

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI
ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

Valentina Gorše

ULOGA BAKA I DJEDOVA U ODGOJU UNUKA

DIPLOMSKI RAD

Rijeka, 2018.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI
ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

Valentina Gorše

ULOGA BAKA I DJEDOVA U ODGOJU UNUKA

DIPLOMSKI RAD

Mentorica: prof.dr.sc. Jasminka Zloković

Rijeka, 2018.

UNIVERSITY OF RIJEKA
FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF EDUCATION

Valentina Gorše

**THE ROLE OF GRANDPARENTS IN GRANDCHILDREN'S
UPBRINGING**

MASTER THESIS

Mentor: Professor Jasminka Zloković, PhD

Rijeka, 2018.

IZJAVA O AUTORSTVU DIPLOMSKOG RADA

Ovime potvrđujem da sam osobno napisala rad pod naslovom *Uloga baka i djedova u odgoju unuka* te da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, nalazi i ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima (mrežnim izvorima, literaturi i drugom) u radu su jasno označeni kao takvi te adekvatno navedene u popisu literature.

Ime i prezime studentice: Valentina Gorše

Datum: 12.03.2018.

Vlastoručni potpis: _____

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Odgojna uloga obitelji.....	2
3. Bake i djedovi.....	6
3.1. <i>Općenito o ulozi bake i djeda</i>	7
3.1.1. <i>Tipologije uloga baka i djedova</i>	9
3.1.2. <i>Bake i djedovi kao pružatelji brige o unucima</i>	12
3.2. <i>Odnos baka i djedova i unuka</i>	16
4. Uloga baka i djedova u odgoju unuka.....	18
4.1. <i>Uloga baka i djedova u odgoju unuka nekada i danas</i>	18
4.2. <i>Odgojna uloga baka i djedova: perspektiva različitih generacija u obitelji</i>	19
4.3. <i>Doprinos baka i djedova odgoju unuka</i>	23
5. Problem istraživanja.....	28
6. Metodologija istraživanja.....	29
6.1. <i>Cilj istraživanja i istraživačka pitanja</i>	29
6.2. <i>Uzorak istraživanja</i>	29
6.3. <i>Metoda prikupljanja podataka</i>	31
6.4. <i>Analiza podataka</i>	32
7. Rezultati istraživanja i rasprava	32
7.1. <i>Značenje uloge bake i djeda</i>	34
7.2. <i>Uloga baka i djedova u odgoju unuka</i>	45
7.3. <i>Značaj odgojne uloge baka i djedova za odraslu djecu</i>	67
7.4. <i>Značaj odgojne uloge baka i djedova za unuke</i>	73
7.5. <i>Ograničenja, smjernice za nova istraživanja i praktične implikacije rezultata</i>	81
8. Zaključak.....	83
Popis tablica i slika.....	86
Popis literature.....	87
Popis priloga.....	93

Sažetak

U suvremenom društvu koje pogađaju različite demografske promjene i promjene u strukturi obitelji, sve se više prepoznaje značaj baka i djedova kao onih koji pružaju različite oblike pomoći i potpore svojoj djeci i unucima. Oni imaju različite važne uloge u životima unuka i kroz vrijeme koje provode zajedno, dijeleći zajednička iskustva i aktivnosti, daju svoj vrijedan doprinos njihovom odgoju.

Ovaj rad se bavi upravo ulogom baka i djedova u odgoju unuka, a kako bi se ispitalo njihovo mišljenje o ovoj temi, provedeno je kvalitativno istraživanje na uzorku od 12 baka i djedova iz ruralnog područja Karlovačke županije, pri čemu je korištena metoda intervjuja, a dobiveni podaci su obrađeni metodom tematske analize. Istraživanjem se nastojalo saznati kako sudionici opisuju svoju ulogu bake/djeda, te ulogu u odgoju unuka i kakav im, prema njihovom mišljenju, značaj pridaju njihova djeca i unuci po tom pitanju. Rezultati su pokazali kako je uloga bake/djeda za sudionike generalno pozitivna i važna. To je uloga koja osim različitih pozitivnih emocija, nosi sa sobom i određene obveze i odgovornosti koje oni spremno ispunjavaju, a odrasla djeca i unuci njihovu ulogu u odgoju i životima unuka većinom doživljavaju pozitivno i kao značajnu. Oni sudjeluju u mnogobrojnim i raznolikim aktivnostima s unucima kroz koje daju svoj doprinos njihovom odgoju, no sebe percipiraju kao one koji povremeno i prema potrebi pomažu odrasloj djeci u odgoju njihove djece.

U konačnici, rezultati istraživanja upućuju na to da bake i djedovi, u ovom slučaju iz ruralnih krajeva, imaju istaknutu i važnu ulogu u životima mlađih generacija u obitelji, zbog čega bi se više znanstvene, ali i praktične pozornosti trebalo posvećivati navedenoj temi, a sve u cilju, ne samo poboljšanja položaja starijih osoba u društvu, već i kvalitetnijeg funkcioniranja suvremenih obitelji i samim time društva u cjelini.

Ključne riječi: bake i djedovi; unuci; odgoj; odgojna uloga; neformalna briga o djeci.

Summary

In a contemporary society that is affected by the various demographic changes and changes in the family structure, the importance of grandparents is increasingly recognized as those who provide various forms of help and support to their children and grandchildren. They have different important roles in lives of grandchildren and through time spent together, they share experiences and activities, and in that way they give their valuable contribution to their upbringing.

This paper deals with the role of grandparents in upbringing of grandchildren and in order to examine their opinion on this topic, a qualitative research was carried out on a sample of 12 grandparents from the rural area of Karlovac County, using the interview method and the collected data were processed by the method of thematic analysis. The research sought to find out how the participants describe their grandparents role in general, their role in upbringing of grandchildren and how, in their opinion, their children and grandchildren describe their importance in grandchildren's upbringing. The results showed that the role of grandparents for the participants is generally positive and important. It is a role that besides various positive emotions, carries with itself certain responsibilities that grandparents readily fulfill. Their role in the grandchildren's upbringing and in their lives in general is perceived mostly positively and as significant by adult children and grandchildren. They participate in numerous and diverse activities with grandchildren through which they contribute to their upbringing, but they perceive themselves as those who occasionally and if necessary assist adult children in their children's upbringing.

Finally, research results suggest that grandparents from rural areas, have a prominent and important role in the lives of younger generations in the family, and that more scientific and practical attention should be devoted to this topic, in order, not only to improve the position of the elderly in society, but also to improve the quality of functioning of modern families and the society as a whole.

Key words: grandparents; grandchildren; upbringing; educational role; informal child care.

1. Uvod

„Ako ste ikada željeli promijeniti svijet, aktivno sudjelovanje u odgoju unuka savršena je prilika za to“ (Carson, 1996, prema Dujmović, 2008:7).

Kao posljedica različitih demografskih promjena i promjena u strukturi obitelji s kojima se moderna društva suočavaju (Bernal i De la Fuente Anuncibay, 2007), u današnje vrijeme postoji sve veće zanimanje za područje istraživanja koje se bavi bakama i djedovima i njihovim odnosom s unucima (Smith, 2003). Bake i djedovi su prepoznati kao oni koji doprinose obiteljskom životu (Thang, Mehta, Usui i Tsuruwaka, 2011), te se sve više naglašavaju upravo dobrobiti njihove uključenosti u život unuka (Smith, 2003). Oni, usprkos razvitku formalnih izvora skrbi, mnogim roditeljima i danas predstavljaju značajan oblik skrbi za njihovu djecu (Bowers i Myers, 1999; Fuller-Thomson i Minkler, 2001; Hofferth, 1996, prema Hughes, Waite, LaPierre i Luo, 2007) i mnogi od njih sudjeluju u odgoju istih (Yusuf, Mai i Salih, 2016). Aktivnim sudjelovanjem u odgoju svojih unuka obogaćuju ne samo život unuka, već i svoj (Buljan-Flander i Karlović, 2004), te daju vlastiti doprinos njihovom kognitivnom, socioemocionalnom i moralnom razvoju (Kohlberg, 1992; Pineda & Ruiz, 1996; López & Cantero, 1999, prema Viguer, Meléndez, Valencia, Cantero i Navarro, 2010).

Bake i djedovi su prepoznati od strane mnogih autora kao značajne osobe u životima i odgoju svojih unuka, no rijetka su domaća istraživanja koja se bave navedenom temom. U svrhu proširivanja spoznaja vezanih uz bake i djedove općenito, te njihovu ulogu u odgoju unuka, ali i zbog ukazivanja na značaj i važnost koju bake i djedovi imaju u našim obiteljima i društvu općenito, ovaj rad se bavi upravo ulogom baka i djedova u odgoju unuka. Cilj ovog diplomskog rada jest prikazati dosadašnje teorijske i empirijske spoznaje vezane uz ulogu baka i djedova u odgoju unuka, te kvalitativnim istraživanjem ispitati mišljenje baka i djedova o navedenoj problematici.

Kako bismo ostvarili spomenuti cilj rada, na samom početku rada, odnosno u njegovom drugom poglavlju ćemo reći nešto više o odgojnoj ulozi obitelji, nakon čega ćemo u trećem i četvrtom poglavlju prikazati različite spoznaje o bakama i djedovima općenito, te njihovoj ulozi u odgoju unuka. Nakon toga slijedi empirijski dio rada u kojem ćemo prikazati predmet i metodologiju provedenog istraživanja, kao i dobivene rezultate i raspravu, te u konačnici i zaključak.

2. Odgojna uloga obitelji

Odgoj je fenomen koji egzistira od kada i samo čovječanstvo (Stevanović, 2000) i bez kojeg, jednostavno rečeno, ne bi bilo niti ljudskog društva i njegova napretka (Vukasović, 1999a). Taj proces, ističu različiti autori, svoj početak ima u obitelji (Rosić, 1998; Vukasović, 1999a), koja se smatra jednim od najznačajnijih odgojnih čimbenika (Vukasović 1999b), odnosno osnovnih odgojnih sredina (Rosić, 1998). Slično navodi i Stevanović (2000:373), prema kojem obiteljski odgoj predstavlja „prvi odgoj u životu djeteta“, te samim time postaje i osnovicom ostalih odgojnih djelovanja. Stoga ne čudi što upravo odgoj i obitelj predstavljaju dva vrlo često istraživana fenomena i predmetom su interesa brojnih domaćih i stranih autora već dugi niz godina. Radi boljeg razumijevanja problematike koja se nalazi u fokusu ovog rada, u ovom ćemo se poglavlju ukratko posvetiti fenomenu odgoja i obitelji općenito, te u konačnici i njezinoj odgojnoj ulozi.

Premda predstavlja osnovni koncept u pedagogiji, fenomen odgoja zbog svoje složenosti nije moguće jednoznačno odrediti (Rosić, 1998). O navedenom svjedoče brojne teorije, određenja i stajališta o odgoju koja su tijekom prošlosti, ali i danas iznijeli različiti autori – od Platona još u starom vijeku, Komenskog i Locke-a tijekom humanizma i renesanse, do Brezinke i van Hentiga u dvadesetom i dvadeset i prvom stoljeću, i mnogih drugih (Matijević, Bilić i Opić, 2016)¹. Primjerice, Brezinka (2005:6) odgoj definira kao „nastojanja kojim želimo utjecati na ljudske subjekte kako bismo poboljšali i obogatili njihovu osobnost u nekim ili u mnogim vidovima“, a Vukasović (1999a) o istome govori kao o procesu kojim se nastoji oblikovati cjelovita ličnost neke osobe. Ako se o odgoju govori kao o procesu razvitka cjelovitog pojedinca, to jest njegove kognitivne, psihomotorne i afektivne domene, tada se misli na pojam odgoja u njegovom širem smislu, dok odgoj u užem smislu podrazumijeva jedno područje – ono afektivno, koje uključuje pojedinčeva stajališta, navike, vrijednosti, i slično (Matijević i sur., 2016). Definiranje ovog pojma ćemo privesti kraju jednim od njegovih sveobuhvatnijih određenja u suvremenom smislu, a koje su dali Matijević i sur. (2016). Oni su njegova najvažnija obilježja sistematično saželi u prikaz koji je vidljiv na Slici 1. Ukratko, prema njima odgoj predstavlja dinamičan proces u kojem i odgajatelj i odgajani aktivno participiraju, u cilju cjelokupnog razvitka i samoaktualizacije pojedinca,

¹ Više o najznačajnijim autorima i njihovim određenjima i pogledima na odgoj tijekom različitih razdoblja u: Matijević, M., Bilić, V., & Opić, S. (2016). *Pedagogija za učitelje i nastavnike*. Zagreb: Školska knjiga i Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

odnosno osposobljavanja istog za vođenje kvalitetnog sadašnjeg i snalaženje u budućem životu, kao i cjelokupnog doprinosa društvu kojem pripada. On se treba temeljiti na uzajamnom uvažavanju i utvrđivanju odgajanih individualnih potreba i mogućnosti, pri čemu samo odgojno djelovanje predstavlja svjesno i namjerno djelovanje onih koji odgajaju i njime se nastoji potaknuti razvitak svih djetetovih kapaciteta (Matijević i sur., 2016). Upravo to što je odgoj namjerna, odnosno intencionalna radnja, Vukasović (1999a) navodi kao jednu od njegovih osnovnih karakteristika.

Slika 1. Suvremeno određenje odgoja (Matijević i sur., 2016:95)

POLAZIŠTE	<ul style="list-style-type: none"> • međusobno poštovanje • identificiranje potreba i snaga odgajnika koji aktivno sudjeluje u odgoju
ODGOJNO DJELOVANJE	<ul style="list-style-type: none"> • namjerno, svjesno djelovanje odgojitelja u interesu djeteta tako da se potiče razvoj svih njegovih pozitivnih potencijala i mogućnosti • percipiranje višestrukih utjecaja i poticanje kritičkog odnosa prema njima
CILJ	<ul style="list-style-type: none"> • cjelovit rast i razvoj te samoostvarenje • osposobljavanje za produktivan, ispunjen i kreativan život, prihvatanje izazova budućnosti te za konstruktivno sudjelovanje u zajednici
ODNOS I PROCES	<ul style="list-style-type: none"> • odnos osoba • u tom dinamičnom procesu i odgajnik i odgojitelj doživljavaju promjene

Okruženja u kojima se zbiva ovaj proces ima mnogo, no neka od njih su više, a neka manje važna u kontekstu odgojnog djelovanja (Vukasović, 1999b). Vukasović (1999b) pritom navodi obiteljsko okruženje, odgojno-obrazovne institucije, raznovrsne udruge, medije, Crkvu, i slično. Primjerice, obitelj i odgojno-obrazovne ustanove predstavljaju tzv. glavne odgajatelje jer oni na dijete nastoje djelovati namjerno i svjesno, no postoje i oni faktori čije odgojno djelovanje nije toliko svjesno i namjerno, te samim time pripadaju skupini sporednih odgajatelja (Rosić, 1998). Različiti autori ističu kako, iako je odgoj permanentni proces, njegov utjecaj na dijete je zapravo najjači tijekom njegova djetinjstva i mladosti (Rosić, 1998; Tomin, 1979). Odgoj se smatra sastavnim dijelom čovjeka i njegova života, bez njega pojedinci ne bi mogli postati i ostvariti se kao ljudi, pripadnici nekog društva (Vukasović, 1999a), te je upravo zbog toga važno osigurati svakom djetetu dobar odgoj, sa što manje negativnih utjecaja. Pritom valja uzeti u obzir, kao što to ističe Maleš (2011:47), kako dobar odgoj nije “svevremenska i apsolutna kategorija, već se mijenja zajedno s promjenama u društvu”, što znači da odgojni postupci, metode, sredstva, (...), koji su se nekada smatrali prikladnima mogu ili ne moraju biti prihvaćeni i danas.

O obitelji, kao i o odgoju možemo pronaći brojne definicije, jer se njezinim proučavanjem, kako to objašnjava Janković (2008), već dugi niz godina bave mnogobrojni

istraživači iz raznovrsnih područja, kako znanstvenih tako i stručnih. Tako primjerice, prema pedagoškom stajalištu, ona je “odgojna zajednica roditelja i djece, zasnovana na emocijama ljubavi i privlačenja, a karakterizirana je zajedničkim stanovanjem i ekonomskom kooperacijom članova” (Maleš, 1988, prema Rosić i Zloković, 2002:36), dok je primjerice, antropolozi, jednostavno rečeno, smatraju temeljnom ljudskom zajednicom (Janković, 2008). Potrebno je istaknuti kako suvremenu obitelj karakterizira različitost, pri čemu se posebno misli na brojne promjene u njezinoj strukturi. Raboteg-Šarić, Pećnik i Josipović (2003) ističu kako su upravo različiti demografski pokazatelji dokaz spomenutih promjena, a pritom misle na sljedeće pokazatelje: kasnije stupanje u brak, povećanje broja rastava, općenito smanjenje broja sklopljenih brakova, pad stope fertiliteta, povećanje broja vanbračno rođene djece, i drugo. Upravo navedeno dovodi do pluralizacije obiteljskih oblika, gdje se onda sve češće pojavljuju jednoroditeljske obitelji, samačka kućanstva, slobodne izvanbračne veze, te rekonstruirane obitelji, a sve se rjeđe susreće tzv. prototip obitelji, odnosno obitelj u kojoj je otac zaposlen, a majka kod kuće brine o djeci (Raboteg-Šarić i sur., 2003). Također, u kontekstu suvremenih obitelji važno je istaknuti kako se danas općenito smanjuje udio onih u čijem kućanstvu zajednički stanuju majka, otac i djeca, te njihovi bake i djedovi, dakle trogeneracijskih obitelji, i takve obitelji su većoj mjeri seoske nego one iz malih, srednjih i velikih gradova (Blažeka, Janković i Ljubotina, 2004).

Govoreći o funkcijama obitelji, Janković (2008) kao one najvažnije ističe emocionalnu, reproduktivnu, biološko-seksualnu, te socijalizacijsku. Slično navode i Rosić i Zloković (2002), koji navode kako, prema antropološkom stajalištu, te funkcije uključuju reprodukciju, seksualne odnose, socijalizaciju i ekonomsku sigurnost, dok Vukasović (1999b) u kontekstu njezinih funkcija, odnosno zadaća govori o biološko-reproduktivnoj, moralnoj, gospodarskoj, društveno-kulturnoj, religijskoj, domoljubnoj, te u konačnici i odgojnoj zadaći, koja “pripada najstarijim i najvažnijim njezinim zadaćama” (Vukasović, 1999b:31). Stoga ćemo u nastavku reći nešto više o posljednjoj – odgojnoj ulozi obitelji, odnosno o obiteljskom odgoju.

Prema Rosiću (2005:80), upravo je obitelj ta u kojoj „se stječu osnove odgoja u svim područjima života“. Ona, kao što ističe Lakó (2014), unatoč tome što je suočena s različitim negativnim promjenama, nastavlja imati osnovnu ulogu u kontekstu oblikovanja navika kod djece, vrijednosti, te njihova načina življenja, a upravo su roditelji ti koji su prepoznati kao veoma značajni u vidu shvaćanja i zadovoljenja njihovih različitih potreba (Zloković, 2014). Kao i odgoj općenito, i obiteljski odgoj se može objasniti razmatrajući njegov uži i širi

smisao, pri čemu – u širem značenju, on podrazumijeva sve faktore iz obiteljskog života koji utječu, izravno ili neizravno, na razvoj odgoja, dok se uže značenje odnosi upravo na roditeljske postupke prema svojoj djeci (Rosić, 2005).

Kako bi se ostvarila njegova osnovna svrha, a to je prema Vukasoviću (1999a) razvoj i oblikovanje pojedinaca koje karakterizira čestitost, sposobnost, marljivost, i slično, obitelj bi trebala ispuniti svoje različite zadatke u različitim područjima koja odgoj obuhvaća. U današnje vrijeme ona bi trebala težiti i djelovati u smjeru formiranja “slobodne, samostalne i stvaralački usmjerene mlade ličnosti”, što spada upravo u glavnu karakteristiku suvremenog odgoja (Stevanović, 2000:373). U kontekstu intelektualnog odgoja, prema Vukasoviću (1999a), važno je da obitelj potiče djecu da razvijaju različite intelektualne sposobnosti, interese, da budu radoznali, željni znanja, te da im pomažu u procesu učenja, dok tjelesni odgoj u obitelji podrazumijeva različite aktivnosti kojima se osiguravaju uvjeti za njihov adekvatan razvoj i rast (primjereni životni uvjeti, prehrana, spavanje, aktivnosti, higijena, i drugo). Kako bi djeca stekla radne navike, osjećaj odgovornosti, kako bi se pozitivno odnosila prema radu, i drugo, obitelj ih treba, s obzirom na njihove mogućnosti, poticati i dati im mogućnost sudjelovanja u raznolikim poslovima, što je sastavni dio obiteljskog radnog odgoja. U smislu estetskog odgoja, tj. razvijanja primjerice, ukusa, smisla za lijepo, ona im treba osigurati da budu okruženi lijepim i da im se ukazuje na ono što je “lijepo”. U kontekstu moralnog odgoja, važno je da djeca budu uključena u različite aktivnosti, situacije s različitim ljudima, te da se tako, ali i savjetima i primjerima u obitelji razviju u pogledu morala – da budu pravedni, kulturni, nesebični, tolerantni, i slično (Vukasović, 1999a).

U konačnici valja uzeti u obzir činjenicu da se obiteljski odgoj, kako bi bio uspješan, treba temeljiti na nekoliko važnih aspekata (Pernar, 2010): iskazivanju međusobnog poštovanja i ljubavi, otvorenom komuniciranju, pravilima koja su jasna i stalna, odnosno koja se ne mijenjaju, poštivanju djetetove razvojne spremnosti, davanju istome određenog stupnja slobode kada se radi o donošenju odluka, te stavljanju naglasaka na nagrade, a ne kazne kada je riječ o ponašanju djece, s obzirom na to da se one posljednje smatraju neučinkovitima. Osim spomenutih aspekata, značajnu ulogu u kontekstu stvaranja adekvatnih psiholoških uvjeta za neometani razvoj djece, prema Mrnjavac (2014), imaju i kvalitetni obiteljski odnosi i podrška koju obitelji pruža šira sredina, ali i cjelokupno društvo. Prema tome, možemo zaključiti kako je za kvalitetan i adekvatan razvoj djece potrebno osigurati dobre uvjete na različitim razinama i sustavima koji okružuju djecu.

Prethodno smo ukratko prikazali temeljne spoznaje vezane uz pojmove odgoja i obitelji, te smo ukazali na važnost obitelji u kontekstu odgoja djece. U narednim ćemo se poglavljima usmjeriti na članove proširene obitelji – konkretno, bake i djedove i njihovu ulogu u odgoju unuka koja se i nalazi u središtu ovog rada, a čiji se značaj i kompleksnost pomoći i podrške koju pružaju mlađim generacijama u današnje vrijeme sve više prepoznaje i istražuje (Mitchell, 2008).

3. Bake i djedovi

Važnost međugeneracijskih odnosa u obitelji u današnje vrijeme postaje sve veća, a razlog tome su različite promjene u strukturi obitelji i demografske promjene koje su dovele do toga da više generacija u obitelji ima dulji zajednički život, te uočavanja neosporive uloge u ostvarivanju određenih temeljnih obiteljskih funkcija – prve generacije, odnosno baka i djedova (Zloković, 2014). Bake i djedovi su prepoznati kao važni resursi koji pomažu obiteljima u kriznim situacijama, jačaju njihovu otpornost i imaju pozitivan doprinos cjelokupnom funkcioniranju obitelji (Kalil, 2003; Sharma, 2000; Kurrien i Vo, 2004, prema Thang i sur., 2011). Upravo situacije poput povećanja broja jednoroditeljskih obitelji, rastava brakova, nezaposlenosti roditelja, ali veće uključenosti žena u tržište rada dovele su do naglašavanja važnosti uloge koju oni imaju u suvremenim obiteljima (Lakó, 2014). U kontekstu povećanja razvoda brakova, Gauthier (2002) ukazuje da, prema nekim teorijama, nestabilnost između partnera rezultira upravo okretanjem istih k vezama koje su stabilnije, poput one s vlastitim roditeljima. Svojoj odrasloj djeci i unučadi navedeni pružaju različite oblike pomoći i podrške – materijalnu, instrumentalnu i emocionalnu (Ljubičić, 2016). Kako to navodi Ochiltree (2006), mnogi od njih ulažu svoje vrijeme, novčana sredstva, pažnju, ljubav, i slično u svoje unuke i time daju svoj doprinos današnjem društvu više no ikad. U nastavku ćemo prikazati različite spoznaje o bakama i djedovima i njihovoj ulozi općenito, nakon čega ćemo se osvrnuti i na odnos baka i djedova i njihovih unuka, koji se nalazi u središtu interesa mnogih istraživača.

3.1. *Općenito o ulozi bake i djeda*

Rođenje prvog unuka ili unuke za pojedince znači prelazak u novu ulogu, onu baka i djedova (Leopold i Skopek, 2015). Različiti autori smatraju kako ona predstavlja značajan segment životnog ciklusa za gotovo sve ljude (Drew, Richard i Smith, 1998; Smith, 2003). Szentmartoni (1984) o postanku bakom i djedom govori kao o drugoj prilici, a Taubman-Ben-Ari (2012) kao o drugoj najvažnijoj promjeni uloge u kontekstu obitelji, nakon postanka roditeljima. Riječ je o obiteljskoj ulozi koju Clavan (1978; prema Stelle, Fruhauf, Orel i Landry-Meyer, 2010) definira kao *ulogu bez uloge*, budući da, usprkos mnogobrojnim ponašanjima koja se vežu uz navedenu, izostaju jasno propisana prava, obveze i dužnosti onih koji se nalaze u njoj. Kao pokušaj određenja uloge baka i djedova u obitelji, mnogi su autori na temelju svojih istraživanja razvili različite tipologije uloga baka i djedova (npr. Neugarten i Weinstein; 1964; Kivnick; 1982; Gauthier, 2002, itd.), o kojima će više riječi biti u sljedećem potpoglavlju. Za ulogu baka i djedova je karakteristično to da doživljava promjene usporedno sa starenjem samih baka i djedova i odrastanjem njihovih unuka (Barber i Tremblay, 2004), ali i zajedno s različitim obiteljskim promjenama (Ochiltree, 2006). Radi se o ulozi koja nije samoinicijativna, već je ovisna o postanku odrasle djece roditeljima (Leopold i Skopek, 2015). Osim toga, prema Smith-u (2003), navedena uloga je višedimenzionalna, odnosno obuhvaća više različitih aspekata. U tom kontekstu Smith (2003) govori o nekoliko razina te uloge: emocionalnoj, koja se odnosi na zadovoljstvo baka i djedova svojom ulogom, simboličkoj, koja je povezana s različitim značenjima te uloge za pojedince, ponašajnoj, koja uključuje aktivnosti baka i djedova za i s unucima, te individualnoj, koja se tiče normi kojima se reguliraju njihova prava i obveze. Nadalje, valja istaknuti i kako Smith (2003) razlikuje četiri temeljne vrste baka i djedova: baka s majčine strane, baka s očeve strane, djed s majčine strane, te djed s očeve strane, no kada je riječ o bakama i djedovima, potrebno je spomenuti i kako, prema Barber i Tremblay (2004), postoje tri faze kroz koje prolaze osobe koje se nalaze u toj ulozi. Pri tome, prva faza je ona koja obuhvaća razdoblje od rođenja do adolescencije unuka, druga faza se odnosi na period adolescencije unuka, a prijelaz unuka u odraslu dob predstavlja početak treće, odnosno završne faze (Barber i Tremblay, 2004).

Prema Smith-u (2003), postati baka, odnosno djed je karakteristika oko 70% starijih osoba i onih koji su u srednjim godinama. Konkretnije, kasne 40-te ili rane 50-te su godine u kojima, prema Sprey i Matthews (1982, prema Schaie i Willis, 2001), većina pojedinaca postane bakom ili djedom. Navedeno potvrđuju i Barber i Tremblay (2004), prema kojima je

to dob između 49. i 53. godine. Istraživanje Leopold i Skopek (2015) je pokazalo kako žene postanu bake u prosjeku 3 godine ranije nego što muškarci postanu djedovi; žene u prosjeku u 51., a muškarci u 54. godini. Osim toga, Smith (2003) navodi kako u navedenoj ulozi pojedinci provedu oko jednu trećinu svoga života. Nadalje, karakteristika suvremenih baka i djedova jest i ta da su isti uglavnom još uvijek zaposleni kada im se rode prvi unuci (Ochiltree, 2006), što potvrđuju i rezultati istraživanja Leopold i Skopek (2015), prema kojima su ispitanici obuhvaćeni istraživanjem postali bakom, odnosno djedom nekoliko godina prije nego što su otišli u mirovinu. Navedeno istraživanje je također potvrdilo kako je u svim zemljama obuhvaćenim istraživanjem aktivno roditeljstvo ispitanika završilo prije prelaska u ulogu bake i djeda (Leopold i Skopek, 2015).

Bake i djedovi predstavljaju heterogenu skupinu prema različitim obilježjima, poput njihove dobi, socioekonomskih prilika u kojima se nalaze, etniciteta, i drugih (Dench and Ogg, 2002; Richards, 2001, prema Mitchell, 2008). Upravo navedenom činjenicom Bernal i De la Fuente Anuncibay (2007) objašnjavaju prisutnost interindividualnih razlika kada je riječ o ispunjavanju ove uloge. Isti autori ukazuju i na intraindividualne varijabilnosti u kontekstu ove uloge, koje proizlaze iz toga što se pojedinci nalaze u njoj dugo godina tijekom kojih dolazi do različitih životnih promjena i promjena u fazama odnosa, a sve to je posljedica produžetka životnog vijeka ljudi. Kada je riječ o obavljanju uloge bake/djeda, Ochiltree (2006) ukazuje na različite čimbenike koji na to mogu utjecati, poput: spola baka i djedova, spola unuka, kulturne tradicije, etniciteta, obiteljske situacije, obiteljskog podrijetla, udaljenosti između baka i djedova i unuka, vremena rođenja prvih unuka, i drugo. Sveukupno gledajući, prijelaz u ulogu baka i djedova i bivanje u istoj za pojedince predstavlja pozitivno iskustvo, što potvrđuju sudionici u istraživanju autora Ross, Hill, Sweeting i Cunningham-Burley (2005) opisujući navedeno riječima, kao što su sreća, ljubav i užitak. Za sudionike istraživanja autora Clarke i Roberts (2004) prijelaz u navedenu ulogu, između ostalog, predstavlja simbol obnavljanja mladosti, te kontinuitet generacija i obitelji, dok sudionici u istraživanju Taubman-Ben-Ari-ja (2012) govore o tome kako im bivanje u ulozi baka i djedova pruža mogućnost da isprave pogreške koje su učinili dok su bili u ulozi roditelja. Bake i djedovi nakon prelaska u novu ulogu, uočavaju promjene u bliskim odnosima, tj. postaju povezaniiji s partnerom/partnericom, odnosi s njihovom djecom postaju čvršći, ali isto tako, oni postaju dio jedne nove zajednice, zajednice baka i djedova (Taubman-Ben-Ari, 2012). Nadalje, Ochiltree (2006) ističe kako bakama i djedovima ova uloga uglavnom pruža zadovoljstvo i emocionalno ih ispunjava, no s druge strane, specifične situacije poput

preranog postanka bacom/djedom (Barber i Tremblay, 2004; Burton i Bengtson, 1985, prema Schaie i Willis, 2001) ili preuzimanje skrbništva nad unucima umjesto njihovih roditelja (Barber i Tremblay, 2004), mogu rezultirati nezadovoljstvom baka i djedova svojom ulogom.

Na kraju, kako bismo objasnili ulogu baka i djedova, potrebno ju je usporediti i s drugim obiteljskim ulogama, poput roditeljske. Istraživanja pokazuju kako bake i djedovi uočavaju razlike između tih dviju uloga, a temeljna je razlika upravo u činjenici da bake i djedovi nisu odgovorni za svoju unučad, odnosno za brigu o njima i njihov odgoj, već je to uloga prvenstveno njihovih roditelja (Clarke i Roberts, 2004; Michlíčková i Španielová, 2016). Navedeno potvrđuju i Moro i Nemčić Moro (2010), koji ističu kako se oni, s obzirom na to da ne trebaju promišljati o postavljanju granica, niti tome što je najbolje u smislu odgoja, mogu prepustiti uživanju u zajedničkom vremenu sa svojim unucima. Također, prije spomenuta istraživanja su pokazala kako bake i djedovi imaju više vremena za unuke nego što su imali za svoju djecu, ali tijekom brige o njima osjećaju i veći strah i brigu nego što su osjećali dok su brinuli o svojoj djeci (Clarke i Roberts, 2004; Michlíčková i Španielová, 2016). Povezano s odsustvom odgovornosti prema unucima, bake i djedovi koji su sudjelovali u istraživanju Clarke i Roberts (2004) navode i to da su opušteniji u obavljanju ove uloge u odnosu na roditeljsku, dok sudionici istraživanja Michlíčkove i Španielove (2016) ističu da više uživaju u provođenju zajedničkog vremena s unucima nego što su s vlastitom djecom.

Nakon što smo prikazali neke osnovne spoznaje do kojih su došli različiti strani i domaći autori koji su se bavili problematikom baka i djedova i njihovom ulogom općenito, u nastavku slijedi prikaz različitih tipologija uloga baka i djedova, nakon čega ćemo se osvrnuti i na jednu njihovu konkretnu ulogu, a to je ona koja se odnosi na brigu o unucima.

3.1.1. Tipologije uloga baka i djedova

Budući da su provedena brojna istraživanja koja su se bavila utvrđivanjem tipologija uloga baka i djedova, u nastavku ćemo prikazati neka najznačajnija. Prema Lou i Chi (2012), uloge baka i djedova možemo definirati kao aktivnosti, odnosno ponašanja koja pojedino društvo očekuje od ove grupe, dakle one predstavljaju konkretnu funkciju ili položaj koji bake i djedovi imaju unutar neke obitelji i zajednice.

Proučavajući tipologije uloga baka i djedova, može se uočiti kako istraživanje Neugarten i Weinstein (1964) predstavlja pionirsko istraživanje u tom području (Bernal i De la Fuente Anuncibay, 2007). Riječ je o kvalitativnom istraživanju provedenom na uzorku od 70 parova baka i djedova kojim je identificirano 5 stilova koje oni mogu imati: *formalni*, *distancirani*, *zabavljač*, *riznica obiteljske mudrosti* i *nadomjestak roditelja*. Obilježje *formalnih* baka i djedova jest to da oni pokazuju neprestani interes za svoje unuke, s vremena na vrijeme brinu o njima i ispunjavaju im želje, no odgoj unuka je, prema njihovom mišljenju, roditeljska odgovornost, dok je odnos baka i djedova *zabavljača* prema unucima neformalan i razigran, a njihove zajedničke aktivnosti imaju cilj zabave. Ulogu *riznice obiteljske mudrosti*, koja je karakterističnija za djedove, imaju autoritarni pojedinci koji pokušavaju druge generacije podvrgnuti kontroli. *Distancirani* bake i djedovi su oni koji rijetko viđaju unuke, primjerice za blagdane i rođendane, a *nadomjestak roditelja* je uloga tipična za bake, koje preuzimaju odgovornost za brigu o unucima jer njihove majke rade (Neugarten i Weinstein, 1964).

Od starijih istraživanja koja su se bavila ovom problematikom značajnim se smatraju i ona koja su proveli Robertson, (1977), Kornhaber i Woodward (1981, prema Ramirez Barranti, 1985), Kivnick (1982), te Bengtson (1985, prema Wilton i Davey, 2006). Ukratko, Robertson (1977) je na temelju svog kvalitativnog istraživanja provedenog sa 125 baka utvrdila kako postoje sljedeći tipovi uloga baka: *raspoređeni*, *individualizirani*, *simbolični* i *udaljeni*, pri čemu su u obzir uzete osobna i socijalna dimenzija te uloge. *Raspoređeni* tip ima obje visoke dimenzije, *individualizirani* visoku osobnu i nisku socijalnu dimenziju, *simbolični* nisku osobnu i visoku socijalnu dimenziju, a *udaljeni* karakteriziraju obje niske dimenzije (Robertson, 1977). Nadalje, Kornhaber i Woodward (1981, prema Ramirez Barranti, 1985) su na temelju istraživanja provedenog s unucima otkrili kako bake i djedovi mogu biti *mentori*, *uzori*, *odgajatelji*, *povjesničari* i *čarobnjaci*, dok prema Bengtson (1985, prema Wilton i Davey, 2006), oni mogu imati sljedeće simbolične uloge: *obiteljski povjesničar*, *obiteljski čuvar*, *biti tu*, *te arbitar – sudac između druge i treće generacije*. Na kraju, Kivnick (1982) se u svome istraživanju bavila dimenzijama značenja uloge baka i djedova, te je utvrdila dimenziju *centralnosti*, koja se odnosi na to koliko je ta uloga ključna u životima baka i djedova, *popuštanje*, koje se odnosi na popustljivo ponašanje i ugađanje unucima i *besmrtnost kroz obitelj*, koja predstavlja osjećaj njihove besmrtnosti upravo kroz postojanje potomaka. Osim njih, Kivnick (1982) navodi i dimenziju *cijenjeni stariji* i *proživljavanje vlastite prošlosti* kroz navedenu ulogu.

Novija istraživanja provedena u svrhu utvrđivanja tipova uloga baka i djedova su, primjerice, ona koja su proveli Mueller, Wilhelm i Elder (2002), te Gauthier (2002). Mueller i sur. (2002) su na temelju podataka prikupljenih iz dva istraživačka projekta, došli do sljedećih stilova baka i djedova: *utjecajni*, *odvojeni*, *podržavajući*, *usmjereni prema autoritetu*, te *pasivni*. Dok *utjecajne* bake i djedove karakterizira snažna uključenost u život svojih unuka kroz česte kontakte, zajedničke aktivnosti, instrumentalnu pomoć, *odvojeni* predstavljaju njihovu suprotnost – tj. oni su najslabije uključeni u život unuka. *Podržavajući* nalikuju *utjecajnim*, ali ih obilježava slabiji stupanj uključenosti, te disciplina i autoritet, prema njihovom mišljenju, nisu dio njihove uloge, za razliku od *utjecajnih* koji smatraju da jesu. Značajka *pasivnih* baka i djedova jest umjerena uključenost u život unučadi, a bake i djedovi *usmjereni prema autoritetu*, kao što to i sam naziv govori, kada je riječ o unucima, sebe prvenstveno vide kao autoritete (Mueller i sur., 2002). Nadalje, Gauthier (2002), koja je provela kvalitativno istraživanje na uzorku od 40 baka i djedova i 20 adolescenata, je utvrdila kako bake i djedovi mogu biti *odgojni suradnici*, *stručnjaci* i *pasivni*. U fokusu *odgojnih suradnika* nalazi se njihova obitelj i oni, ako vode svakodnevnu brigu o unucima, smatraju kako imaju i odgojnu odgovornost za iste. Neka obilježja *stručnjaka* su ta da, iako unuke ne viđaju često, uspijevaju ostvariti odnos s njima – zajedno provode slobodno vrijeme, pomažu im oko školskih obaveza, upoznaju ih s njihovom prošlošću, i slično, ali se ne upliću u njihov odgoj. *Pasivni* bake i djedovi unuke viđaju rijetko zbog njihove brojnosti ili ih ne viđaju uopće zbog raskinutog odnosa s njihovim roditeljima (Gauthier, 2002). Navest ćemo i tipologiju koju je prikazao Žorž (2008) u svojoj knjizi, koja je zanimljiva jer predstavlja pojedince koji ne mogu u potpunosti ostvariti svoju sadašnju ulogu – onu baka i djedova, budući da nisu okončali svoju roditeljsku ulogu. Njegova tipologija se temelji na odnosu baka i djedova prema svojoj djeci, te s obzirom na navedeno Žorž (2008) razlikuje bake i djedove *strance*, *prezahjevne*, *posesivne*, *servilne* i tzv. *projekciju vlastitih grešaka*. Bake i djedovi *stranci* pripadaju skupini baka i djedova koji prestaju kontaktirati s djecom nakon što odrastu i postanu samostalna, dok *posesivni* ne žele prihvatiti da su im djeca odrasla i kada ona sama postanu roditelji, takvi pojedinci se ponašaju, ne kao da imaju unuke, nego vlastitu djecu. *Servilni* bake i djedovi su oni koji osjećaju strah prema vlastitoj djeci, zbog čega nastoje biti uslužni prema njihovim zahtjevima, te se na isti način trude osvojiti i naklonost unuka. Odnos *prezahjevnih* baka i djedova prema odrasloj djeci je obilježen pretjeranom zahtjevnošću, kritiziranjem, isticanjem njihovih pogrešaka u vezi odgoja, te se na približno jednak način ponašaju i prema svojim unucima. Na kraju, skupini koju autor naziva *projekcija vlastitih grešaka* pripadaju pojedinci koji su također previše zahtjevni, kritiziraju i stalno djeci ukazuju

na pogreške. One ih podsjećaju na greške koje su oni sami radili kao roditelji zbog čega osjećaju krivicu koju prenose na svoju odraslu djecu (Žorž, 2008).

Konačno, s obzirom na mnoge različite tipologije baka i djedova, valja istaknuti kako na to kojem će tipu uloge baka ili djed pripasti mogu utjecati mnogobrojni čimbenici. Kao najznačajnije, Barber i Tremblay (2004), izdvajaju dob i zdravstveno stanje baka i djedova, te njihovu udaljenost od unuka, dok Ramirez Barranti (1985) dodaje i brojne druge; od spola, obrazovnog, bračnog statusa, statusa zaposlenja baka i djedova, čimbenika vezanih uz strukturu obitelji, poput broja unuka i čestine kontakata s istima, do nekih osobnih i socijalnih resursa, poput osobnosti, interakcije s prijateljima, te u konačnici i prethodnog iskustva sa svojim bakama i djedovima i roditeljima u toj ulozi.

3.1.2. Bake i djedovi kao pružatelji brige o unucima

Danas različite generacije u obitelji zajednički žive duže godina upravo zbog toga što se životni vijek produžuje. Navedeno je, između ostalog, dovelo do povećanja važnosti međugeneracijskih veza i pomoći i podrške u obiteljima, čiji sastavni dio predstavlja i pomoć baka i djedova u brizi o unucima (Share i Kerrins, 2009). Povećana uključenost žena, odnosno majki u tržište rada dovela je do povećane potražnje kako za formalnim, tako i za neformalnim sustavom skrbi za djecu, kojem pripadaju i bake i djedovi (Ochiltree, 2006). Da su bake i djedovi značajni pružatelji brige o svojim unucima, potvrđuju mnogi autori. Timonen, Doyle i O'Dwyer (2009) ističu kako je jedna od najučestalije spominjanih uloga koju imaju bake i djedovi ona koja uključuje brigu o djeci, a Hank i Buber (2009) upravo navedenu izdvajaju kao izuzetno značajnu vrstu međugeneracijske pomoći unutar obitelji. O važnosti ove uloge svjedoče i recentna istraživanja koja su pokazala kako su, prema mišljenju baka i djedova, njihove najučestalije aktivnosti s unucima upravo one koje se odnose na brigu o njima (Bernal i De la Fuente Anuncibay, 2007). Navedeno su potvrdili i unuci, ispitanici u istraživanju Viguer i sur. (2010), gdje je 72,5% njih navelo kako je briga o njima aktivnost u kojoj njihovi bake i djedovi često sudjeluju. Osim toga, rezultati istraživanja o kojima izvještava Hagestad (2006) su pokazali kako, dok roditelji nisu prisutni vikendom, približno polovina djece ostaje s bakom s majčine strane. Nadalje, Hank i Buber (2009) su u svome istraživanju provedenom u 10 europskih zemalja također došli do rezultata koji potvrđuju važnost baka i djedova kao pružatelja skrbi o djeci. Pokazalo se kako je 49% djedova i 58%

baka uključenih u istraživanje pružilo određeni oblik brige o unucima u posljednjih godinu dana (Hank i Buber, 2009). Također, i rezultati UNICEF-ovog istraživanja provedenog u Hrvatskoj isto tako potvrđuju kako bake i djedovi predstavljaju važan neformalni izvor skrbi za djecu jasličke i vrtićke dobi (Pećnik, 2013).

Prema Share i Kerrins (2009), briga baka i djedova o unucima može uključivati, s jedne strane pružanje redovite ili povremene brige o djeci, pri čemu ona žive s roditeljima, a s druge strane preuzimanje uloge roditelja sa ili bez zakonskog skrbništva nad unucima. Ipak, situacije u kojima bake i djedovi sami odgajaju svoju unučad su rijetke (Gray, Misson i Hayes, 2005) i oni to čine samo kada roditelji djece ne mogu izvršavati svoju roditeljsku ulogu (Pebley i Rudkin, 1999), stoga ćemo se u nastavku teksta usmjeriti na one prve. Osim toga, briga baka i djedova može predstavljati nadopunu formalnim oblicima skrbi, ali isto tako i biti zamjena za njih (Wheelock i Jones, 2002, prema Timonen i sur., 2009). Primjerice, briga o unucima kada su bolesni (Ochiltree, 2006), prije početka i po završetku škole (Gray, 2005, prema Share i Kerrins, 2009) ili za vrijeme praznika (Wheelock i Jones, 2002, prema Share i Kerrins, 2009), predstavlja brigu koju pružaju bake i djedovi unucima koja nadopunjuje formalnu skrb. Nadalje, neki su autori na temelju istraživanja o bakama i djedovima koji pružaju brigu svojim unucima razvili i različite tipologije uloga baka i djedova kao pružatelja brige o djeci. Primjerice, Goodfellow i Lavery (2003) su u svome istraživanju identificirali nekoliko tipova baka i djedova koji pružaju brigu unucima, a oni su sljedeći: *strastveni, fleksibilni, selektivni i neodlučni tip*. Vandell, McCartney, Owen, Booth i Clarke-Stewart (2003) su temeljem količine i trajanja pružene skrbi unucima dobili ove kategorije: *briga za djecu tijekom punog radnog vremena roditelja i dulje, briga za djecu tijekom nepunog radnog vremena roditelja i dulje, povremena briga o djeci, te briga o djeci bez konkretnog plana, odnosno rutine*, dok je Jendrek (1993) na temelju svog istraživanja došla do sljedećih kategorija uloga baka i djedova koji brinu o unucima: *bake i djedovi skrbnici, bake i djedovi koji nemaju skrbništvo nad unucima, ali žive zajedno i bake i djedovi koji brinu o unucima na dnevnoj bazi, no ne žive zajedno*.

Različiti autori navode kako je čuvanje unuka karakterističnije za bake i djedove koji su mlađi i dobrog zdravstvenog stanja, koji stanuju u blizini ili u zajedničkom kućanstvu s odraslom djecom i unucima, te koji ne rade (Bengtson, Oyama, 2007, Tomanović, 2008, Tomanović, 2010, prema Ljubičić, 2016). Dakle, hoće li se i koliko bake i djedovi uključivati u brigu o svojim unucima, ovisi o različitim čimbenicima poput dobi, radnog statusa i

zdravstvenog stanja baka i djedova, geografske udaljenosti od unuka, i slično. Nadalje, prema Guzman (1999, prema Hank i Buber, 2009), čimbenici o kojima ovisi koliko će bake i djedovi biti uključeni u skrb, odnosno brigu o djeci, su primjerice, spremnost i dostupnost njih samih na to, potrebe, ali i želje odrasle djece i unuka, te kvaliteta međugeneracijskih odnosa u obitelji, iako u manjoj mjeri. Osim toga, Clarke i Cairns (2001, prema Timonen i sur., 2009) su u svome istraživanju došli do zaključka kako status zaposlenja majke i tip obitelji najviše utječu na to hoće li bake i djedovi brinuti o unucima tijekom dana. U kontekstu različitih tipova obitelji, Share i Kerrins (2009) ističu da je njihova pomoć u brizi za djecu veoma važna za samohrane roditelje, kako bi oni mogli, primjerice, raditi. Navedeno potvrđuju i rezultati istraživanja autorice Mrnjavac (2014), koji su pokazali kako se bake i djedovi češće uključuju u svakodnevnu brigu o djeci u jednoroditeljskim, nego u potpunim obiteljima. Nadalje, kada je riječ o brizi za unuke, može se uočiti kako bake u navedenom imaju vodeću ulogu, ali i djedovi se uključuju u brigu za unuke (Ochiltree, 2006). Zanimljivo je spomenuti i kako su rezultati istraživanja Wheelock i Jones (2002, prema Share i Kerrins, 2009) pokazali kako je vjerojatnije da će majke tražiti pomoć u brizi o djeci od svojih majki, nego od svekrvi.

Kao glavni razlog zbog kojeg bake i djedovi brinu o unucima uočavaju se radne obaveze roditelja, odnosno omogućavanje istima da budu zaposleni (Goodfellow i Lavery, 2003; Gray i sur., 2005; Ochiltree, 2006). No, postoje i drugi razlozi zbog kojih bake i djedovi pomažu roditeljima u brizi o djeci – primjerice, oni to čine dok se roditelji djece bave sportskim i društvenim aktivnostima ili odlaze u kupovinu, kada roditelji imaju potrebu za pauzom ili vremenom za sebe (Gray i sur., 2005), zbog zdravstvenih problema koji mogu otežati roditeljima brigu o djeci (Goodfellow i Lavery, 2003), i slično. Zanimljivo je spomenuti i kako roditelji bake i djedove smatraju osobama koje su pouzdane i koje mogu zadovoljiti potrebe njihove djece, zbog čega njih odabiru za skrb o svojoj djeci (Ochiltree, 2006). Slično navodi i Yusuf (2014), koji ističe kako zaposleni roditelji, kada je riječ o brizi o djeci, prednost daju svojim roditeljima, odnosno tzv. „baka servisu“, upravo zbog toga što su u krvnom srodstvu, imaju povjerenja u njih, ali i zbog njihovog životnog iskustva. Isto tako, razlog može biti i taj da si takav oblik skrbi oni mogu lakše financijski priuštiti jer bake i djedovi svoje usluge uglavnom vrlo malo ili ništa ne naplaćuju. Ipak, i kada mogu plaćati formalne oblike skrbi, može se javiti i problem s nedostatkom mjesta za dijete u određenoj instituciji (Ochiltree, 2006).

Može se uočiti kako bake i djedovi općenito vole brinuti o svojim unucima (Bernal i De la Fuente Anuncibay, 2007) i većina njih je zadovoljna tom ulogom (Goodfellow i

Laverty, 2003). Ona im donosi različite dobrobiti, poput aktivnijeg i zdravijeg života, (Waldrop i Weber, 2001, prema Hughes i sur., 2007), veće bliskosti s unucima, uživanje u zajedničkom vremenu (Pruchno, 1999, prema Hughes i sur., 2007), i slično. Ipak, različiti autori izvještavaju i o nekim negativnim stranama brige o unucima za bake i djedove. Primjerice, neki od njih se osjećaju fizički i emocionalno iscrpljeno zato što im je u tim godinama fizički izazov da drže ili podižu unuke, ali i da im stalno budu dostupni (Goodfellow i Laverty, 2003). Neki od njih se također osjećaju i iskorišteno od strane odrasle djece (Bernal i De la Fuente Anuncibay, 2007), te brinući za unuke imaju zapravo manje vremena za brigu o sebi (npr., vježbanje i odlazak kod liječnika) (Roe, Minkler, Saunders i Thomson, 1996, prema Hughes i sur., 2007), svoje hobije i druženje s prijateljima (Pruchno, 1999, prema Hughes i sur., 2007). Upravo zato bi roditelji bakama i djedovima koji su uključeni u brigu o djeci trebali dati „prostora“ i vremena za njih same (Buljan-Flander i Karlović, 2004). Na kraju, prikazat ćemo i rezultate dva istraživanja koja su se bavila upravo ovom problematikom. Naime, kada je riječ o učincima brige o djeci na zdravlje i zdravstveno rizična ponašanja baka i djedova, istraživanje Hughes i sur. (2007) je pokazalo kako nisu pronađene čvrste povezanosti brige o unucima i teških negativnih posljedica na različite ispitivane dimenzije, iako je u nekoliko ispitivanih slučajeva češća pojava negativnih zdravstvenih promjena, depresije i niže samoprocjene zdravstvenog stanja kod onih baka koje pružaju brigu o svojim unucima (Hughes i sur., 2007). Osim toga, istraživanje koje se bavilo učincima pružanja brige o unucima na život baka i djedova autorice Jendrek (1993) je pokazalo kako bake i djedovi doživljavaju promjene u nekoliko različitih kategorija. Kada je riječ o načinu života, 79,5% njih govori o promjeni u kontekstu veće potrebe za mijenjanjem svojih planova i rutine, 55,4% u kontekstu promjene svrhe u životu, 55,0% u vidu jačeg fizičkog umora, 58,6% njih govori o manjoj privatnosti i 58% ističe kako imaju manje vremena za sebe. Nadalje, više od polovine ispitanika izvješćuje kako nema promjena u kontekstu kontakata s prijateljima i rodbinom, a ista je situacija i kada je riječ o supružnicima, tj. više od polovine njih također smatra kako nema promjena u vidu vremena koje imaju za supružnike, zadovoljstva njihovim odnosom, i slično (Jendrek, 1993).

Iz prikazanih istraživanja, može se vidjeti kako je uloga baka i djedova u odgoju i brizi o unucima vrlo značajna i kako dolazi u različitim pojavnim oblicima. Ona ima mnoge pozitivne učinke na živote unuka, ali i samih baka i djedova, pri čemu je posebno važan segment odnosa između baka i djedova i unuka, o čemu će biti riječi u nastavku.

3.2. Odnos baka i djedova i unuka

U posljednjim desetljećima sve se više istraživača bavi istraživanjem međugeneracijskih odnosa, i to posebice onih između generacije baka i djedova i generacije unuka u obitelji (Triadó, Villar, Solé, Osuna i Pinazo, 2005). Prema Ochiltree (2006), odnos između te dvije generacije se kreće, s jedne strane od simboličnog, koji karakteriziraju rijetki kontakti između njih (npr. susreti na obiteljskim okupljanjima), do drugog ekstrema, odnosa sličnog onome između djece i njihovih roditelja. Gray i sur. (2005) ističu kako kvaliteta njihova odnosa može utjecati kako na dobrobit prve generacije, odnosno baka i djedova, tako i na razvojne ishode njihovih unuka.

Postoje mnogobrojni čimbenici koji mogu utjecati na odnos između navedene dvije generacije u obitelji, poput spola baka i djedova i unuka, njihove dobi, geografske udaljenosti na kojoj oni žive, učestalosti kontakata, statusa zaposlenja i obrazovnog statusa (Stelle i sur., 2010), obiteljskog podrijetla, srednje generacije, odnosno generacije roditelja (Timonen i sur., 2009), broja unučadi (Mueller i sur., 2002), te nekih specifičnih životnih okolnosti kao što su smrt ili rastava braka u obitelji (Ross i sur., 2005). Primjerice, kada je riječ o spolu i obiteljskom podrijetlu, istraživanje Ross i sur. (2005) je pokazalo kako navedeni faktori utječu na odnos između baka i djedova i unuka, odnosno više mladih navodi kako im je odnos bliskiji s bakama, i to s majčinih majkama. Da srednja generacija također utječe na navedeni odnos govori i samo ime koji su joj dali Hill i sur. (1970, prema Ramirez Barranti, 1985), pri čemu su je nazvali tzv. *mostom između generacija*.

Nadalje, prema Uhlenberg i Hammill (1998, prema Michlíčková i Španielová, 2016), učestalost kontakata između baka i djedova i unuka ovisi o nekoliko čimbenika, a to su: spol i bračni status baka i djedova, broj unuka, geografska udaljenost između baka i djedova i unuka, kvaliteta odnosa između baka i djedova i odrasle djece, te obiteljsko podrijetlo unuka. Što se tiče istraživanja u ovom području, različiti nalazi upućuju na to da su kontakti između baka i djedova i njihovih unuka dosta česti. Istraživanje provedeno na uzorku od 603 baka i djedova u Španjolskoj je pokazalo kako gotovo polovina ispitanika svakodnevno viđa svoje unuke, a samo 8.3% njih viđa ih jednom mjesečno ili manje (Bernal i De la Fuente Anuncibay, 2007), dok su rezultati istraživanja provedenog na uzorku učenika 5. razreda u dvije slovenske osnovne škole pokazali kako najmanje 2/3 njih ima redovite kontakte sa svojim bakama i djedovima (Žorž, 2008). Osim toga, istraživanje Griggs, Tan, Buchanan, Attar-Schwartz i Flouri (2010), provedeno na uzorku od 1569 mladih u dobi od 11 do 16

godina u Engleskoj i Wales-u, pokazalo je kako više od 40% ispitanika s bakama i djedovima s očeve strane ima svakodnevne kontakte ili ih viđaju dva puta tjedno, a više od polovine njih takve kontakte ima s majčinih roditeljima. Spomenuta učestalost kontakata ima utjecaj na odnose između baka i djedova i unuka, što ističe Dujmović (2008), pri čemu navodi kako povećanjem ukupnog zajednički provedenog vremena, međusobni odnos unuka i njihovih baka i djedova postaje kvalitetniji.

Kako različite generacije u obitelji percipiraju odnos između baka i djedova i unuka, možemo zaključiti na temelju različitih provedenih istraživanja. Mišljenja roditelja o odnosu prve i treće generacije saznali su u svojim istraživanjima, primjerice, Weston i Qu (2009), te Blažeka i sur. (2004). Rezultati istraživanja Blažeka i sur. (2004) pokazuju kako više od polovine roditelja smatra da je odnos baka i djedova i unuka prožet vrlo snažnom ljubavlju, te ih je oko 2/3 zadovoljno učestalošću i otvorenošću razgovora između te dvije generacije. Istraživanje Weston i Qu (2009) se bavilo bliskošću odnosa ove dvije generacije, te utjecajem razvoda braka roditelja na isti i pokazalo je da većina roditelja smatra kako je odnos blizak ili vrlo blizak, pri čemu više i majki i očeva opisuje odnos između baka i djedova s majčine strane i unuka kao vrlo blizak, u usporedbi s bakama i djedovima s očeve strane. Također, rezultati istraživanja pokazuju kako se percepcija navedenog odnosa razlikuje s obzirom na to jesu li ispitanici rastavljeni i žive li s djecom, pri čemu je dobiveno da vrlo blizak odnos najviše navode nerastavljene majke, a najmanje blizak rastavljeni očevi koji ne žive s djecom (Weston i Qu, 2009). Osim toga, na temelju rezultata istraživanja Gray i sur. (2005) može se zaključiti kako je i prema mišljenju baka i djedova, kvaliteta njihova odnosa s unucima visoka. Nadalje, istraživanje provedeno sa 154 dijade baka i djedova i unuka adolescenata je pokazalo da oni uživaju u tom odnosu i dobro se slažu, no stupanj intimnosti i međusobnog razumijevanja između njih nije se pokazao vrlo visokim (Triadó i sur., 2005). Da je odnos između te dvije generacije pozitivan, također svjedoče i rezultati istraživanja autora Žorža (2008), koji su pokazali kako djeca s riječima „baka i djed“ povezuju sljedeće pojmove: pripovijedanje o starim vremenima, pogled pun ljubavi, meka ruka, slatkiši, pokloni, praznici, i slično.

Prethodno je pokazano kako odnos između baka i djedova i unuka ovisi o mnogim različitim čimbenicima koji ga mogu odrediti i oblikovati na pozitivan ili negativan način. No, općenito gledajući iz svega rečenog se može zaključiti kako je odnos između te dvije generacije u obitelji dobar i pozitivan, ali isto tako i da su kontakti između njih česti, što znači

da bake i djedovi aktivno sudjeluju u životima svojih unuka, a samim time imaju mogućnost dati svoj doprinos njihovom odgoju i razvoju, o čemu će više riječi biti u sljedećem poglavlju.

4. Uloga baka i djedova u odgoju unuka

„Roditelji su prvi i najznačajniji te najodgovorniji odgajatelji djeteta“, ističe Rosić (2005:136). No, u kontekstu obitelji, bake i djedovi velikom broju djece predstavljaju posebne osobe u čijem društvu stječu iskustva i znanja koja će uvijek pamtiti (Jane i Robbins, 2007) i oni imaju mnogobrojne značajne uloge u životima svojih unuka – oni su njihovi prijatelji, mentori, oni koji brinu o njima, te izvori različitih drugih oblika podrške (Weston i Qu, 2007). Kao što smo u prethodnom poglavlju istaknuli, bake i djedovi ostvaruju česte kontakte s djecom, imaju dobre odnose s njima i često upravo oni brinu o unucima kada su roditelji iz različitih razloga spriječeni činiti isto. Upravo zato je potrebno saznati kakva je njihova uloga u odgoju unuka, te ćemo stoga u nastavku prikazati različite teorijske i empirijske spoznaje vezane uz ovu temu. Konkretnije, osvrnut ćemo se na ulogu baka i djedova u odgoju njihovih unuka nekada i danas, mišljenja različitih generacija u obitelji o navedenoj tematici, te načine na koje bake i djedovi sudjeluju i doprinose odgoju unuka.

4.1. Uloga baka i djedova u odgoju unuka nekada i danas

Nekada su u patrijarhalnim obiteljima bake i djedovi predstavljali značajne ličnosti za obitelj, te su samim time imali i važnu odgojnu ulogu u životima svojih unuka (Žorž, 2008). Jurčević-Lozančić (2005) u tom kontekstu ističe kako su, za razliku od suvremenih obitelji koje su jednogeracijske ili dvogeracijske, patrijarhalne obitelji bile višegeracijske i na taj način je u odgajanju djeteta mogla participirati i šira i uža obitelj. Sudjelovanje baka i djedova u odgoju unuka je bilo nužno zato što škole nisu postojale, a roditelji djece su bili prezaposleni, dok su bake i djedovi imali više vremena jer nisu radili. Oni su također bili podobni sudjelovati u odgoju unuka zbog velikog životnog iskustva, koje im je omogućilo da unucima prenesu različita znanja (Žorž, 2008).

U predindustrijsko doba su starije osobe u odnosu na mlađe imale viši status i moć i upravo zbog toga je temeljnu okosnicu odnosa između starije generacije i onih mlađih činio

autoritet starijih osoba (Ramirez Barranti, 1985). No, u odnosima u obitelji su uslijedile različite promjene kao posljedica razvoja industrije, ističe Žorž (2008). Primjerice, povećana potreba za radnom snagom u gradovima je mladim ljudima dala mogućnost da postanu ekonomski samostalni, te da sami donose odluke vezane uz njihov život, poput odabira partnera, stanovanja ili načina odgoja djece. Navedeno je dovelo i do toga da su i starije generacije, nakon što su odgojile vlastitu djecu bile radno aktivne, te je kao posljedica borbe za ravnopravnost spolova i sve više žena, pa tako i baki bilo zaposleno. Kako se smanjivao broj trogeneracijskih obitelji, a na popularnosti su dobivale upravo one dvogeneracijske, bake i djedovi su bili sve manje uključeni u život, pa tako i u odgoj svojih unuka. Navedene promjene su se odrazile, ne samo na urbane, već i na ruralne krajeve jer su mladi zbog potrage za poslom odlazili i time je i u ruralnim obiteljima uloga baka i djedova počela slabjeti (Žorž, 2008). U kontekstu ove teme, Pečjak (2001) navodi kako bake i djedovi više nemaju dominantnu ulogu kada je riječ o odgoju i njezi djeteta jer su odnosi između roditelja i njihove djece postali ravnopravniji, odnosno došlo je do smanjenja razlika u pravima između istih. Osim toga, kao što je već spomenuto, danas je mnogo baka i djedova još uvijek zaposleno ili stanuju geografski udaljeno od svoje djece i unuka i zbog toga nisu u mogućnosti pomagati odrasloj djeci oko odgoja njihove djece (Raboteg-Šarić i sur., 2003). O tome koliki doprinos uistinu imaju bake i djedovi u odgoju unuka danas, te što o njihovoj odgojnoj ulozi misle njihova odrasla djeca i unuci, ali i sami bake i djedovi, reći ćemo nešto više u nastavku teksta.

4.2. Odgojna uloga baka i djedova: perspektiva različitih generacija u obitelji

Kada je riječ o odgoju djece, bake i djedove se smatraju najprirodnijom zamjenom za majku i oca zbog toga što između njih i unuka postoji druga najjača emocionalna povezanost, poslije one između djece i njihovih roditelja. Aktivnim sudjelovanjem u njihovom odgoju daju doprinos djetetovom, ali i svom životu, a njihova je uloga posebice značajna u obiteljima u kojima su i majka i otac zaposleni, razvedeni ili samohrani. Ipak, smatra se kako prepuštanje glavne uloge u odgoju djece bakama i djedovima nije dobro, jer time ona razvijaju veliku privrženost prema njima, a ne prema vlastitim roditeljima što može postati problemom kada uslijed specifičnih obiteljskih situacija, poput smrti ili obolijevanja baka i djedova, roditelji trebaju preuzeti tu ulogu na sebe (Buljan-Flander i Karlović, 2004). Meves (1987, prema Stevanović, 2000) također zauzima negativan stav spram činjenice da odgoj unuka na sebe preuzmu bake, ističući kako je poželjno da one pomažu u navedenom i to

povremeno, dok bake i djedovi koji su uključeni u odgoj svojih unuka smatraju, između ostalog, kako bi njihovi primarni skrbnici ipak trebali biti roditelji, a pomoć bi se od njih trebala tražiti samo u situacijama kada je to nužno (Burton, 1992; Burton i Bengtson, 1985; Jendrek, 1994; Minkler i Roe, 1993; Shore i Hayslip, 1994, prema Pebley i Rudkin, 1999). Za razliku od baka i djedova čiji odnos s unucima karakterizira neformalnost, tolerancija i intimnost, roditelji su ti koji imaju, kada je riječ o zadovoljenju temeljnih dječjih potreba i njihovom discipliniranju, više strukturiranu ulogu (Thang, 2001, prema Thang i sur., 2011). Upravo zbog toga što je odnos baka i djedova i unuka drugačiji od onog između roditelja i djece, bake i djedovi mogu dati svoj doprinos njihovom odgoju na potpuno drugačiji način. Kroz zajedničke aktivnosti s bakama i djedovima, djeca mogu steći posebna iskustva koja njihovi roditelji ne bi mogli prenijeti na njih zbog dobi u kojoj se nalaze, drugačije odgojno-obrazovne uloge koju kao roditelji imaju u kontekstu djece, i slično (Lakó, 2014), no o tome ćemo reći nešto više u sljedećem poglavlju.

Zanimljivo je spomenuti rezultate istraživanja provedenog u Sloveniji, prema kojima su ispitanici ulogu svojih roditelja u odgoju njihove djece ocijenili prosječnom ocjenom 2,2 (od ukupno 5), a ulogu baka i djedova u odgoju unuka općenito prosječnom ocjenom 3,6, pri čemu se može uočiti kako su oni kritičniji u procjeni vlastitih roditelja u odnosu na roditelje općenito (Žorž, 2008). Nadalje, istraživanje autora Smorti, Tschiesner i Farneti (2012) provedeno u Italiji je pokazalo kako ispitanici – bake i djedovi uključeni u istraživanje, pridaju veliki značaj svojoj ulozi odgajatelja i pružatelja potpore svojim unucima, a da bake i djedovi smatraju kako značajno doprinose životima svojih unuka, potvrđuje i istraživanje provedeno u Americi, prema kojem bake i djedovi vjeruju kako s djetetovim roditeljima dijele mnoge odgojne uloge, pa i one vezane uz brigu o djeci (Davies, 2002, prema Ochiltree, 2006). Potrebno je spomenuti i istraživanje provedeno na uzorku sve tri generacije u obitelji u nekoliko azijskih zemalja, koje je pokazalo kako prva generacija (bake i djedovi) sebe percipira kao odgajatelje i savjetovatelje, druga generacija (roditelji) smatra bake i djedove zabavnim društvom unucima i simbolima obitelji, dok unuci bake i djedove vide kao one koji gube ulogu odgajatelja i savjetovatelja, usprkos tome što neki od njih navode da ih isti podučavaju religijskim znanjima (Lou i Chi, 2012). Nadalje, da se u različitim kulturama različito shvaća uloga baka i djedova svjedoče rezultati istraživanja autora Sandel, Cho, Miller i Wang (2006), koji su pokazali kako američke bake sebe percipiraju kao prijatelje unuka, njihove partnere u igri, one koje povremeno čuvaju svoje unuke, dok tajvanske bake

sebe primarno vide kao privremene odgajatelje dok su unuci mali kako bi njihove majke mogle raditi.

Istraživanje Kornhaber i Woodward (1981, prema Drew i sur., 1998) je pokazalo kako unuci svoje bake vide kao one koje brinu o njima, podučavaju ih mnogočemu i s kojima mogu pričati o svakodnevnim stvarima, a djedove kao one s kojima nešto rade i od kojih dobivaju savjete, što također ukazuje na to kakvu ulogu oni imaju u životima i odgoju svojih unuka. Također, što roditelji misle o bakama i djedovima i njihovom značaju u kontekstu odgoja unuka, govore i rezultati istraživanja koje je provela Hagestad (2006), koji između ostalog pokazuju kako bi se oni, u slučaju da trebaju dodatnu pomoć u brizi o djeci ili savjet u vezi ponašanja svoje djece, obratili upravo svojim roditeljima, pri čemu su majke te koje bi češće tražile pomoć baka i djedova, specifičnije, pomoć svojih majki. S druge strane, očevi su ti koji su više skloni tražiti pomoć od stručnjaka, ali su ipak sveukupno gledajući, u usporedbi s ostalim skupinama (prijateljima, rodbinom ili plaćenim dadiljama) upravo bake i djedovi oni za koje roditelji žele da im brinu od djeci (Hagestad, 2006). Nadalje, sličnih je nalaza i recentno domaće istraživanje koje pokazuje kako bake i djedovi, nakon partnera i bliskih prijatelja koji imaju svoju djecu, predstavljaju osobe koje bi roditelji najradije pitali za savjet u vezi odgoja, ponašanja i razvoja djece (Pećnik, 2013). Kada je riječ o savjetovanju, potrebno je istaknuti kako je istraživanje Sandel i sur. (2006) pokazalo kako neke bake, konkretno one iz Amerike, davanje savjeta odrasloj djeci smatraju problematičnim, dok tajvanske bake daju savjete svojoj djeci u vezi odgojnih pitanja i spremne su disciplinirati unuke, za što pak američke bake smatraju da nije njihov zadatak. Osim toga, sudionice istraživanja autorice Ljubičić (2016) dobivene savjete u vezi odgoja djece od roditelja ne prihvaćaju rado jer smatraju da su dovoljno kompetentne za samostalno izvršavanje roditeljske uloge.

Nadalje, u kontekstu ove teme treba se osvrnuti i na *normu neuplitanja*, o kojoj govore Troll i Benston (1979, prema Timonen i sur., 2009), prema kojoj bake i djedovi nastoje uvažavati samostalnost odrasle djece i načine na koje oni odgajaju svoju djecu. Istraživanje Ross i sur. (2005) je pokazalo kako je, prema mišljenju baka i djedova, neuplitanje u to kako roditelji odgajaju djecu značajno za održavanje međusobnih dobrih odnosa. U istraživanju provedenom u Singapuru i Japanu su Thang i sur. (2011), između ostalog, došli do rezultata koji govore kako se sudionici istraživanja slažu oko njihove neuplićuće uloge iz prije spomenutog razloga, a samih normi se pridržavaju tako što postavljaju granicu kada je riječ o njihovoj odgovornosti u kontekstu brige za unučad, no ipak su na raspolaganju djeci ako se od

njih traži pomoć i nerijetko im pružaju različite oblike podrške. Kako to ističu Drew i sur. (1998), s jedne strane se od baka i djedova očekuje da se ne upliću u odgoj, a s druge strane da pružaju podršku i pomoć svojoj djeci kada je potrebno. Dakle, odrasla djeca očekuju od roditelja da im oni pomažu u kriznim situacijama, što je suprotno spomenutoj *normi neuplitanja*, a sukladno tzv. *normi obveze* (Mason i sur., 2007, prema Timonen i sur., 2009). Iako norma nemiješanja uistinu postoji, na njezino mjesto je u obiteljima koje karakterizira veća povezanost došla suradnja koja se temelji na međusobnom poštovanju, ističe Kornhaber (1996, prema Ochiltree, 2006). Kada je riječ o pridržavanju norme neuplitanja, za sudionike istraživanja Thang i sur. (2011) to znači i neuključiti se u discipliniranje unučadi jer je to prema njihovom mišljenju odgovornost roditelja. Ipak, tajvanske bake, sudionice prije spomenutog istraživanja Sandel i sur. (2006) smatraju kako discipliniranje i moralno usmjeravanje predstavljaju dio odgovornosti koju nosi uloga bake. Buljan-Flander i Karlović (2004) ističu kako je upravo pretjerano uplitanje baka i djedova u odgoj djece nešto što roditeljima smeta, a nametanje stavova od strane baka i djedova o tome kako odgajati često rezultira i sukobima između njih i odrasle djece, dok su rezultati istraživanja autorice Ljubičić (2016) pokazali kako mladi roditelji ipak nastoje ograničiti utjecaj svojih roditelja upravo kada se radi o odgoju vlastite djece.

„Djedovi i bake ne moraju odgajati svoje unuke na isti način kako su odgajali i svoju djecu“, navode Moro i Nemčić Moro (2010:285). Na neke od razlika u načinu odgoja ukazuje Pečjak (2003), pri čemu ističe kako su bake i djedovi bili manje popustljivi prema vlastitoj djeci nego prema svojim unucima, a navedeno Petter (2009, prema Smorti i sur., 2012) objašnjava time što oni nemaju roditeljsku, odnosno odgojnu odgovornost prema unucima kakvu roditelji imaju prema djeci. Nadalje, Moro i Nemčić Moro (2010) navode kako oni uglavnom svoje unuke ne kažnjavaju, ne odaju njihovim roditeljima ako nešto učine pogrešno, i slično. Zanimljivo je spomenuti i rezultate istraživanja Bernal i De la Fuente Anuncibay (2007) koji su, između ostalog, pokazali kako je najviše baka i djedova koji su sudjelovali u istraživanju, odnosno njih 87,6%, potvrdilo kako sebe vide kao one koji svoje unuke nastoje razmaziti, ugađati im i popuštati, što potvrđuju i rezultati istraživanja Ross i sur. (2005) koji zaključuju kako je navedeno uobičajeno za bake i djedove. Upravo je popustljivost prema unucima, prema istraživanju autora Žorža (2008), ono što djeca zamjeraju svojim roditeljima u kontekstu njihovog odnosa prema unucima, uz primjerice, nepoštivanje uputa roditelja, drugačije kriterije za njih dok su bili djeca i sada za unuke, neke uobičajene međugeneracijske nesporazume, i slično. Nadalje, Buljan-Flander i Karlović (2004) ističu

kako roditelji, posebice oni u trogeneracijskim kućanstvima, izražavaju nezadovoljstvo upravo spram toga što bake i djedovi unucima popuštaju u svemu, udovoljavaju im i toleriraju ponašanja za koja su oni kao djeca bili kažnjeni. Slična mišljenja imaju i srednjoškolci i studenti, ispitanici u istraživanju autora Smith-a (2003). Naime, neki od njih smatraju kako su bake i djedovi preliberalni, odnosno da unucima previše dopuštaju, što se najčešće sukobljava s odgojnim zahtjevima njihovih roditelja, te samim time može rezultirati konfliktima u obitelji i u djeci izazvati osjećaj krivnje u odnosu s roditeljima. Uz to, neki od njih smatraju i kako se bake i djedovi previše upliću u njihov život, pretjerano ih štite, te nekim svojim osobinama, poput staromodnosti ili rigidnosti otežavaju održavanje njihove međusobne interakcije i na taj način onemogućavaju razvoj kvalitetnog odnosa (Smith, 2003).

Za kraj je potrebno istaknuti kako je za adekvatan odgoj i razvoj djeteta veoma važno da svaki pojedini član obitelji prihvati svoju ulogu i ponaša se u skladu s navedenom. Dakle, važno je da bake i djedovi prihvate svoju ulogu bake/djeda, ali da se pritom pridržavaju određenih granica, te da se ne ponašaju i dalje kao da su u ulozi roditelja (Dujmović, 2008). Ključno je da svi članovi obitelji budu svjesni toga da glavnu ulogu u odgoju trebaju imati roditelji djeteta (ako su prisutni), a bake i djedovi bi, dok brinu o unucima, trebali to činiti u skladu s odlukama i stavovima roditelja djece (Buljan-Flander i Karlović, 2004). Prethodno je istaknuto kako bake i djedovi roditeljima pomažu u vezi brige o djeci i njihova odgoja kada je to potrebno i da je navedeno značajno i za njih i unuke, a na koje sve načine oni sudjeluju u odgoju unuka i time doprinose njihovom razvoju, reći ćemo u nastavku.

4.3. Doprinos baka i djedova odgoju unuka

Iako se nekad smatralo da bake i djedovi, posebice bake, negativno utječu na razvitak unučadi i njihovu dobrobit, uslijed različitih promjena s kojima se suvremene obitelji suočavaju, danas se na njih u znanstveno-istraživačkim krugovima gleda kao na značajne osobe u kontekstu odgojnog doprinosa unucima, kao i u pružanju međugeneracijske potpore (Timonen i sur., 2009). Bake i djedovi mogu djelovati na individualni razvoj unuka kroz njihove zajedničke aktivnosti, kontakte i međusobne odnose, kroz koje pak unuci mogu steći raznolika iskustva (Smith, 2003). Upravo kroz spomenute zajedničke aktivnosti unuka i njihovih baka i djedova, prema Smorti i sur. (2012), bake i djedovi ostvaruju svoju odgojnu ulogu.

Bake i djedovi mogu izravno i neizravno utjecati na razvoj unuka. Pri tome, oni utjecaji koji se javljaju kao posljedica međusobne interakcije baka i djedova i unuka definiraju se kao izravni utjecaji, dok su neizravni oni koji su posredovani ponašanjem srednje generacije, odnosno roditelja (Tinsley i Parke, 1984, prema Drew i sur., 1998). Smith (2003) navodi kako su izravni utjecaji oni koji su najočitiji, a oni se, primjerice, odnose na: čuvanje unučadi, druženje s njima, pružanje osjećaja povjerenja, prenošenje obiteljske povijesti na unuke, te bivanje njihovim uzorom i mentorom (Drew i sur., 1998). Ipak, Hagestad (2006) ističe kako prva generacija u obitelji trećoj znatnu podršku pruža i neizravno, dakle kroz pomaganje njihovim roditeljima kojim nastoje osigurati da unuci odrastaju u okruženju koje karakterizira stabilnost i sigurnost. Konkretnije, neizravni oblici utjecaja se odnose na situacije u kojima bake i djedovi odrasloj djeci pružaju emocionalnu i financijsku pomoć i podršku, savjete i potrebne informacije, te kada im oni predstavljaju primjer na koji način odgajati djecu (Kornhaber i Woodward, 1981; Tinsley i Parke, 1984, prema Drew i sur., 1998). Kako bismo pokazali na koje sve načine bake i djedovi sudjeluju u odgoju svojih unuka i samim time doprinose njihovom razvoju, u nastavku ćemo dati kratki prikaz nekih provedenih istraživanja koja su se bavila ovom i sličnom problematikom.

Istraživanje Thang i sur. (2011) je pokazalo da bake i djedovi (posebice bake) pružaju instrumentalnu pomoć u vidu pripremanja hrane za unuke i odlaska po iste u školu. Što se tiče vođenja unuka u školu i dolaženja po iste, vođenja na izvanškolske aktivnosti ili kod liječnika, istraživanje Bernal i De la Fuente Anuncibay (2007) je pokazalo kako se tim aktivnostima više od polovine ispitanika nikad nije bavilo, no ipak, iako u manjem broju, postoje i oni koji ih obavljaju na dnevnoj bazi. Osim preuzimanja unuka po završetku programa u odgojno-obrazovnim ustanovama koje pohađaju, Ochiltree (2006) ističe kako bake i djedovi ponekad brinu i o unucima kada se razbole, te preuzimaju brigu o njima određeno vremensko razdoblje i kada su školski praznici. Istraživanje autora Smith-a (2003) je pokazalo da, bez obzira na to da li se radi o stalnoj skrbi za unuke ili povremenoj, oni zadovoljavaju njihove različite biološke i psihološke potrebe i time osiguravaju adekvatne uvjete za njihov zdrav psihički i fizički razvoj.

Nadalje, rezultati istraživanja Griggs i sur. (2010) su, između ostalog, pokazali kako bake i djedovi, prema mišljenju unuka, aktivno participiraju u različitim sferama njihova života, pri čemu oni koji imaju učestale kontakte s unucima redovito prisustvuju njihovim školskim priredbama, sportskim utakmicama, te im u njihovim izvannastavnim aktivnostima pružaju pomoć i potporu. Također, oni im pomažu i oko izvršavanja školskih obaveza, poput

pisanja zadaće ili izrade školskih projekata, što upućuje na to da im pružaju potporu i u vezi njihova obrazovanja. Kada je riječ o neformalnom obrazovanju, bake i djedovi (posebice djedovi) vode svoje unuke na izlete ili putovanja i na taj način im nastoje prenijeti svoja znanja o različitim mjestima, povijesnim događajima, i slično (Griggs i sur., 2010). Nadalje, londonsko istraživanje koje se bavilo međugeneracijskim učenjem je pokazalo kako unuci sa svojim bakama i djedovima sudjeluju u raznolikim aktivnostima, poput: pričanja priča, recitiranja pjesama, odlazaka u park, igre, zajedničkog kuhanja, vrtlarstva, itd., kojima djeca uče, razvijaju nove koncepte i stječu različite vještine (Kenner, Ruby, Jessel, Gregory i Arju, 2007). Također, istraživanje Jane i Robbins (2007) je potvrdilo kako upravo kroz jednostavne svakodnevne aktivnosti u koje bake i djedovi uključuju svoje unuke, kao što je popravljivanje stvari, vrtlarstvo, čišćenje kuće, korištenje računala, i slično, djeca zapravo stječu različita znanja iz područja znanosti i tehnologije, čime se ističe značaj baka i djedova i u kontekstu poticanja boljeg razumijevanja prije spomenutih područja kod djece. Mitchell (2008) ističe kako upravo aktivnostima kojima se djeca bave kod kuće sa svojim bakama i djedovima, ona razvijaju vještine koje su korisne i u školi, primjerice, odlaskom u kupovinu i kuhanjem razvijaju svoje motoričke, ali i matematičke vještine, pričama čitalačke vještine, itd. Osim toga, bake i djedovi su prepoznati i kao važni u kontekstu prijenosa tradicionalnih vrijednosti i moralnih načela na unuke, pri čemu ih oni prvenstveno podučavaju bontonu (npr. kako se ponašati za stolom), moralnim vrijednostima, kulturi, i slično (Thang i sur., 2011), ali isto tako predstavljaju i značajne izvore obiteljske povijesti, tradicije i baštine (Ross i sur., 2005). Do sličnih rezultata je u svome istraživanju došao i Smith (2003), prema kojemu bake i djedovi svoje unuke podučavaju različitim praktičnim vještinama (primjerice, vrtlarstvu i održavanju kućanstva), prenose na njih informacije o svijetu koji ih okružuje (o prirodi, društvu, tehnologiji), ali isto tako i o vlastitoj obitelji, precima, te rodbini, čime doprinose da se kod njih razvija osjećaj pripadnosti društvu. Nadalje, bake i djedovi doprinose ostvarivanju kontakta između unuka i umjetnosti već u njihovoj ranoj dobi, uključujući ih u aktivnosti poput: pričanja bajki, pjevanja uspavanki, narodnih pjesama, čitanja knjiga, gledanja filmova, razgovora o knjigama, glazbi, razgledavanja prirode i građevina, itd., čime potiču da se kod njih razvija estetska senzibilnost, tzv. „osjećaj za lijepo“, te kreativnost i mašta (Smith, 2003). Oni se također zajednički bave i različitim sportsko-rekreativnim aktivnostima poput vožnje biciklom, planinarenja, plivanja ili šetnje prirodom, a čiji je cilj, osim oblikovanja tijela i oblikovanje duha pojedinca. Ako nisu u mogućnosti činiti navedeno, svoj doprinos daju prisustvovanjem sportskim natjecanjima unučadi, te pomažući roditeljima tako što, ako oni nisu u mogućnosti, otiđu po njih na treninge, čime dobivaju „prostor“ za sudjelovanjem u

njihovom odgoju, odnosno formiranju njihove ličnosti i u spomenutom segmentu (Lakó, 2014). Zajedničkim bavljenjem aktivnostima u slobodno vrijeme, također mogu pozitivno utjecati na unuke i doprinijeti razvoju njihovih socijalnih kompetencija (Yusuf i sur., 2016). U konačnici, zanimljivo je spomenuti i istraživanje koje su proveli Yusuf i sur. (2016) u Maleziji, a koje se bavilo ispitivanjem percepcije odgojne uloge baka i djedova od strane unuka. Rezultati su pokazali kako ne postoji statistički značajna razlika s obzirom na spol u navedenom, već da su unuci oba spola od strane svojih baka i djedova jednako poticani i motivirani da budu uspješni u školi, religiozni, da poštuju svoju kulturu, te da se uključuju u društvene aktivnosti (Yusuf i sur., 2016). Osim toga, i rezultati kvalitativnog istraživanja koje je proveo isti autor samostalno pokazuju kako sudionici istraživanja, odnosno malezijski bake i djedovi svoje unuke od najranije dobi podučavaju religiji, čestitom ponašanju, njihovoj kulturi, potiču ih da uz materinji jezik uče i druge jezike, te ih, s obzirom na to da su svjesni da je obrazovanje ključni zahtjev današnjice, potiču da uče i teže što boljem obrazovanju (Yusuf, 2014).

Bake i djedovi također svojim ponašanjem pružaju primjere, odnosno modele unucima u tome kako obavljati pojedine društvene uloge, te isto tako predstavljaju i modele za razvoj identiteta i primjeri su im kako voditi život (Smith, 2003). Smith (2003) navodi kako unuci od svojih baka i djedova mogu „preuzeti“ stavove o životu, radu, vrijednostima i slično, a njihova međusobna interakcija svakako može pomoći da „razviju osnovno povjerenje u ljude, da lakše stvore osjećaj samopouzdanja i da se lakše nose sa svakodnevnim životnim poteškoćama“ (Moro i Nemčić Moro, 2010:291). Naime, unuci često rjeđe i otežano komuniciraju sa svojim roditeljima o privatnim problemima (Schaie i Willis, 2001), te za mnoge od njih, kako to potvrđuju rezultati istraživanja Ross i sur. (2005), upravo bake i djedovi predstavljaju osobe s kojima oni dijele svoje probleme i brige. Osim toga, neki sudionici u istraživanju Griggs i sur. (2010) ističu kako im je lakše „otvoriti se“ bakama i djedovima nego roditeljima jer se pokazalo kako oni bolje slušaju i osjetljiviji su na brige koje zaokupljaju mlade. Istraživanje Evason, Lloyd i Dowds (2005) potvrđuje da bake i djedovi savjetuju svoje unuke, tj. polovina je ispitanika izjavila da daje savjete svojim unucima starijim od četiri godine. U tom kontekstu potrebno je spomenuti kako odnos baka i djedova sa starijim unucima obilježavaju upravo razgovori, savjetovanje i pružanje podrške, te kako oni, ako dođe do konflikata između odrasle djece i unuka, postaju i „sucima“ koji nastoje pomoći u rješavanju njihovih nesuglasica (Ross i sur., 2005). Nadalje, da bake i djedovi unucima pomažu i financijski, govori činjenica da je gotovo polovina ispitanika u istraživanju

Evason i sur. (2005) pružila istima upravo ovaj oblik pomoći. Važno je istaknuti kako se financijska potpora koju sudionici istraživanja Ross i sur. (2005) daju svojim unucima kreće u rasponu od manjih financijskih izdataka poput davanja džeparca, pa sve do plaćanja školarina. Zanimljiva je i činjenica da unucima iskustva s bakama i djedovima i upoznavanje istih olakšava razumijevanje različitih životnih faza kroz koje pojedinci tijekom svog života prolaze, ali isto tako im pomaže da bolje razumiju kako su njihovi različiti stavovi, navike, te znanja, rezultat toga što su bake i djedovi živjeli u drugom vremenskom razdoblju kada se živjelo u drugačijim kulturnim i društvenim uvjetima. Navedeno kod unuka doprinosi upravo razvoju tolerancije i učenju sagledavanja situacije iz različitih perspektiva (Smith, 2003). Također, neki sudionici u istraživanju Ross i sur. (2005) su uočili kako je zapravo uključenost u život baka i djedova doprinijela tome da razviju pozitivne stavove prema starijoj populaciji i postanu osjetljivijima na njihove potrebe.

Već spomenuto istraživanje Smorti i sur. (2012) je pokazalo kako bake, u odnosu na djedove, općenito više sudjeluju u zajedničkim aktivnostima sa svojim unucima, pri čemu se one više fokusiraju na različite misaone aktivnosti, dok se djedovi više uključuju u sportske i tjelesne aktivnosti. Osim toga, Stevanović (2000) ističe kako djedovi svoje unuke odgajaju drugačije od baka, tj. oni su fokusirani na racionalno razmišljanje koje pokušavaju prenijeti unucima, demonstriraju im kako nešto raditi i daju im različite savjete. I drugi autori upravo davanje savjeta, iskazivanje vlastitih razmišljanja i podučavanje unuka povezuju s djedovima, a s bakama više povezuju brigu o unucima i uspostavljanje toplijih, nježnijih odnosa s istima (Osuna, 2006; Aiken, 1998, prema Viguer i sur., 2010). U konačnici, bake i djedovi imaju važnu ulogu u kontekstu razvoja svojih unuka jer ih odgajaju i brinu za njih iskazivanjem vlastitog interesa, privrženosti i ljubavi, te ako im se pruži mogućnost da brinu o unucima, trude se pozitivno utjecati na njihov cjelokupni razvoj (Yusuf, 2014). Različiti autori ističu kako oni doprinose mnogim područjima razvoja svojih unuka – intelektualnom, socioemocionalnom i moralnom (Kohlberg, 1992; Pineda & Ruiz, 1996; López & Cantero, 1999, prema Viguer i sur., 2010), no pritom valja istaknuti kako samo oni bake i djedovi koji sustavno rade na sebi i svom psihičkom napretku mogu dati svoj maksimalan doprinos razvoju unuka (Smith, 2003).

Zaključno, prethodno je dan samo kratki pregled spoznaja vezanih uz doprinos baka i djedova odgoju unuka, te načine na koji oni isto ostvaruju. Zasigurno postoje i drugi načini na koje oni sudjeluju u odgajanju unuka i doprinose njihovom pozitivnom razvoju koji nisu njime obuhvaćeni, no ipak, iz svega rečenog se može zaključiti kako bake i djedovi svojim

aktivnim prisustvom u životima unuka uistinu obogaćuju njihov život, te njihovim roditeljima – svojoj djeci, pomažu da ih što bolje odgoje i da njihov cjelokupni razvoj teče u pozitivnom smjeru. Upravo zbog navedenog, važno je u istraživačkim krugovima baviti se ovom tematikom i širiti spoznaje vezane uz odgojnu ulogu baka i djedova u životima unuka.

5. Problem istraživanja

Na važnost obitelji kao zajednice u kojoj započinje odgoj i koja ima vrlo značajnu funkciju u cjelokupnom razvoju djece ukazuju različiti autori (Rosić, 2005; Stevanović, 2000; Vukasović, 1999a; Vukasović, 1999b). Prema Vukasoviću (1999a), ona predstavlja najadekvatnije okruženje za odgoj i razvoj djece u ranom djetinjstvu, no isto tako, iako se u kasnijim razdobljima djetetova života u odgoj uključuju i drugi čimbenici, poput škole, njezin odgojni utjecaj ni tada ne završava. Upravo u obitelji djeca usvajaju prva znanja, navike, vještine, određena pravila u ponašanju, vrijednosni sustav, formiraju sliku o sebi i svome okruženju (Đuranović, 2013), oblikuju svoje stavove, uspostavljaju prve odnose s drugim ljudima, i slično (Vukasović, 1999a). Iako se u kontekstu obiteljskog odgoja kao odgajatelji izdvajaju prvenstveno roditelji djece (Rosić, 2005), poseban značaj u njihovom odgoju imaju i bake i djedovi, koji prema Buljan-Flander i Karlović (2004:223) u tom kontekstu predstavljaju „najprirodniju zamjenu za roditelje“, upravo zbog toga što s njima djeca ostvaruju drugu najjaču emocionalnu vezu, poslije one s majkom i ocem. Usprkos tome što se danas smanjuje broj obitelji u kojima zajedno žive tri generacije, bake i djedovi se i dalje smatraju veoma značajnim osobama u socijalnoj sredini svojih unuka (Blažeka i sur., 2004). Različita istraživanja pokazuju kako uključenošću baka i djedova u život unuka, odnosno njihovim raznolikim zajedničkim aktivnostima i iskustvima, bake i djedovi ostvaruju svoj doprinos i sudjeluju u različitim područjima njihovog odgoja, te doprinose njihovom razvoju (Griggs i sur., 2010; Smith, 2003; Smorti i sur., 2012; Viguer i sur., 2010; Yusuf, 2014; Yusuf i sur., 2016).

Iako različiti strani i domaći autori ukazuju na važnost baka i djedova u životima i odgoju unuka, u nacionalnom kontekstu su rijetka istraživanja čiji je problem vezan upravo uz razumijevanje ove problematike. Upravo zato, u svrhu proširivanja i produbljivanja spoznaja vezanih uz ovu problematiku, problem koji se nalazi u fokusu ovog istraživanja jest uloga baka i djedova u odgoju unuka. Navedenu problematiku je važno istraživati, ne samo zato da

se osvijesti važnost baka i djedova u odgoju unuka i uvidi njihov doprinos razvoju djece, već i kako bi se potaknulo ostale generacije na razumijevanje važnosti i različitih uloga starijih osoba i uvažavanje istih, te kako bi se u konačnici poboljšali obiteljski odnosi i učvrstile obiteljske veze između različitih generacija.

6. Metodologija istraživanja

6.1. Cilj istraživanja i istraživačka pitanja

Cilj provedenog istraživanja bio je ispitati mišljenje baka i djedova o njihovoj ulozi u odgoju unuka. Konkretnije, provedenim se istraživanjem nastojalo odgovoriti na sljedeće temeljno istraživačko pitanje: Kakva je uloga baka i djedova općenito i u odgoju unuka, te kakvo je njihovo mišljenje o značaju koji im njihova djeca i unuci pridaju u kontekstu te uloge? Iz navedenog temeljnog istraživačkog pitanja proizašli su sljedeći specifični istraživački zadaci:

1. Ispitati kako bake i djedovi opisuju svoju ulogu bake i djeda.
2. Ispitati kako bake i djedovi opisuju svoju ulogu u odgoju unuka.
3. Ispitati mišljenje baka i djedova o tome kakav im značaj njihova djeca pridaju u odgoju unuka.
4. Ispitati mišljenje baka i djedova o tome kakav im značaj unuci pridaju u odgojnoj funkciji.

6.2. Uzorak istraživanja

S obzirom na to da je zbog ispunjenja cilja i zadataka istraživanja bitno da uzorak obuhvaćen istraživanjem bude bogat informacijama koje su važne u kontekstu istraživnog problema, korišten je namjerni uzorak. Pri tome, kriteriji za odabir sudionika su bili ti da isti imaju barem jednog unuka ili unuku u dobi do 15. godine, odnosno do početka srednje adolescencije, te da budu uključeni u odgoj unuka kroz svakodnevne kontakte ili kontakte na tjednoj bazi, a sve u cilju dobivanja odgovore na postavljena istraživačka pitanja.

Provedenim istraživanjem obuhvaćeno je ukupno 12 sudionika – 4 muškog i 8 ženskog spola u dobi od 53 do 70 godina, koji žive u ruralnom području Karlovačke županije

(Općina Žakanje, Općina Kamanje i Općina Ozalj). Prosječna dob sudionika je 60 godina ($M=60,33$; $SD=4,868$). Većina sudionika istraživanja, ukupno njih 11, je u braku, dok je jedna sudionica udovica. Nadalje, najviše sudionika istraživanja, njih 7, ima završenu srednju stručnu spremu, nakon čega slijede 4 sudionika sa završenom nižom stručnom spremom i 1 s visokom stručnom spremom. Pri tome, više od polovine sudionika, točnije njih 7, je u mirovini, u odnosu na 5 sudionika koji su zaposleni. Broj djece sudionika istraživanja kreće se od dvoje do četvero, pri čemu najviše njih ima dvoje djece.

Tablica 1. Sociodemografski podaci sudionika istraživanja

Sudionik istraživanja ²	Spol	Dob	Broj unuka	Dob unuka (godine)	Stanovanje
B1	Ž	60	3	4, 7, 14	odvojeno od unuka
D1	M	60	5	7, 9, 12, 12, 14	zajedničko s dva unuka
B2	Ž	55	5	7, 9, 12, 12, 14	zajedničko s dva unuka
B3	Ž	62	4	9, 9, 12, 13,	zajedničko s dva unuka
B4	Ž	66	3	5, 9, 12	zajedničko s jednim unukom
B5	Ž	55	2	3, 6	zajedničko s unucima
D2	M	59	2	3, 6	zajedničko s unucima
B6	Ž	70	3	12, 22, 24	zajedničko s unucima
B7	Ž	63	4	7, 10, 14, 18	zajedničko s dva unuka
B8	Ž	58	6	6, 7, 10, 12, 13, 19	zajedničko s tri unuka
D3	M	63	6	6, 7, 10, 12, 13, 19	zajedničko s tri unuka
D4	M	53	2	2, 0.2	odvojeno od unuka

Nadalje, kao što je vidljivo iz Tablice 1., sudionici istraživanja imaju u prosjeku 3 unuka ($M=3,75$; $SD=1,485$), najmanje dva, a najviše šest, čija je prosječna dob 10 godina ($M=10,30$; $SD=5,070$). Pri tome, svi sudionici istraživanja imaju barem jednog unuka ili unuku u dobi do 15. godine. Najviše sudionika istraživanja, njih ukupno 10, stanuje u zajedničkom kućanstvu s barem nekim ili svim unucima, dok 2 sudionika žive odvojeno od svojih unuka.

² Kako bi se zaštitila anonimnost sudionika istraživanja, svakome od njih je dodijeljena šifra, pri čemu se slovo B odnosi na sudionike ženskog spola (bake), a D na muške sudionike (djedove).

6.3. Metoda prikupljanja podataka

U svrhu ostvarenja cilja istraživanja i istraživačkih zadataka koji su iz njega proizašli, provedeno je kvalitativno istraživanje, jer ono omogućuje detaljniji uvid i bolje shvaćanje određene problematike. Budući da sudionici istraživanja žive u različitim mjestima u ruralnom području koje je obuhvaćeno istraživanjem, kako bi se olakšao sam proces prikupljanja podataka, podaci su prikupljeni metodom individualnih intervjua. Intervjui su bili polustrukturirani, s obzirom na to da korištenje ove metode, usprkos unaprijed osmišljenoj listi pitanja koja se namjeravaju postaviti svim sudionicima istraživanja, omogućuje istraživaču da, ako se tijekom provedbe intervjua ukaže potreba, postavi i neka dodatna pitanja koja bi mogla biti važna. Nadalje, kako bi se provelo istraživanje sastavljen je protokol intervjua koji je sadržavao 16 pitanja koja su se odnosila na postavljene istraživačke zadatke (Prilog 1.). Prije postavljanja navedenih pitanja, sudionicima istraživanja je postavljeno nekoliko uvodnih pitanja vezanih uz njihove sociodemografske karakteristike – dob, spol, stupanj obrazovanja, radni, bračni i stambeni status, broj djece i unuka, te dob unuka.

Istraživanje je realizirano u razdoblju od 10. listopada 2017. do 13. prosinca 2017. godine, pri čemu su gotovo svi intervjui, prema preferencijama sudionika, provedeni u njihovim domovima, dok su dva intervjua provedena u domu intervjuera. Vremensko trajanje provedenih intervjua bilo je u rasponu od 8 minuta do 1 sat i 15 minuta, a prosječno trajanje istih je 21 minuta ($M=21,46$; $SD=18,221$). Svaki sudionik istraživanja je prije same provedbe istraživanja upoznat s ciljem istraživanja, mogućnošću odustanka od sudjelovanja u istom, mogućnošću neodgovaranja na pojedina pitanja, te je od svakog od njih zatražen usmeni pristanak na audio-snimanje intervjua. Svi sudionici istraživanja su pristali na audio-snimanje intervjua. Također, radi zaštite anonimnosti i privatnosti sudionika, objašnjeno im je i zajamčeno da će intervjui biti šifrirani (tj. da će njihova imena biti zamijenjena određenim šiframa), te kako će se dobiveni podaci koristiti samo za potrebe pisanja diplomskog rada prilikom čega će se voditi računa da se ni u kojem trenutku ne otkriju podaci koji bi mogli ugroziti njihovu anonimnost i privatnost. Sudionicima istraživanja je također ponuđeno da se po završetku provedbe samog istraživanja jave na kontakt e-mail adresu ili telefonskim pozivom ukoliko budu zainteresirani za rezultate istraživanja, za što će biti pripremljena kratka prezentacija u Powerpoint programu.

6.4. Analiza podataka

U svrhu obrade prikupljenih podataka, primijenjena je tematska analiza, prema modelu Attride-Stirling (2001), koja uključuje: temeljne teme koje predstavljaju teme najnižeg reda izvedene iz intervjua, to jest transkripata, organizirajuće, odnosno grupirane temeljne teme koje sažimlju apstraktnije načelo, te globalne, to jest nadređene teme.

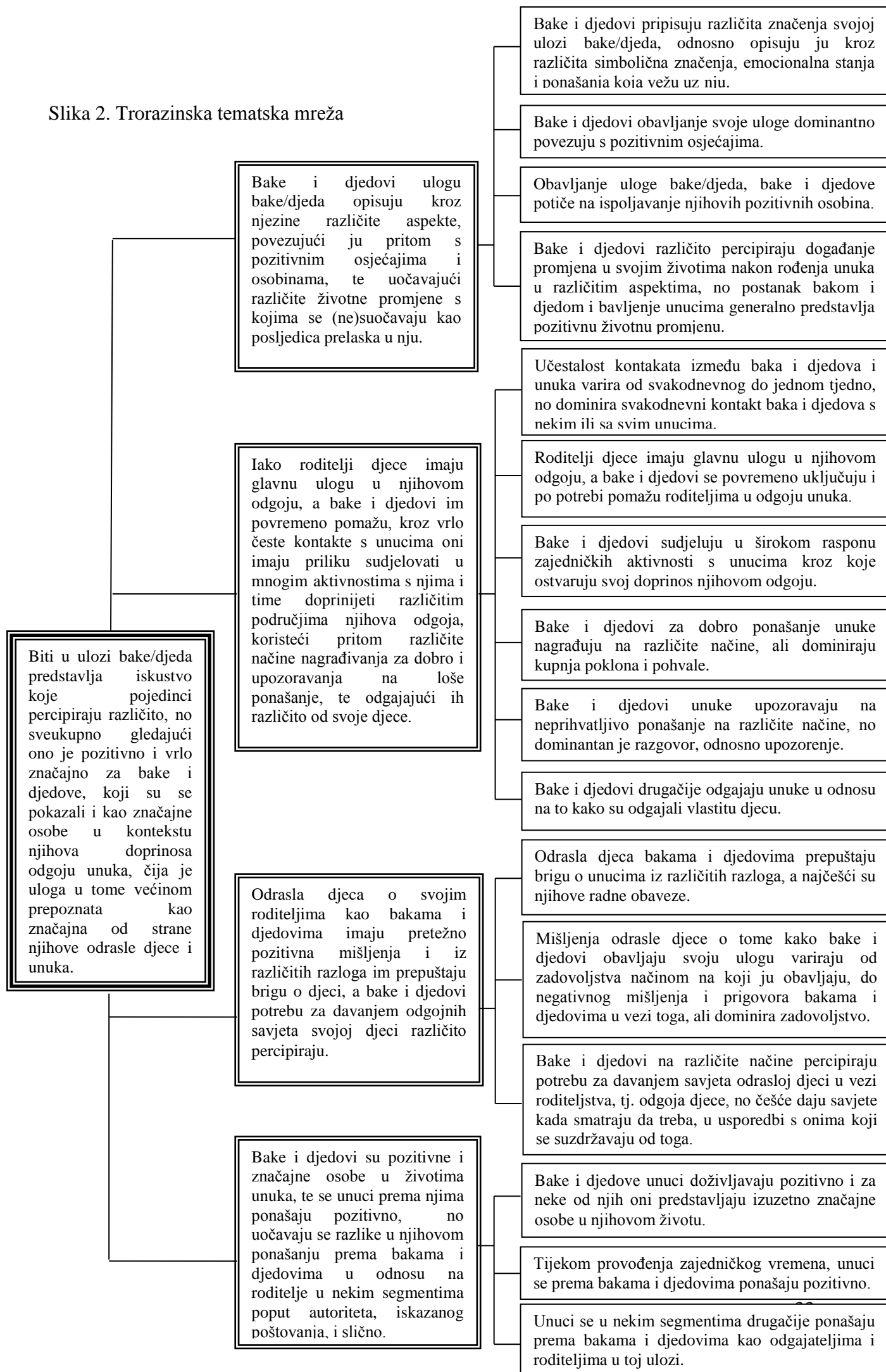
S obzirom na to da su intervjui bili snimani, na temelju audio zapisa su izrađeni transkripti intervjua, na kojima se provodila daljnja analiza dobivenih podataka. Nakon iščitavanja transkripata intervjua, izdvajanja značajnih izjava i generiranja kodova, dobiveni kodovi su grupirani i povezani u temeljne teme. Temeljne teme su sukladno specifičnim istraživačkim zadacima grupirane u organizirajuće teme, iz kojih je u konačnici izvedena tzv. globalna tema koja ujedno prikazuje i odgovor na postavljeno temeljno istraživačko pitanje. Na taj način je dobivena trirazinska tematska mreža (Slika 2.), na temelju koje će u nastavku biti prikazani rezultati istraživanja i rasprava. Tematskom analizom je dobiveno ukupno 16 temeljnih tema, 4 organizirajuće teme i 1 globalna tema.

7. Rezultati istraživanja i rasprava

Kao što je već i rečeno, tematskom analizom je dobiveno 16 temeljnih tema, 4 organizirajuće teme i 1 globalna tema, koje su objedinjene u trirazinsku tematsku mrežu, koja je prikazana u nastavku (Slika 2.).

Sukladno prikazanoj trirazinskoj tematskoj mreži, u nastavku slijedi prikaz dobivenih rezultata istraživanja i rasprave, koji će biti raspoređeni u četiri potpoglavlja s obzirom na postavljene specifične istraživačke zadatke, odnosno dobivene organizirajuće teme koje se tiču značenja uloge bake i djeda za sudionike istraživanja, njihove uloge u odgoju unuka, značaja koji odrasla djeca pridaju odgojnoj ulozi baka i djedova i značaja navedene uloge za unuke.

Slika 2. Trorazinska tematska mreža

7.1. Značenje uloge bake i djeda

U nastavku slijedi prikaz dobivenih rezultata istraživanja vezanih uz prvu organizirajuću temu, odnosno prvo specifično istraživačko pitanje, kojim se nastojalo saznati kako sudionici istraživanja opisuju svoju ulogu bake, odnosno djeda.

Dobiveni rezultati pokazuju kako biti u ulozi bake, odnosno djeda ima različita i mnogobrojna značenja za sudionike obuhvaćene ovim istraživanjem. Može se uočiti kako mnogi od njih navedenoj ulozi pridaju različita simbolična značenja – biti bakom i djedom predstavlja ispunjenje životne želje (*„Za mene baka znači bit' nešto ono što sam najviše željela postat' (...)“ (B1)*), lijepo/najljepše iskustvo (*„(...) da je bit' lijepo baka (smijeh).“ (B3)*); *„E to je sad, to je jako lijepo.“ (B7)*; *„Tak da, čuj, lijepo je bit' deda i baka (smijeh).“ (D4)*; *„Za mene znači baka biti (smijeh) nešto najljepše na svijetu, što može svaka žena i, i majka očekivati da jednog dana postane i baka.“ (B2)*; *„Ja mislim da je to nešto najljepše što može bit'.“ (B8)*), poseban osjećaj (*„Unučad je sasvim druga pojava koju si, ja tebi nemrem opisat'. To ti možeš osjećat' kad budeš baka (smijeh).“ (B3)*), te održavanje kontinuiteta obitelji (*„(...) znači puno, jer to je nasljedno, to imaš, iza toga ostaje, znaš da ne'ko ostaje iza tebe (...)“ (D2)*; *„(...) mislim, moreš bit' sretan da imaš, na primjer, ne, da se ipak, gle, svijet se razvija, na mladima ostaje, ako ne bu mladih ne bude ničega. (...) Pa to je, znači, da si nekaj postigal u životu i da imaš kome ostavit' i kaj ja znam, ne. (...)“ (D3)*). Koliko je to iskustvo značajno za pojedine sudionike ovog istraživanja, govori i činjenica da bi svakom roditelju/prijatelju poželjeli da postanu bakom, odnosno djedom, što potvrđuju sljedeće izjave: *„Da bi svaki, svakem roditelju priuštila da postane djeda i baka (...)“ (B5)*; *„Pa, dodal bi da svim svojim prijateljima želim da čim prije dođu u moj status.“ (D2)*.

Osim toga, za jednu sudionicu istraživanja biti bakom predstavlja iskustvo koje je drugačije od onoga koje je imala kao roditelj (*„(...) aaa drugačije nego kad ti imaš svoju djecu (...)“ (B3)*), što detaljnije objašnjava na sljedeći način:

„Aaaa, znaš kaj bum ti rekla, kao baka je sasvim drugačije. Veći imaš osjećaj kao, nego kad sam ja imala svoje dijete. Veći osjećaj imaš do svoje unučadi i veseli te ono kaj ti rečeju, pa ti, pa ti neku, neki poklon daju ili ti lepu besedu rečeju. To je tebi tako drago da više imaš osjećaja nego prema svojoj djeci, kad ti tvoje dijete. Unuk je unuk. Unučad je unučad. To je nešto sasvim posebno.“ (B3).

To da se javljaju intenzivniji osjećaji prema unucima nego prema vlastitoj djeci, osim navedene, potvrđuje i još jedna sudionica istraživanja: „*Da može sve, ovaj, svoje osjećaje prenijeti na, na svoje unuke koji se općenito javljaju više nego, recimo, kod svoje vlastite djece.*“ (B2). Povezano s navedenim, neki bake i djedovi navode kako osjećaju jaču povezanost s unucima nego s vlastitom djecom, što potvrđuju izjave dvoje sudionika istraživanja: „*(...) mi smo više vezani na, sad na tu unučad neg' smo bili na svoju djecu. (...)*“ (D3); „*Pa, mislim da više voliš te unuke, mislim voliš, voliš i dicu svoju, ali nekako na unuke si bolj' privržen, vezan, ne znam kak' bi to objasnila.*“ (B7). Iz izjava sudionika istraživanja je također vidljivo kako bake i djedovi svoju ulogu opisuju i kroz različite pozitivne emocije koje se kod njih javljaju. Primjerice, biti bakom, odnosno djedom za pojedince predstavlja ponos („*Ponos (...)*“ (B5); „*Prvo to znači biti ponos, to je to.*“ (D1); „*U ulozi djeda (smijeh), to je ponos.*“ (D3); „*Ha, ponosan deda i baka, razumiš me (...)*“ (D4)), zadovoljstvo („*(...) zadovoljstvo (...)*“ (B4); „*A drugo, zadovoljstvo jer, evo, nakon ,ono, kad odrastu djeca, znači onda je to zadovoljstvo da se imaš ponovno baviti, vratiti s nečim u to djetinjstvo, odnosno ranu mladost koja ispunjava svakoga, pa tako onda i djedu najviše (smijeh).*“ (D1)), sreću („*(...) kak', kak' bi se još izrazila, sretna sam, baš sam sretna. Bila sam žalosna kaj ni dugo bilo, nisu dugo imali, ali sada sretna sam da je (...)*“ (B4)), radost („*Radost (...)*“ (B4); „*(...) da im je to jedna posebna još radost.*“ (B5)), ljubav („*(...) i puno ga volim (...)*“ (B4)).

Isto tako, o svojoj ulozi baka i djedova pojedini sudionici istraživanja govore i u terminima zahtjevnosti („*Ha, uloga djeda je i zahtjevna (...)*“ (D2)) i (trenutno najvažnije) obaveze, što potvrđuju ove izjave: „*Ha, sad, velim ti, ni sad drugoga tak' važnoga posla nek' to da sudjeluješ u temu. Tak'...*“ (B6); „*(...) i obaveza je, u biti da. Nije tak' velika, ali (...)* *Lijepa, lijepa.*“ (D2); „*Ali čuj, mi smo takvi, to ti je obaveza.*“ (D3). Osim navedenog, uloga baka i djedova je opisana i kroz pružanje pomoći odrasloj djeci i unucima, vođenje brige o unucima, te provođenje vremena u zajedničkoj igri, što je vidljivo iz sljedećih izjava sudionika istraživanja: „*(...) znači da imam unučad, da mogu s njima bit', da ih mogu neki puta i prihvatit', da prespavaju kod mene, da im skuham.*“ (B1); „*(...) i oću ga popaziti i igramo se (...)*“ (B4); „*(...) pomaganje ovim roditeljim. (...) kaj ja znam, ne znam, još igra.*“ (B5); „*Da sam njim na posluživanju (smijeh). Kaj kemu zatreba i ako neko, ono, i za školu i za sve, za sve, kadi je to, kadi, baka to sve zna. I kuham i...*“ (B6); „*Šaljem ih u školu i poigram se s njima i pomoreju mi kad treba, i tako.*“ (B7); „*(...) ja im pomažem (...)*“ (B8); „*Čovjek koji ima unuke smatra da ima i obavezu da im pomogne. (...) Znači i njima i roditeljima (...)*“ (D1); „*(...) treba im pomoć sad kol'ko god moremo i tako, znaš, ne.*“ (D4).

Jedna sudionica istraživanja ističe kako ta uloga također, podrazumijeva učenje i usmjeravanje unuka: „(...) učenje i, i, i, usmjeravanje (...)“ (B5), a druga o svojoj ulozi bake govori u kontekstu borbe za svoje unuke i spremnosti da bi sve učinila za njih: „(...) ja bi za svoje unuke sve dala, ja se borim za njih (...)“ (B8). Na kraju, biti bakom i djedom za pojedine sudionike istraživanja znači i razmaziti unuke, te im ugađati: „(...) i kaj god mi reče, ja, ja to za njega napravim.“ (B4); „(...) ja im i ugađam im. Iii neki put me malo i kudiju da je, da sam ih razmazila, ali to je, to je baka (...) Roditelji rade i onda oni su kod mene k'o moji mali pilići i onda ja sam njihova... šta im poželi. Ja sam baka koja radi kaj komu paše.“ (B8).

Mitchell (2008) ističe kako literatura u čijem fokusu su bake i djedovi ukazuje na to da bivanje u ulozi bake/djeda predstavlja raznoliko i složeno iskustvo, što potvrđuju i rezultati ovog istraživanja, s obzirom na to da sudionici istraživanja ulogu bake, odnosno djeda opisuju kroz njezina različita simbolična značenja, različite emocije, te različita ponašanja koja smatraju da su dijelom te uloge. Može se uočiti kako je, prema mišljenju sudionika u ovom istraživanju, biti u ulozi bake/djeda općenito pozitivno iskustvo i važno za njih i njihov život. Isto tako, vidljivo je i kako bake i djedovi shvaćaju da ta uloga nosi sa sobom i određene odgovornosti i obveze poput pomaganja odrasloj djeci i unucima, brige o unucima i slično. Uspoređujući dobivene rezultate s rezultatima drugih provedenih kvalitativnih i kvantitativnih istraživanja, mogu se uočiti određene sličnosti u načinima na koje bake i djedovi percipiraju svoju ulogu. Primjerice, za neke od njih ona predstavlja kontinuitet generacija i obitelji (Clarke i Roberts, 2004), neki govore o njoj koristeći termine kao što je sreća, užitek i ljubav (Ross i sur., 2005), dok primjerice, bake i djedovi u istraživanju Bernal i De la Fuente Anuncibay (2007) sebe u najvećoj mjeri percipiraju kao one koji ugađaju unucima i nastoje ih razmaziti, nakon čega slijedi pružanje bezuvjetne ljubavi, te podučavanje znanjima i moralnim vrijednostima, kao i pružanje brige o unucima, što se u određenoj mjeri može pronaći i u izjavama sudionika i u provedenome istraživanju. Osim toga, američke bake u istraživanju Sandel i sur. (2006) sebe smatraju, između ostalog, partnerima u igri s unucima, te onima koji s vremena na vrijeme pomažu u čuvanju unučadi, što je također vidljivo u prethodno prikazanim izjavama.

Zanimljivo je spomenuti izjavu jednog sudionika istraživanja u kojoj iznosi stav i o tome koje je „pravo“ vrijeme za postati bakom i djedom, što je ovdje vidljivo: „Aa, ali zato, vidiš, a kad buš posle, kaj ja znam, sa sedamdeset let bit' baka il' deda, ali ipak saz četrdeset godin' kad si ti opet još uvijek moreš po deci pomoć i pokazat' i naučit' neke stvari ili nekaj i kaj ja znam (...)“ (D3). U kontekstu „pravog“ i „krivog“ vremena za postati bakom i djedom,

Smith (2003) ističe kako životno razdoblje u kojem bake i djedovi prijeđu u navedenu ulogu utječe na sam doživljaj bivanja u njoj. Naime, slično kao i sudionik u ovom istraživanju, i Burton i Bengtson (1985, prema Smith, 2003) su u svome istraživanju došli do zaključka kako su oni sudionici istraživanja koji su postali bakom/djedom između 42. i 57. godine unuke dobili „na vrijeme“, dok su oni koji su to postali, primjerice, u sedamdesetim godinama, bili skloniji osjećati razočaranje zbog činjenice što im nije ostalo mnogo vremena za provesti s unucima, ali i zbog toga što zbog svog zdravstvenog stanja nisu u mogućnosti biti fizički aktivniji i tako provoditi kvalitetnije zajedničko vrijeme s njima.

Već smo u teorijskom dijelu rada istaknuli kako bakama i djedovima ova uloga uglavnom donosi zadovoljstvo i ispunjava ih emocionalno (Ochiltree, 2006), što potvrđuju i rezultati u ovome istraživanju, s obzirom na to da može se uočiti kako sudionici istraživanja uz obavljanje svoje uloge baka i djedova vežu dominantno pozitivne osjećaje. Kod svih sudionika istraživanja se prilikom obavljanja te uloge javljaju pretežno isti osjećaji – sreća, veselje, radost, zadovoljstvo, ljubav, što potvrđuju izjave poput: „*Nevjerojatno sam sretna. Kada moji unuci dođu k meni, jer imam unuke, a ne unučice, nevjerojatno sam sretna (...)*“ (B1); „*Recimo, ne znam na koji način bi ja tu ljubav pokazala toj djeci i, i, kak' bi im napravila bolje i ljepše da bi i njih čim više razveselila i raspoložila da to bude, da budu sretni oni i ja sam tada sretna.*“ (B2); „*Osjećaji? Veselje, radost, da, radost, da.*“ (B5); „*Ja to jako rado delam. (...) Jako sam sretna i veselo to delam. (...) Ja sam sretna uz nje, ja sam sva sretna uz nje, to jesam.*“ (B6); „*Pa uglavnom sreće, sreće i zadovoljstva kad je uspjeh (...)*“ (D1); „*Pozitivni, apsolutno, pozitivni, i i sreća, ljubav i ...*“ (D2); „*Ha, čuj, kako, veseli smo, da.*“ (D4). S druge strane, iako u vrlo maloj mjeri, neki sudionici istraživanja prepoznaju i određene negativne osjećaje, poput osjećaja zabrinutosti kada je unuk bolestan („*(...) ali sad X kad je bil bolestan, onda malo sam bila onak', znaš (...) Zabrinuta, da, da. To je. A ovak'...*“ (B6)) ili razočaranja i tuge ako unuci nisu uspješni u nečemu („*(...) a normalno da je razočaranje, odnosno u neku ruku i žalost kad to ne bi bilo.*“ (D1)).

Osim toga, mnoge izjave sudionika istraživanja sugeriraju kako bi bake i djedovi sve učinili za svoje unuke, ništa im nije teško uraditi za njih, sve bi im dali i omogućili, dostupni su im kada god treba, odlažu svoje obaveze kako bi im pomogli i brinuli o njima, i slično. Iz navedenog se može zaključiti kako postati bakom i djedom i biti u toj ulozi sudionike istraživanja potiče na ispoljavanje njihovih pozitivnih osobina, poput požrtvovnosti i nesebičnosti. Navedeno potvrđuju sljedeće izjave: „*(...) sada idem ranije doma (iz posla) jer ga prihvaćam u 2 i 15 kada dođe iz škole, ovog drugog unuka.*“ (B1); „*(...) kak' bi im*

napravila bolje i ljepše da bi i njih čim više razveselila i raspoložila da to bude, da budu sretni oni (...)“ (B2); „*Nije, ništa mi nije teško, ništa.*“ (B4); „*Sad imam više vremena, da, i da i nemam ja kad to, oni njega do dopeljaju, ja pazim pogotovo kad smo vani po ljeti da si ne bi šta napravil, ja pustim sve, kad stignem poslije to napravim (...)*“ (B4); „*(...) sve ostalo ostavim, ako je potrebno, čuvam njih. Dam njim' prednost.*“ (B5); „*(...) jer X, ona, ona nije jedan dan potrošila bolovanja za svoju djecu kad su bila bolesna, tu smo mi za to. Ti radi, ali dok smo mi doma i dok mi možemo, mi to hoćemo, i mi to želimo, ne.*“ (B8); „*Ja sam rekla, pa da nemam, da imam zadnju mrvicu ja bi njim to dala. Pa sam rekla za mene ni važno jer sam već stara, oni moraju imat', ne.*“ (B8); „*Tako da smo mi tu, kaj sam ti rekla prije, 150% u svemu, u čemu hoćeš. 'Oćeš u odgoju, hoćeš u...ako treba prevažat', ako treba doktora ili šta.*“ (B8); „*(...) dok mogu i ja sam rekla da, mislim, to zadnji atom snage bi dala za njih, da bi, da bi im pomogla, iii i djeci i njih, ne, i njih da ih staviš malo na, na pravi put.*“ (B8); „*Kaj će meni, ja, ja rađe detetu kupim nego sebi, na primjer, kak' bi ja, kaj velim došal iz trgovine da ne bi donesal (...)*“ (D3); „*(...) ali sad je već puno lakše, ipak smo u penziji, i sad ako danas ne moram to, budem sutra, na primjer, ne. Odmaknem si posal. Kaj, ne bum ja zato: „Ah, ja sad moram pojt, decu ajde vozi ih X, vozi ih na X.“, ne, ne. Nek budu deca tu, budemo mi već to napravili.*“ (D3); „*Mada je i tol'ko posla i svega, ali čuj, ako je i njim potreba kakva, znaš i onda, čuj, posal ostaviš, projdeš pomoć im malo i tak', znaš.*“ (D4). Da su bake i djedovi uvijek tu da pruže pomoć i osobe su na koje se odrasla djeca i unuci mogu osloniti, potvrđuje i Lakó (2014). Navedena autorica objašnjava kako oni na različite načine pomažu djeci i unucima, ali ne zbog toga jer ih netko prisiljava na to, već zbog vlastitog altruizma i želje za pružanjem pomoći i podrške, koja im uljepšava svakodnevicu i daje smisao životu.

Također, izjave baka i djedova obuhvaćenih istraživanjem ukazuju i na to da bake i djedovi pokazuju razumijevanje prema unucima i njihovim trenutnim potrebama („*Ako meni oni jedan momenat ne naprave nešto, ne znači da oni meni nisu poslušni, oni će to odradit' kasnije. Samo se ja moram prilagodit' možda taj momenat njima i prihvatit' činjenicu da će to moja djeca, odnosno unuci, odradit' za pol' sata. I opet je sve u redu, nema zamjerki.*“ (B1); „*(...) ja točno nađem zanimaciju, ja točno znam di budem ja njih i kol'ko dobila da im ispunim kvotu kol'ko budu oni mogli izdržati da, da ne budu fantazirali, da bude to sve išlo kak' treba i mi nemamo nikakvih, baš nikakvih problema.*“ (B2)), te da uvažavaju i razumiju njihove načine ponašanja i emocionalne potrebe, s obzirom na njihovu dob i razvojne procese („*Ah, dobro. Ovaj najstariji, ma moramo mu malo i priznat' sada njegovih četrnaest godina, (smijeh), to mu moraš priznat' i shvatit' da ne može baš sve prihvatit' ono kaj ti 'oćeš jer je on*

sada u drugačijem svijetu (...)“ (B1); „Dečko sa četrnaest godina, mislim da će sad pokazat' neke emocije prema dedi, stvarno nema potrebe.“ (D1)). Potrebno je spomenuti i kako bake i djedovi, konkretno dvoje sudionika u ovom istraživanju, naglašavaju važnost jednakog ponašanja baka i djedova prema svim unucima, odnosno da se ne smiju praviti razlike između djece, što potvrđuju ove izjave: „I sitnicu ako se kupi njim, tako se kupi i X isto. Ja nikada to ne odvajam, nikada.“ (B8); „Ja ne mogu kupit' jednu čokoladu, ja moram kupit' šest (...) Ja ne mogu sad odvajat', eh, ovi su tu, oni su tamo. Za mene su svi isti, nema tu, za mene su svi oni il' je to X, il' je to X, X, X, ovo ono.“ (D3); „(...) ili jednom bi donesal drugem ne bi, to je, to nema šanse, to dete je dete i dicu se ne odvajaju. Onaj je više umiljat', ovaj je ovo, ovaj ono. Svi su jednaki. Za mene su svih šest njih svi jednaki, na primjer. To ja njih ne odvajam, to ni bitno je l' je to X ili je to X ili nekaj takvo ako treba.“ (D3). Slično navode i sudionici u istraživanju Ross i sur. (2005), koji ističu da bake i djedovi ne bi trebali favorizirati određene unuke, te ako i postoji „posebna“ povezanost s nekima od njih, prema svima bi se trebali ponašati jednako i nepristrano. Što se dogodi ako se navedenog ne pridržavaju, sudionik istraživanja je objasnio opisujući sljedeću situaciju:

„Kaj smo bili, da, u X, kupil sam bil onega konja ovega na špagi na (...) Ja sam rekal ajde, X sam kupil. Ee, vidla X, vudri u plač. Ajde u auto i u X. (...) A je, sam rekal, ja sam grešku napravil. (...) A kaj, ajde nema problema, idemo u auto i nju za ruku i sam rekal: „Sad si buš sama izabrala kakvega ćeš i to“. Vidiš, to ti je ono.“ (D3).

Nadalje, tri sudionice istraživanja ukazuju i na važnost održavanja obećanja koja su dale unucima, primjerice ako unucima obećaju da će im nešto kupiti, važno je da to obećanje održe: „(...) ali moram pa izvršit' ono kaj pa, jer je jako loše, primjer, pri unučadi ili pri djeci, ako ti nešto obećaš pa ne daš.“ (B3); „(...) ali mu moram to i kupit' jer on dobro pamti i ako mu, da mu ne kupim, onda je žalostan. (...) Da. Ali nastojim da mu kupim ako mu rečem, obećam, onda mu to i napravim.“ (B4); „(...) i obećam mu nekaj da kupim. To moram kupit' normalno, to nema, ne zaboravi, to ne zaboravi...“ (B7). Zanimljivo je spomenuti i kako bake i djedovi, konkretno tri ženske sudionice u ovom istraživanju, dok provode zajedničko vrijeme s unucima, nastoje udovoljiti njihovim željama, odnosno ugađaju im, primjerice, kada je riječ o pripremi hrane: „(...) najveći užitak mom najstarijem unuku je kada mu baka servira večeru i doručak na krevet, a to je svaki put kad je kod mene.“ (B1); „(...) da, kuham i šta voli jest, pitam ga šta ćemo sutra, onda on reče i ja to napravim.“ (B4); „(...) onda ja sam njihova... šta im poželi. Ja sam baka koja radi kaj komu paše. To nema problema da ne bum ja napravila palačinke, da ne bum ja napravila juhu, da ne bum ja napravila lepinje, pizzu,

šta želi to oni i od svoje bake dobiju. (...) Da, to je sve po želji.“ (B8). Već je prije istaknuto kako bake i djedovi općenito vole svojim unucima ugađati, razmaziti ih, što također potvrđuju istraživanja različitih drugih autora (Bernal i De la Fuente Anuncibay, 2007; Buljan-Flander i Karlović, 2004; Ross i sur., 2005).

Iz izjava nekih baka i djedova može se zaključiti kako postanak bakom i djedom i bavljenje unucima općenito predstavlja pozitivnu promjenu u njihovom životu. Bake i djedovi smatraju kako im se život promijenio nabolje nakon rođenja unuka, ne mogu zamisliti svoj život bez njih, pomaganje unucima i obavljanje obaveza vezanih uz iste čini ih sretnima, dobili su novi smisao u životu, zadovoljniji su, i slično, što se može uočiti iz ovih izjava sudionika istraživanja: *„Na jako jako lijepo. (...) Da, na bolje, definitivno bolje.*“ (B1); *„Aaa, promijenil, pa dost dobro (...)“* (B3); *„Ne znam, sad si, kaj se veli ono, ne morem zamislit' bez njih da bi bila (...) Čisto neka drugo je kad, kad imaš te unuke polak sebe i kad te neka trebaju i kad je ovako, da im moreš pomoć, ako im moreš i tako. To je super.*“ (B7); *„Uglavnom na bolje, to je u svakom slučaju. Čovjek koji ima unuke smatra da ima i obavezu da im pomogne. (...) Znači i njima i roditeljima i onda je to za mene, ako ništa drugo, obaveza koja mi, svaka obaveza koja je nametnuta, meni nosi veselje i sretan sam kad ju mogu obaviti.*“ (D1); *„Pa mislim da puno na bolje. (...) Pa imam zanimaciju, imam popunjen dan, imam veselje...”* (D2); *„Na lošije ni, samo na bolje, na primjer. Mislim na bolje, na, na zadovoljniji život, na zadovoljniji smo. Znamo za koga živimo, za koga se borimo, za koga i kaj, ne. Kaj velim, ne bi ni delal tol'ko, ne, da ni te djece. A na slabije ni, tak' da je to...”* (D3). U tom kontekstu potrebno je istaknuti iako kvantitativne, ali slične rezultate prethodnih istraživanja. Naime, Jendrek (1993) je u svome istraživanju, između ostalog, došla do rezultata prema kojima 55,4% baka i djedova smatra kako, otkako pružaju brigu o svojim unucima, osjećaju veće ispunjenje i svrhu svog života, dok niti jedan od njih ne smatra suprotno, a čak 97% sudionika u istraživanju Evason i sur. (2005) smatra kako unuci predstavljaju nagradu za njihov život.

Osim prije spomenutih općenitih promjena u životima baka i djedova nakon rođenja unuka, kod sudionika istraživanja su se dogodile promjene i u različitim aspektima njihova života – samom načinu života, odnosu s partnerom, odnosno s partnericom ako ih imaju, odnosu s odraslom djecom i odnosu s prijateljima, čiji prikaz slijedi u nastavku. Kada je riječ o promjenama u načinu života baka i djedova nakon rođenja unuka, neki sudionici istraživanja navode kako nakon što su postali bakom, odnosno djedom imaju više obaveza (*„Uh, kak' mi je promijenil? Pa, tak', mnogo opširno. Opširno, više obaveza (...)“* (B2); *„Aaa,*

više možda obaveza (...)“ (B5)), zauzetiji su nego prije („Aaaa život kako se mi je promijenil? Čuj, mislim da.. ja sam puno, jako sam puno zauzeta s njima (...)“ (B8)) i osjećaju veću brigu („(...) imam više brige, recimo. Prije sam brinula za svoje, sad brinem i za njih još. (...) Još dodatno za njih i to još i više brinem neg' bi i trebala, kaj ja znam i i sekiram se, recimo (...)“ (B2)). Jedna sudionica istraživanja ističe kako, usprkos tome što bavljenje unucima oduzima njezino vrijeme, ono predstavlja najbolji mogući način njegova ispunjenja („Oduzima mi normalno vrijeme, ali to vrijeme meni nije žal. Ja, ovaj, mislim da ga ne bi ispunila nigdje bolje nego, nego kaj ga ispunim tu s njima.“ (B2)). Slično navodi još jedna sudionica istraživanja koja ističe kako je jako zauzeta unucima, ali ne žali zbog toga: „(...) jako sam puno zauzeta s njima i aaa ali nikada nisam požalila za to. Dok su oni meni dobri i da su oni zdravi, nikad ja nisam požalila zato kaj, da bi ja rekla, ja žalim, ja ne mogu otić' nekam zato jer ja imam decu. Meni su oni na prvom mestu.“ (B8). Navedeno ne čudi s obzirom na to da, kako to ističu Arthur i sur. (2003, prema Share i Kerrins, 2009), bake i djedove koji brinu o unucima dominantno motivira sama potreba za pružanjem pomoći svojoj djeci i činjenica da jednostavno provode zajedničko vrijeme s unucima i družu se s njima. Slično navode i Goodfellow i Laverty (2003), koji ističu kako su iskustva baka i djedova koji pružaju brigu svojim unucima raznolika, no sve njih je pokretala želja da pomognu svojoj djeci da imaju bolji život, ali i to da budu dio svakodnevnog života unučadi.

Osim toga, nekoliko sudionika istraživanja navodi kako i nakon rođenja unuka imaju jednako vremena za sebe i svoje aktivnosti kao i prije njihova rođenja: „Ne. Nemam ništa manje vremena.“ (B1); „A to ti ima, jer svatko sebi organizira, organizira, kak' bum ti rekla, svoje vrijeme. Il' imaš unučad ili nemaš, ili je, ti sebi organiziraš svoje vrijeme. (...) Ima vremena za sve. A nije to sad, ja imam unučad, ja sad ne mogu nikud otić'. Razumiš me? Sad se to, to se organizira, sad imam vremena, sad sam za to, pa sam za to, pa sam za to i tak' si isplaniraš da bude za sve, svima dobro.“ (B3); „Pa imam ja za sebe isto vremena, nije, nije, ništa manje ja zato nemam vremena. Sve stignem, jer veliju, ako 'oćeš možeš sve, to je to. Da, mogu.“ (B4); „Nikakve razlike ni (...)“ (B7). Suprotno tome, izjava jedne sudionice istraživanja ukazuje na to da neki od njih ipak ne mogu izdvojiti vrijeme za sebe i svoje aktivnosti upravo zbog brige o unucima: „A za sebe nemam ništa, nikakvog vremena apsolutno, to daleko od toga. To je... Čuj, njih ipak, ipak je njih šest i velikih i malih, vidiš, tu ima svakojakih, tako da to, ne moreš ti jednostavno reć': „Čuj, ja sada idem.“ (...)“ (B8). Slično navedenom, jedna sudionica istraživanja navodi kako ima najmanje vremena za sebe, no usprkos tome, uspijeva sve obaveze uskladiti jer je u mirovini: „Ha, za sebe imam najmanje vremena, tak', znaš, ali

kad se reče ideš tu, ideš tam, možeš iti. Nisu, onda mogu sami bez tebe, a imam ja ovak da idem nekam, imam ja to sve (...) Kad si doma onda to možeš tak', ha, dok si delal ne moreš, moraš, sasma drukčije je to. A sad kad si u mirovini, to je drugačije...“ (B6). U tom kontekstu potrebno je ukazati na rezultate istraživanja autorice Jendrek (1993), koje je pokazalo kako više od polovine baka i djedova, konkretnije njih 58% smatra kako imaju manje vremena za sebe otkako brinu za svoje unuke, dok ih 38,4% ne uočava nikakve promjene u tome, što nije u skladu prethodno prikazanim izjavama sudionika istraživanja jer više njih ipak smatra kako imaju jednako vremena za sebe otkako su postali bakama/djedovima i počeli se baviti unucima. Konačno, jedan sudionik istraživanja ističe kako ne uočava bitne promjene u načinu svog života otkako su se rodili unuci:

„Ne bitno. Ne bitno, zato jer u biti mogu prilagoditi sve to što imam, mogu prilagoditi. Iako, nažalost, često oni ispaštaju zbog tih obaveza kućnih, no međutim, uvijek, uvijek nađem vremena kada je potreba da budem s njima...” (D1).

U kontekstu odnosa s partnerom ili partnericom otkako su sudionici postali bakom ili djedom, vidljivo je kako većina sudionika istraživanja koji su iznijeli svoje mišljenje o tome ne uočava promjene u odnosu s istima, to jest smatraju da se ništa nije promijenilo u njihovom odnosu. To potvrđuju izjave poput: *„Ne, isto je, isto je, nema tu.”* (B4); *„Jednako, nikakve razlike (...)”* (B7); *„Ništa se bitno nije promijenilo.”* (D1); *„Pa, mi smo imali uvijek dobre odnose.”* (D2); *„Ja mislim da su ostali isti, da.”* (D4). Za razliku od njih, tri sudionice istraživanja ipak uočavaju promjene u navedenom odnosu i to u pozitivnom smjeru. Navedene sudionice istraživanja smatraju kako se odnos njih i partnera promijenio nabolje – to jest, unuci ih više povezuju ili ih pomiruju kad se svađaju: *„Pa mislim da čak i nabolje. (...) Da nas još više vežu ti unuci i ta dica i sve to, mislim da na bolje.”* (B2); *„Na bolje, na bolje. Da. (...) Pa, jer skupa surađujemo, skupa ih volimo, skupa im dajemo, skupa je više, da, da.”* (B5); *„Nee, još kad se posvađamo onda nas oni pomiriju (smijeh). (...) Da, da, da.”* (B8). Nadalje, kada je riječ o promjenama u odnosu s odraslom djecom, većina baka i djedova koji su izrazili svoj stav o navedenom smatra kako se odnos između njih i djece nakon rođenja unuka nije promijenio, što vidimo iz izjava sudionika istraživanja poput sljedećih: *„(...) ne bi se ništa trebalo promijenit' jer velim, ne utječe, neću, ne, moja mišljenja, moj odgoj, na odgoj koji oni obave. Ne želim se ja miješat' i neću im nametat'. Ne bi se smjelo po tome nikakvi konflikti događat', ne miješamo se i tako.”* (B1); *„Ništa, to je ja mislim da je to sve ostalo isto, kakvi su bili prije takvi su i sada.”* (B8); *„Ma niti sa djecom, mislim da je to, da je to isto. Oni su ozbiljniji pa onda, recimo, sazriju kao osobe kada dobiju djecu i oni su tu ozbiljniji. Mislim*

da je pristup isto k'o i prije, vrlo korektan. “ (D1); „Aaa, nismo imali problema ni prije, tak da smo, dobre odnose smo imali i prije, da tu bi teško bilo kaj rekal, da bi rekal da. Ne, odnose smo imali dobre i prije i sad.“ (D2). Ipak, dvije sudionice istraživanja uviđaju kako se odnos njih i odrasle djece nakon rođenja unuka poboljšao, jer su njihova odrasla djeca svjesna da im bake i djedovi mnogo pomažu i da im je ta pomoć potrebna:

„Pa isto, ovaj, oni, oni znaju da me trebaju, pa onda to ima to, ima, ima tu čvršća veza, još jedna sponka koja drži još bolje, da smo, recimo, više razumijevanja i da se družimo više i da smo zajedno, i to za stolom i bar i, i vikendom i tak'. “ (B2)

„Mislim da je. (...) Mislim da ona vidi kol'ko ji mi pomažemo i trudimo se bar, bar se trudimo, kaj ja znam, da ji pomoremo, tak da ja mislim da... “ (B7).

Taubman-Ben-Ari (2012) također navodi kako sudionici u njegovom istraživanju izvješćuju o jačanju odnosa s odraslom djecom i većoj povezanosti s partnerima nakon što su postali bakom, odnosno djedom, na što ukazuju sudionici i u ovome istraživanju, iako u malom broju. Nadalje, kada se radi o odnosu sa supružnicima, najviše baka i djedova u istraživanju autorice Jendrek (1993) smatra kako nije došlo do promjena u vremenu koje imaju za njih, zadovoljstvu odnosom, količini pozornosti koju im mogu pružati, i slično, nakon što su počeli brinuti za unuke, što također potvrđuju rezultati ovog istraživanja jer više sudionika istraživanja ipak ne uočava promjene u odnosima s partnerom/partnericom.

Na kraju, rezultati istraživanja su pokazali kako sudionici istraživanja imaju različite stavove o promjenama u odnosima s prijateljima nakon rođenja njihovih unuka. Naime, neki od njih navode kako se ništa nije promijenilo u odnosu s njihovim prijateljima (*„(...) al' ni, ni, ni to opće nikako sada problem za radi toga, ni prijatelji niti rodbina, to je ostalo sve isto kak' je bilo i prije.“ (B8); „Ne osjećam neku bitnu razliku (...)“ (D1); „(...) sve je to isto ostalo i tako da...“ (D4)*), odnosno kako imaju jednako vremena za prijatelje, to jest prema potrebi nađu vremena i za njih (*„Imam isto. Isto. Vremena se nađe ako ćeš ti imat' prijatelja, da ih imaš deset unuka, ti buš za prijatelja našla vremena.“ (B3); „Za prijatelje? Pa, isto.“ (B5); „Pa ja si najdem vremena za prijatelje (smijeh).“ (B7); „(...) uvijek se nađe da se posveti svima dovoljno vremena, ako je dobra organizacija.“ (D1); „(smijeh) Za prijatelje si ja uzmem vremena. Nesporo, to.“ (D2)*), dok neki pak naglašavaju kako, neovisno o unucima i obavezama vezanim uz njih, tom segmentu života ne posvećuju toliko pažnje i vremena:

„Ma, prijatelji ... moji gdje ste. (...) Pa gledajte, mislim, stvar to je definitivno takva da u današnje vrijeme, mislim da to neću sigurno bit' samo ja takva, da će to odgovorit', da se nažalost svi manje družimo, da svi manje imamo vremena za druge, a opet za sebe ništa više ne napravimo. Nažalost je došlo to vrijeme kojega smo mi sada sebi sami stvorili.“ (B1)

„Aah, za prija... to nemam, to nis' imala ni prije vremena, a sad niti nemam prijatelja (smijeh) (...) Ne, ne, ne, ne zbog njih (unuka), ali opće to, ono, nemam to u životu, recimo, neku, da bi nekud išla s prijateljima, to ne izlazim ni, niti me to sad ne koči, niti me prije, tak' da tu sam neutralna totalno (smijeh).“ (B2)

„Ha, znaš kaj, to me ni nikada mučilo baš (smijeh). Ja sam ti uvijek samo bila zaposlena i samo kuća, kuća i oko kuće. To ti je meni. A prijatelji, rodbina to da kad je bilo, rodbina, ali ovak', prijatelji i to ne pohađam se baš (...)“ (B6).

U istraživanju autorice Jendrek (1993) također, prevladava mišljenje među bakama i djedovima koji su sudjelovali u istraživanju da su kontakti s prijateljima ostali nepromijenjeni nakon što su počeli brinuti o unucima, konkretnije, njih 61,1% smatra kako se nisu dogodile promjene u kontekstu navedenog.

Na temelju prikazanih rezultata istraživanja može se zaključiti kako sudionici istraživanja svoju ulogu baka/djedova opisuju na različite načine, pri čemu se mogu uočiti raznolika simbolična značenja koja ona za njih ima, različiti osjećaji koji se kod njih javljaju u kontekstu te uloge i ponašanja koja ju također prema njihovom mišljenju definiraju. Može se uočiti kako oni tu ulogu većinom povezuju s pozitivnim emocijama (ljubav, sreća, zadovoljstvo, i drugo) i različitim pozitivnim osobinama (npr. požrtvovnost, nesebičnost, razumijevanje). Osim toga, vidljivo je i kako prelazak u navedenu ulogu općenito predstavlja pozitivnu promjenu u njihovim životima, no isto tako, sudionici izražavaju različite stavove po pitanju promjena u četiri konkretna aspekta života, a to su njihov način života, odnos s partnerom/partnericom, djecom, te prijateljima, pri čemu, ukoliko smatraju da je došlo do promjena, većina njih upravo je pozitivne prirode.

7.2. Uloga baka i djedova u odgoju unuka

U ovome dijelu rada ćemo prikazati dobivene rezultate istraživanja koji se odnose na drugu organizirajuću temu, to jest drugi specifični istraživački zadatak kojim se nastojalo saznati više o ulozi baka i djedova u odgoju unuka.

Što se bake i djedovi i unuci viđaju češće, njihov odnos postaje kvalitetnijim i oni dobivaju više šansi pozitivno utjecati na njih (Dujmović, 2008). Rezultati provedenog istraživanja su pokazali upravo to da su kontakti između baka i djedova uključenih u istraživanje i njihovih unuka veoma česti. Naime, gotovo svi sudionici istraživanja barem neke ili sve unuke viđaju svakodnevno („*A ovo ostalo vidim normalno svaki dan do sat, pol sata.*“ (B1); „*Dvojicu vidim svaki dan (...).*“ (B2); „*Viđam ih svaki dan, po sat, dva. Sad kad idu u školu manje, a kad ne idu u školu onda i više.*“ (B3); „*Saz ovim gore malo manje, a saz ovim sam svaki dan, da.*“ (B4); „*Svaki dan. Aha, aha, aha, paaa ako ih čuvam onda i možda do 4,5 sati ili aaa sat, ovisno kak' je.*“ (B5); „*Svaki dan. Svaki dan.*“ (B6); „*Pa sad s ovimi dvema jedino kaj su u školi nisu z menom, inače su stalno s menom.*“ (B7); „*Ako... viđam ih svaki Božji dan, svaki dan. Velim, kad su, dan kada sam ja sas recimo X, imam, kada ju imam, onda ju imam od jutra do 3 sata. Ovi su u školi, posle dođaju, ova je, X je tu, ne, na našem katu. Velim ona je više s nama. Ovaj dođe i prođe i tako da je to ono. Vidim, vidim ih svaki dan. I ove isto tako dođaju ujutro, dođaju iz škole po ključ ili ako nešto za pojest', ajde, i pojedaju i odeju i tako.*“ (B8); „*Pa, u pravilu, recimo svaki dan vidim dva (...)*“ (D1); „*Svaki dan.*“ (D2); „*Kol'ko vremena? To bi morala pitat' kol'ko ne provodim, a ne...(smijeh) (...)* *Svaki dan to i i i dobro, dok su u školi ne, ali većinom, 80% sad smo zajedno.*“ (D3)), dok se kod samo jednog sudionika istraživanja interakcija s unucima odvija jednom tjedno („*Pa, velim, jedanput na tjedan, a oni dođu puno puta, ono, k nama onda ostanu po dan, dva i tako, da.*“ (D4)). Ovakve rezultate moguće je pripisati tome što većina sudionika istraživanja živi u zajedničkom kućanstvu s barem nekim ili svim unucima, a geografsku udaljenost na kojoj žive bake i djedovi i unuci su Uhlenberg i Hammill (1998, prema Michličková i Španielová, 2016) u svome istraživanju utvrdili jednim od čimbenika koji utječe upravo na učestalost kontakata između ove dvije generacije u obitelji. Osim toga, i odrasla djeca imaju važnu funkciju kada je riječ o učestalosti kontakata između baka i djedova i njihovih unuka, što je također potvrdilo prije spomenuto istraživanje (Uhlenberg i Hammill, 1998, prema Timonen i sur., 2009) i što potvrđuje sljedeća izjava sudionika u ovome istraživanju:

„Mi, velim, ja rado ih vidim, onako, i jedva čekam da dođu, znaš, i tak'. Da se poigraš s njima i to, al' kad dođu dođu. Kaj je, ne moreš ti sad nekome naređivat' dođi danas ili sutra il' kaj ja znam kaj, znaš. Svaki ima svoj red i svoje vrijeme da to iskoristi, znaš, a inače, glavno da su oni meni dobri, a drugo...“ (D4).

Druga istraživanja također ukazuju na to da je interakcija između baka i djedova i unuka česta. Primjerice, u odnosu na ove rezultate, slične su dobili i Bernal i De la Fuente Anuncibay (2007) u svome kvantitativnom istraživanju. Ono je, naime, pokazalo kako najviše baka i djedova, odnosno njih 47,4%, ima upravo svakodnevne kontakte sa svojim omiljenim unucima, nakon čega slijedi 23,5% onih koji imaju kontakte s njima nekoliko puta tjedno, 20,7% onih koji ih viđaju vikendom, te 8,3% njih s mjesečnim kontaktom ili manje (Bernal i De la Fuente Anuncibay, 2007). S druge strane, odstupanja su vidljiva uspoređujući dobivene rezultate s rezultatima istraživanja Gray i sur. (2005) s obzirom na to da oni, između ostalog, pokazuju kako prema izjavama roditelja najviše djece – konkretno 48,9% dojenčadi i 44,8% djece od 4-5 godina viđa svoje bake i djedove barem svaki tjedan, dok 13,2% dojenčadi i 12,0% 4-5-godišnjaka ima svakodnevne kontakte s bakama i djedovima, što ukazuje na rjeđe kontakte baka i djedova i unuka.

Kada je riječ o ulozi baka i djedova u odgoju unuka, za početak valja istaknuti kako bake i djedovi uključeni u ovo istraživanje smatraju da su roditelji djece ti koji su njihovi glavni odgajatelji, na što ukazuju izjave poput: *„Oni su primarni odgajatelji (...)“ (B1); „Mislim da je primarno uloga roditelja (...)“ (B2); „Sad, više je primarno roditelja, nego bake i djeda (...)“ (B3); „Da, da, da, oni su najprije.“ (B5); „A pa normalno da bi tata i mama trebali više i ja im uvijek velim: „Prvo treba tatu i mamu, slušaj tatu i mamu, a baka nije važna, mene ne trebaš slušat' nego slušaj mamu i tatu.“ (...) Ja njim prepuštam, oni neka decu svoju na... Ja želim samo da bi deca išla na pravi put, a oni, zato su oni, oni su glavni.“ (B8); „Pa ja mislim da bi trebalo biti odgoj primarno roditelja (...)“ (D1); „Odgoj djece je primarno uloga roditelja (...)“ (D2), a sebe opisuju kao one koji se povremeno uključuju i prema potrebi pomažu pri odgoju svojih unuka njihovim roditeljima: *„(...) al' ja se tu i tamo ubacim, kaj se baš ne bi ni trebala (smijeh), ali ja malo to potaknem onak' po svoje (...) Kada mislim da treba, da, da je to, da, da su u blizini mene recimo da vidim da neka ne delaju kak' treba, ja se uključim.“ (B2); „Da pripomognem, da, ako zaštekta, da.“ (B4); „(...) ali ja ovak' sa strane pak', velim to kuhanje i tak' pomažem.“ (B6); „(...) a ja od strane malo pomorem (smijeh).“ (B7); „Jel ja sam tu samo sa strane da malo pripomožem kada njih nema doma i da im uskočim pomoć (...)“ (B8); „(...) a moje bi bilo povremeno, ne da se miješam u to što**

kažu oni, nego da nastupim u onom trenutku kada sam ja, kada sam neposredno s njima... Znači, kad sam neposredno s njima, onda pokušam (...)“ (D1); „(...) a djeda mora samo uskočit' kad treba.“ (D2). Jedna sudionica istraživanja na sljedeći način opisuje ključnu ulogu roditelja u odgoju djece:

„Oni su njihovi roditelji i djeca se moraju, dobro, ja im lahko dam, ali ni ti, nije ti to to k'o, k'o roditelj, jer roditelj stvarno decu, koji roditelj, kao roditelj aaa oće da dete svoje pošteno odgoji, aa da bude danas sutra odrasla čovjek kak' se, kako mu pristoji, kaj veli, aaa priliči, tako da je dost' velika odgovornost roditelja, prema baki i dedi. Ja njih mogu, ali ni to to. Oni još imaju dost' potporu, od, od ovoga, od roditelja.“ (B3).

Dobiveni rezultati su u skladu s mišljenjima baka i djedova prema kojima bi roditelji trebali biti ti koji su primarni skrbnici svojoj djeci, odnosno njihovim unucima, a njih bi trebali pitati za pomoć kada je ona potrebna (Burton, 1992; Burton i Bengtson, 1985; Jendrek, 1994; Minkler i Roe, 1993; Shore i Hayslip, 1994, prema Pebley i Rudkin, 1999). Također, potrebno je istaknuti i kako gotovo svi ispitanici koji jesu i koji nisu bake i djedovi u istraživanju Evason i sur. (2005) smatraju da zbog toga što majke rade, obitelji sve više trebaju pomoć upravo baka i djedova, no samo jedna trećina njih se slaže s činjenicom da oni trebaju biti snažno uključeni u donošenje odluka vezanih uz odgoj unuka, dok jedna četvrtina sudionika smatra da se bake i djedovi ipak previše miješaju u njihov odgoj. U tom kontekstu je značajno spomenuti da jedna sudionica istraživanja ukazuje upravo na važnost neuplitanja u to kako odrasla djeca odgajaju svoju djecu (*„Jer nije se dobro miješat' u njihov odgoj, ja barem tak' mislim.“ (B4)*), a dvoje sudionika istraživanja navodi kako se, kada je riječ o odgajanju unuka, prilagođavaju odgojnim postupcima i odlukama odrasle djece u vezi toga (*„Ako ja njemu ne smijem dat' podršku, „Jo, sine, budeš ti to kroz neko vrijeme.“, jer to mama ne zahtijeva, mama zahtijeva drugačije. Znači, ja moram tu se uokvirit' u (...) Ono što moja kćerka i moj zet razmišljaju.“ (B1)*; *„(...) ali ne ono previše da baš idem svojom linijom da mora bit' po moje nego, otprilike kako im roditelji, kako oni ih odgajaju pa se pokušavam držat' toga.“ (D1)*). Navedeno upućuje na to kako se i sudionici u ovome istraživanju nastoje pridržavati tzv. norme neuplitanja, kao, primjerice, i bake i djedovi u istraživanju Thang i sur. (2011), koji ističu kako to ne znači da njima nije stalo do djece i unuka, nego upravo suprotno – time iskazuju da poštuju mlađe generacije i tako nastoje zadržati dobre obiteljske odnose, što ističu i sudionici u istraživanju Ross i sur. (2005). Također, dobiveni rezultati su u skladu i s mišljenjem autorica Buljan-Flander i Karlović (2004) koje ističu kako, ukoliko bake i

djedovi preuzimaju dio brige o unucima na sebe, trebali bi pritom poštivati odluke i stavove svoje djece u vezi odgoja i pridržavati ih se.

No, usprkos tome, može doći do sukoba mišljenja baka i djedova i odrasle djece po pitanju odgoja, jer su, primjerice, bake i djedovi popustljiviji, što potvrđuje izjava jedne sudionice istraživanja: „*No, međutim, sigurno da se dolazi u raskorak sa mišljenjima roditelja. To je definitivno. Jer mi više dopuštamo, dok roditelji su malo stroži.*“ (B1). Do sličnih spoznaja je došao i Smith (2003) u svome istraživanju provedenom na uzorku srednjoškolaca i studenata, dakle unuka, s obzirom na to da su neki od njih ukazali na to da su bake i djedovi prema njihovom mišljenju previše liberalni, to jest previše toga im dopuštaju, što između ostalog može izazvati obiteljske konflikte jer su zahtjevi roditelja drugačiji. U tom kontekstu zanimljivo je spomenuti i rezultate istraživanja Evason i sur. (2005), koji ukazuju na to da se konflikti između prve i druge generacije u obitelji nekada događaju upravo u vezi neslaganja oko najboljeg načina odgoja unučadi. Navedeno istraživanje je pokazalo kako se trećina baka i djedova uglavnom oko svega slaže s odraslom djecom kada je u pitanju odgoj unuka, 42% njih se više slaže nego ne slaže u vezi toga, a 2% njih se gotovo oko ničega ne slaže, dok je 17% njih istaknulo kako nisu o toj temi niti razgovarali sa svojom djecom.

Osim toga, izjava jednog sudionika istraživanja pokazuje kako u njegovoj obitelji postoji prijenos međugeneracijske pomoći iz jedne generacije na drugu – njemu su u odgoju djece pomagali njegovi roditelji, a sada on pomaže svojoj djeci u tome:

„Pa i je, gle, ono iskreno, mi kad smo, X i X kad su bili mali, mi smo radili, prošli smo mi, njih su odgojili moji, ne. A mi moramo, mislim moramo, mi sad pa ove, ne. Kol'ko moremo. (...) Ovi naši ne budu znali, k'o i mi, mi nismo znali da smo imali djecu svoju, nam' su nahranili moj otac i mati, na primjer, mati, baka, a mi budemo sad ovu šest, šestorku praktično dignili na, na, na noge. (...) Ha, čuj, roditelji, roditelji nemaju vremena tol'ko jer su zaposleni (...) tata kaj on preko vikenda samo ako je doma i evo, sad ovaj vikend ga nit' ni ne bude, samo je prošao opet za Englesku i to, mama to kaj je, po 8 sati kad je u radnom odnosu.“ (D3).

Do sličnih zaključaka su došli i neki od sudionika u kvalitativnom istraživanju Michličkove i Španielove (2016) koji govore kako, s obzirom na to da su njima u brizi o djeci pomagali njihovi roditelji, oni to ne bi smjeli uskratiti svojoj djeci, dakle briga za unuke za njih na određeni način predstavlja reprodukciju međugeneracijske solidarnosti. Suprotno, neki se pak ne slažu s predodžbom baka i djedova kao onih koji imaju odgovornost pomagati svojoj djeci

i dužni su pružati brigu unucima, te smatraju da oni sami mogu odlučivati kada će se družiti s unucima i brinuti o njima (Michličkova i Španielova, 2016). Još neki sudionici istraživanja navode kako su o njihovoj djeci brinuli bake i djedovi dok su oni bili odsutni zbog posla: „*Oni su najviše nje odgajali, recimo, kak' sam ja sad uz X. (...) Pa to je bilo posla preko glave. I onda normalno, dica su bila sa babom i dedom.*“ (B6); „*Njih je opet baka imala, ja sam na posal hodila, tak da su pol' dana bili s bakom.*“ (B7); „*Dobro, mi smo onda radili isto. Mi smo radili i tu je bila svekrva i normalno, ona ti to, ona ti je to (...)*“ (B8). Nadalje, jedan djed ističe kako bi se uključio u odgoj unuka ukoliko se ukaže potreba za time, no smatra kako je njegova kćerka dovoljno kompetentna i da za tim nema potrebe: „*Ha slušaj, kaj, gledaj, ona, ona ti radi u vrtiću tak' da, slušaj, više ona zna o tome nego mi, znaš. Dobro ako bi baš trebalo kaj, onda bi se možda mi uklopili i tako, ne, al'. (...) ali mislim da ne bi, nema potrebe, ne.*“ (D4).

Vidljivo je i kako bake i djedovi na različite načine opisuju i percipiraju svoju odgojnu ulogu kada je riječ o unucima. Neki od njih istu opisuju u terminu nastojanja da pozitivno utječu na svoje unuke („*(...) moja uloga u njihovom odgoju mislim da neće, samo će na pozitivno, znači to utjecat', a ne na negativno. Sigurno, ne.*“ (B1); „*(...) ja mislim bar tako, da bi svaka baka htjela da i, ta, ta djeca ideju onako, da, da ih nečemu naučiš, da ih naučiš šta lako, šta ne smije.*“ (B8); „*(...) ali pokušam utjecat' na njih ajde recimo da budu, da budu što uspješniji i bolji, lakše se uključuju u sredinu, da budu socijalizirani...*“ (D1); „*Kol'ko ih možemo nečem naučit' to, sad kaj ja znam kol'ko oni to nas slušaju i koliko prihvataju naše il' sugestije ili od roditeljev.*“ (D3)), dok jedan sudionik istraživanja smatra kako je njegova uloga više negativna nego pozitivna: „*Paa, mislim da je više negativna nego pozitivna. (...) Zato jer samo gluposti ga učim.*“ (D2). Osim toga, neki od njih o svojoj ulozi govore u terminima popustljivosti i ugađanja („*Uh, možda je malo, njim nije onak' kak' bi trebala biti. Ja sam malo prealjkava, ja to sve popustim. Nisam baš stroga baka nego idem niz dlačicu onak', a pogotovo ovim koji mi se zavuku više pod kožu, tim još više idem niz dlačicu (smijeh). Tak' da nije baš, nisam baš ja, znam da nije realno, ali ne mogu si pomoć jednostavno.*“ (B2); „*Ha, malo sam možda, ono, preblaga nek' roditelji su drugačije i dica slušaju roditelje drugačije neg' bake.*“ (B6)), dok neki suprotno – u terminu strogoće („*Ja mislim da sam prestrog, da možda bi trebalo više popuštati, međutim, sebe ne mogu mijenjat', vjerojatno ni njih (...)*“ (D1)). Također, neki bake i djedovi smatraju da imaju ulogu u odgoju unuka, pri čemu jedna sudionica istraživanja ističe kako kroz istu, odnosno savjete unucima, nastoji „popraviti“ pogreške koje je činila kao roditelj: „*Dajem im savjete, kaj sam pogriješila ja kod*

svojih, svoje rođene djece, pa dam njima savjet, sad očeju ga oni primit' ili ne, to je njihov problem.“ (B3), dok jedna sudionica smatra kako je njezina uloga u odgoju unuka mala: *„Pa kaj ja znam kak' bi rekla, možda imam malo, ali više je mama tu.*“ (B7), što ne čudi s obzirom na to da je prije istaknuto kako su majke i očevi ti koji, prema mišljenju sudionika istraživanja, imaju glavnu ulogu u odgoju svoje djece. Također, zanimljivo je spomenuti i to da kada se sudionike u istraživanju Breheny, Stephens i Spilsbury (2013) pitalo o najvažnijim osobama u njihovim životima, većina njih se usmjerila upravo na važnost odnosa u obitelji, posebice s njihovom odraslom djecom i unucima, stoga ne čudi što se bake i djedovi i u ovome istraživanju trude pozitivno utjecati na svoje unuke, ali bez prevelikih zadiranja u odnose roditelja i djece. Isto tako je uobičajeno da o svojoj ulozi u odgoju unuka govore u vidu popustljivosti i ugađanja, budući da upravo navedeno mnogi autori povezuju s bakama i djedovima, a o čemu je bilo riječi u kontekstu značenja uloge bake/djeda za sudionike istraživanja.

Smorti i sur. (2012) ističu kako bake i djedovi svoju odgojnu ulogu ostvaruju kroz različite zajedničke aktivnosti sa svojim unucima, stoga ćemo u nastavku teksta prikazati dobivene rezultate istraživanja vezane uz načine sudjelovanja baka i djedova u odgoju unuka, odnosno različite aktivnosti kroz koje isti daju svoj doprinos njihovom odgoju. Rezultati istraživanja ukazuju na to da bake i djedovi na različite načine sudjeluju u brizi i zadovoljavanju svakodnevnih potreba svojih unuka – pripremaju im hranu, odjeću, potiču ih na održavanje higijene, pripremaju ih za odlazak u školu, vode ih na izvanškolske i izvanškolske aktivnosti, brinu o njima kada su bolesni ili ozlijeđeni, i slično, te na navedene načine zapravo sudjeluju i u njihovom odgoju. Konkretnije, izjave poput *„(...) da im skuham. (...)“* (B1); *„Ručak kuham svaki dan za sve (smijeh).“* (B3); *„(...) velim, to kuhanje i tak' pomažem.“* (B6); *„I onda ako 'oće nešto jest' ja mu pripremim (...)“* (B7); *„Na primjer, skuham im ako treba, skuham im (...) oni prvo kad dođuju iz škole odma' otvaraju vrata i pogledaju kaj se kuha. Onda kad je mama doma, onda ja velim, danas je gore, ne, a kad tu, onda oni, oni si nosiju, ne. X dojde, onda ja velim: „Ajde, X, odnesi“. X ona tu pojede (...)“* (B8); *„Da, ručamo zajedno, večeramo malo kada, ali znamo i to.“* (D2); *„Kuhaj čaj i kuhaj ovaj kakao (...)“* (D3), potvrđuju kako bake i djedovi pripremaju hranu svojim unucima, a izjava *„(...) da jedu na vrijeme i dosta, dovoljno, raznoliku hranu (...)“* (B2) ukazuje na to da nastoje poticati unuke na pravilnu i redovitu prehranu. Nadalje, neke izjave sudionika istraživanja pokazuju kako bake i djedovi pripremaju unucima odjeću (*„(...) želim im pomoći ako im treba nekaj napraviti, nekaj sašiti, neke, bilo kaj, pripremit' robu (...)“* (B2); *„Čuj, ja*

sam doma ujutro, ja to napravim, operem i ispeglam i sriktam im i...“ (B7)), te ih potiču na održavanje osobne higijene i usvajanje higijenskih navika: *„Recimo, potjeram ih da idu prat' ruke, prat' zube, prat'... umivat' se, recimo poslije, presvuć' se ako su mokri (...)*“ (B2); *„(...) kosu očešljati, isplesti pletenice, sve živo.*“ (B2); *„Da, da večer, da, da. To malo lijen onda ga treba više opominjati (...) Kak' ga... za te zube, to je lijen.*“ (B6); *„(...) da si ruke opere prije jela, da si zube opere, da se opere ako s menu spava da slučajno mama i tata kam projdeju i kad su imali motor su prošli, da se ide prat', da si opereju zube, da si pidžamu donese.*“ (B8). Također, neki sudionici istraživanja ističu kako svoje unuke pripremaju za odlazak u školu (bude ih, provjeravaju jesu li adekvatno obučeni) i dočekuju ih kada dođu kući, na što ukazuju ove izjave: *„A da, i ujutro kad ide X na autobus, i tak'. (...) To ja njega u 7 dižem (...)*“ (B6); *„Ja ga probudim iii onda se on spremi jer ne smijem bit' u sobi dok se on sprema (...)* Pogledam da se obliče, da je...“ (B7); *„(...) ja ujutro ajde digni, diži baka, baka diže, onda baka mora još provjeravat' da l' se je dignila i tak'.*“ (B8); *„(...) sada idem ranije doma jer ga prihvaćam u 2 i 15 kada dođe iz škole, ovog drugog unuka.*“ (B1). Potvrdu da bake i djedovi sudjeluju u nekim od prikazanih i sličnim aktivnostima s unucima možemo pronaći i u drugim provedenim istraživanjima. Primjerice, u kvantitativnom istraživanju Viguer i sur. (2010) 63% djece izvještava kako često zajednički jedu sa svojim bakama i djedovima, a nikada to ne radi samo 4,7% uzorka, dok Smith-ovo (2003) istraživanje pokazuje kako bake i djedovi svojim unucima kupuju, primjerice odjeću. Osim toga, Ochiltree (2006) ukazuje na to da oni brinu o unucima dok majka i otac ne dođu iz posla, odnosno nakon što unuci dođu iz škole, ali i prije početka iste (Gray, 2005, prema Share i Kerrins, 2009).

Prema potrebi, bake i djedovi također vode unuke na izvannastavne i izvanškolske aktivnosti, što izdvajaju ovi sudionici istraživanja: *„(...) da dodam, normalno, to sad sigurno moramo spomenut' i dedu koji se uključuje kod prvog unuka - vozi ga na treninge, na utakmice, gledat' utakmice, i tako dalje.*“ (B1); *„(...) budeš me ti otpeljal, aaa, trebam to i to, trebam na taekwondo, ovaj, trebam na nogomet. Uvijek je to, uvijek je...tu se nikada nije se reklo tu ako se može da se to neće (...)*“ (B8); *„(...) recimo to kad idemo na trening, onda je to konkretno ili na utakmice, i tak'.*“ (D1); *„(...) i na taekwondo, pa odi po njih, pa odi simo (...)*“ (D3). Osim toga, jedan sudionik istraživanja navodi kako je unuke vodio u dječji vrtić (*„(...) većinu 90% po meni pada, dej vozi dicu i na aa dok su u vrtić išli (...)*“ (D3)), dok ih drugi vozi kamo treba kada trebaju nešto obaviti: *„Meni više prepuštaju kada ih treba nekud vozit', kad treba obaviti nešto s njima, kakav ajde recimo terenski, terenski zadatak.*“ (D1). Izjave dvije sudionice istraživanja ukazuju na to da unuci ponekad i prespavaju kod svojih

baka i djedova: „(...) *da prespavaju kod mene (...)*“ (B1); „*Kad ona si zaželi, onda me prosi: „Baka, budem spala danas s tebu“.*“ (B8), a da bake i djedovi brinu o unucima kada su bolesni ili ozlijeđeni i vode ih kod liječnika, potvrđuju sljedeće izjave sudionika istraživanja: „*X, ona, ona nije jedan dan potrošila bolovanja za svoju djecu kad su bila bolesna, tu smo mi za to (...)* Ona meni ostavi dete, ja sam tu, ja imam lek, ja to pazim, ja to motrim, kuham i tako da fala Bogu ni bilo nikad nikakve velike bolesti, ali čuj gripe i prehlade i neki virusi mali, opet moraš bit' saz detetom.“ (B8); „*Sa je iz bicila je bil, lani kada ono tu pri X, valjda mu je lanac iskočil, onda kak je pritisnil, i tak' se je bil tu... Još ja sam bil na Kupi, kadi sam bil... „Brže odi doma“, veli, „X si je nogu“.* Hee, opet ajde deda, nema tate, nema mame, ajde deda.“ (D3); „*Da li treba, da li treba logopedu (...)*“ (B8); „(...) *ako treba doktora ili šta.*“ (B8). Uspoređujući ove rezultate s rezultatima nekih drugih studija, iako kvantitativnih, može se uočiti kako one potvrđuju činjenicu da se bake i djedovi u većoj ili manjoj mjeri bave aktivnostima vezanim uz unuke koje prepoznaju sudionici u ovome istraživanju i koje su prethodno navedene. Konkretnije, Ochiltree (2006) navodi kako unuci kod svojih baka i djedova povremeno i prespavaju, te oni o njima ponekad brinu i kada su bolesni, što potvrđuje i istraživanje Evason i sur. (2005), koje je pokazalo kako je 8% baka izjavilo da je tijekom protekle godine pomagalo jednom tjedno ili više u brizi za bolesne unuke ili one koji su doživjeli nezgodu. Osim toga, usprkos tome što skoro polovina djece navodi kako ih bake i djedovi nikada nisu vodili kod liječnika, 17,2% njih ipak ističe kako to njihovi bake i djedovi čine često (Viguer i sur., 2010), a 70,5% baka i djedova u istraživanju Bernal i De la Fuente Anuncibay (2007) navodi kako nikad nije to činilo, no ne treba zanemariti ostatak koji to čine u rasponu od povremeno do svakodnevno. Nadalje, 15% ispitanika u prije spomenutom istraživanju Evason i sur., (2005) je također navelo kako je u protekloj godini odrasloj djeci jednom tjedno ili više pomagalo u vidu vođenja unuka u/iz škole/dječjeg vrtića, dok je vođenje unuka na izvannastavne aktivnosti nešto što 8,4% baka i djedova, prema mišljenju unuka, radi često (Viguer i sur., 2010), odnosno prema mišljenju 9,6% baka i djedova to je aktivnost koju oni rade svakodnevno (Bernal i De la Fuente Anuncibay, 2007). Također, Lakó (2014) je u svome istraživanju došla do rezultata prema kojima bake i djedovi čine navedeno, odnosno umjesto roditelja vode unuke na njihove sportske treninge ili druge različite izvanškolske aktivnosti.

Nadalje, iz izjava sudionika istraživanja se može uočiti kako bake i djedovi sudjeluju u brojnim aktivnostima s unucima čija je svrha ispunjenje slobodnog vremena. Slobodno vrijeme, između ostalog, predstavlja „doprinos svestranom i harmonijskom odgoju djece i

mladih“ (Stevanović, 2000:221) i značajan je razvojni kontekst za njih (Yusuf i sur., 2016). U najvećoj mjeri ga koristimo u bavljenju različitim aktivnostima, poput šetnje, sportskih aktivnosti, odlazaka na izlet, u kupnju, kino, zabave, i slično, ili pasivno, primjerice gledajući televiziju, ističe Stevanović (2000). Gotovo svi sudionici istraživanja navode kako s unucima igraju različite igre, što potvrđuju izjave poput: „Igramo se, dođe pa se kartamo, šah igramo (...)“ (B3); „Igramo se (...) slažemo one puzzle (...)“ (B4); „(...) i poigram se s njima (...) Da, a prije smo, na primjer, dok je bil manji onda smo se volili i kartat', one Crni Petar, kaj je već, ili kakve one igrice ima svakojake, skupa smo igrali, dok je bil manji, to smo.“ (B7); „(...) danas smo se igrale Čovječe, ne ljuti se (...)“ (B8); „Recimo, igramo se društvenih igara, šah (...)“ (D1); „Slažem lego kocke, danas smo slagali lego kocke, onda smo slagali kuću putujuću.“ (D2); „I tak', kartamo se (...)“ (D2); „Igramo se i tako, znaš.“ (D4). Uz navedeno, bake i djedovi i unuci zajedno crtaju („(...) onda crtaju nešto (...)“ (B2); „(...) aaa onda, crtamo (...)“ (B4); „(...) neki put malo crtamo (...)“ (B8); „(...) crtamo (...)“ (D1); „Onda smo, ovaj, slikali (...) Imam tu slike da ti pokažem, nisu baš za pohvalit' se moje, njene jesu.“ (D2)) i gledaju televiziju zajedno („(...) kakvi film pogledamo skupa (...)“ (B3); „Gledamo televizor (...)“ (B8); „(...) gledamo televiziju skupa (...)“ (D1); „(...) gledamo nekad i crtiće, i to je tak'.“ (D2); „(...) tu se gledaju crtići (...)“ (D3)), što navodi polovina sudionika istraživanja. Također, u istoj mjeri bake i djedovi navode i zajedničke sportske i tjelesne aktivnosti s unucima, o čemu svjedoče sljedeće izjave: „(...) loptamo se vani (...)“ (B4); „(...) vozi se na biciklu ili ga ja vozim na onem kaj smo mu baš kupili, i tak'.“ (B4); „Nogomet. „Baka dej ovak' loptu pukni. Ovak' vidiš, moraš s nogu. Ovak' pukni.“ Tu vani kad je ono, znaš, tak' lipo vrime onda, tate nema, onda mene ono... To je njemu odma da ni sam.“ (B6); „(...) pa smo nogomet igrali (...)“ (B7); „Najčešće su sportske aktivnosti (...) S obzirom da sam po struci kineziolog, onda je meni normalno da ja pokušavam da ih usmjeravam u sport i da budu sportaši.“ (D1); „Paa, malo nogometa (...)“ (D2). U tom kontekstu jedan sudionik istraživanja navodi i kako trenira unuka u stolnom tenisu: „Velim, ovaj jedan, X trenira stolni tenis, s njim sam svaki treći dan, znači, u, u, rekli bi, nekom poslovnom odnosu.“ (D1), te druga sudionica ističe kako njezin suprug - djed prisustvuje sportskim aktivnostima svojih unuka: „Znači, dolazi, i tu su utakmice, nogomet, košarka, tenis, i tako dalje.“ (B1). Druga provedena istraživanja također potvrđuju da se bake i djedovi bave takvim i sličnim aktivnostima s unucima, primjerice, 42,2% ispitanika odnosno djece u dobi od 10 do 12 godina u istraživanju Viguer i sur. (2010) izvješćuje kako se bake i djedovi često igraju s njima, dok ih 54,9% navodi kako oni često s njima gledaju televiziju ili videe. Valja spomenuti i kako rezultati istraživanja Bernal i De la Fuente Anuncibay (2007) također

potvrđuju da se takvim aktivnostima bake i djedovi često zajednički bave, s obzirom na to da 43,3% baka i djedova izvješćuje o tome da se s unucima igra na tjednoj ili dnevnoj bazi, a njih 37,6% učestalo zajednički gleda TV ili različite videe. Nadalje, istraživanje Griggs i sur. (2010) je pokazalo kako su aktivnosti kao što je, primjerice, zajedničko crtanje, one u kojima i bake i djedovi i njihovi unuci uživaju, a isto tako, pokazalo se kako prva generacija dolazi i na sportske utakmice svojih unuka gdje im pružaju podršku navijanjem, a to je izraženo posebice ukoliko su njihovi međusobni kontakti česti. Zanimljivo je spomenuti i kako je istraživanje Smorti i sur. (2012) pokazalo da se djedovi, u odnosu na bake više s unucima bave sportskim i tjelesnim aktivnostima, dok u ovome istraživanju takve aktivnosti navode i muški i ženski sudionici istraživanja.

Osim navedenih aktivnosti, manji broj sudionika istraživanja navodi i kako se s unucima tijekom zajedničkog vremena šali i zeza (*„Da, al' ovak' mi se i zezamo i gluposti svakakve fantaziram ja najviše i onda i oni i tak'.“* (B2); *„(...) onda on meni kaže stoj onaj na ruka, znaš kaj se... (smijeh) i tak' onda to njemu jako zanimljivo...“* (B6); *„(...) i pošalimo (...)“* (D1); *„(...) zezamo se i kad je bila, ova, X, tu smo kaj neko veli, valjamo se po sobi s djecom (...)“* (D3)), te da zajedno odlaze u prirodu (*„(...) idemo van (...)“* (B4); *„Mislim doma smo oko kuće (...)“* (B7); *„Kad je lijepo vrijeme idemo van, onda smo vani.“* (D2)), u šetnju (*„Šetat' ih na selu kolicima.“* (B1); *„Aaa, šetnja (...)“* (B5); *„(...) neki put se šetamo (...)“* (B8)), odlaze na igralište (*„Otpeljat' na igralište (...)“* (B1); *„Dok je bil manji hodila sam s njim na igralište (...)“* (B7)), odlaze na kupanje u rijeku (*„Što znači da ih možeš jednostavno otpeljat' na Kupu da se kupaju (...)“* (B1); *„Kad nejde na Kupu, na primjer, po leti, nema 'ko peljat', pa kak' ne bi decu otpeljal na Kupu (...)“* (D3)), u muzej (*„Muzej, muzej i to.“* (B5)), te izlete vlakom (*„(...) s vlakom smo išli (...)“* (B5)). Jedan sudionik istraživanja navodi kako sudjeluje i u zimskim aktivnostima s unucima (*„(...) ak' je snig, odem van i snješkota i staze napravim za sanjkanje i sve.“* (D3)), dok pojedine sudionice zajedničko vrijeme s unucima provode u čitanju i pričanju priča (*„(...) pa kakvu pripovijetku im pročitam, priču (...)“* (B3); *„(...) pričamo kakvu priču, pa onda prepričavaju oni, pa onda oni mene pitaju zašto ovo, ja njih zašto, i tak' (...)“* (B2)), kao i prepričavanju prošlih događaja (*„(...) da, definitivno, ovaj stariji unuk voli, ovaj, slušat' ono što se događalo nekad davno, onda to njemu njegov deda, ovaj, priča i on je sav „u ušima“.“* (B1)). Dobiveni rezultati su slični rezultatima drugih istraživanja, s obzirom na to da i ona pokazuju da se i drugi bake i djedovi bave nekim od ovih ili sličnim aktivnostima. Naime, istraživanje Viguer i sur. (2010) je pokazalo kako 23,9% djece navodi da im bake i djedovi često pričaju priče, 42,9% kako im često pričaju o prošlosti,

16,7% kako često zajedno čitaju, dok 36,7% njih izvješćuje da ih bake i djedovi često vode u šetnju ili park, a 25,8% njih često s bakama i djedovima ide na izlete, kampiranja ili plažu. Također, i bake i djedovi u istraživanju Bernal i De la Fuente Anuncibay (2007) izvješćuju kako se u većoj ili manjoj mjeri bave upravo spomenutim aktivnostima, dok Ochiltree (2006) ističe kako je za bake i djedove karakteristično da unuke vode na igrališta, gledati najnovije dječje filmove i slično. Osim toga, istraživanje Jane i Robbins (2007) je između ostalog pokazalo kako su aktivnosti poput odlazaka u šetnju, na plažu, u park, posjeti muzeju, parkovima prirode, i druge, aktivnosti kojima se bake i djedovi i unuci zajednički bave, a koje doprinose upravo razvitku njihovih znanja vezanih uz prirodu, znanost i tehnologiju.

Mnoge izjave sudionika istraživanja također sugeriraju kako bake i djedovi svojim unucima pomažu u procesu učenja, odnosno stjecanju i proširivanju različitih znanja, usvajanju dobrih navika, vrijednosti i vještina, te tako sudjeluju u njihovom odgajanju. Konkretnije, pojedinačne izjave sudionika istraživanja su pokazale kako bake i djedovi svoje unuke podučavaju mnogočemu – pisanju („*učimo se (...) pisat', aaa (...)*“ (B4)), brojevima („*(...) učim ih i brojat' (...)*“ (D3)), starim pjesmicama („*(...) pjesmice neke ove kaj ja znam, one stare od nekada, ne.*“ (D3)), pristojnom ponašanju prema drugima („*(...) velim: „Lijepo svakoga pozdravite kad idete i sve.“, to treba jedan bonton imat'.*“ (B3)), ponašanju u prometu („*A sam rekal: „Kad dođeš do ceste, stani, pogledaj levo-desno, pretrči preko ceste, i polako.*“ (D3)), očuvanju okoliša („*(...) da ne bacaju smeće okolo (...)*“ (B2)), te vrijednosti novca, odnosno kako raspolagati novcem i cijiniti ga zadavanjem zadataka za čije izvršavanje unuci dobiju određeni džeparac:

„Kaj ne'ko veli, ni, ni mi njemu problem dat'. Ja ću mu dat' sto kuna, ali mora on znat' zaradit' sto kuna da bu znal cijinit' tih sto kuna. Ja, ako ti njemu buš dal svaki vikend sto kuna bu rekal: „Ah, 'ko ga šiša, ja bum to stepal, se se nisam mučil za njih“, ali mora znat' zaradit'. „Aha“, bu rekal, „glej, za tih sto kuna sam ja moral celi dan u šumi delat' saz dedu da mi dal deda sto kuna“. E, pa sad bude znal poštivat' novac. To je poštivanje novac i odnos prema novcima.“ (D3).

Zanimljivo je i to što jedan sudionik istraživanja navodi kako unuke podučava obiteljskoj povijesti, odnosno prenosi im informacije o obitelji i precima: „*I ko ja velim: „Vidiš, to je ona kuća, to je od dede X kuća, on se mučil i kad smo ju delali i tu je deda X sadil.*“, i kaj ja znam. *Ha, čuj, dete mora znat' da je to deda, da je to pradjeda, da je to ovaj, da je to onaj (...)*“ (D3), te ih potiče na stvaranje socijalnih kontakata, odnosno druženje s vršnjacima: „*Ali ne,*

gle danas ti je, ja velim i danas ja velim njim da se oni premalo družiju, djeca, da se deca malo družiju (...) Da ovi ne daju djeci, „Ma deca u selo, ajmo, ja ću vas otpeljat' i dojt' ću po vas.“, nek se deca družiju, pa ne moreju non stop ni čekaj, sidit' (...)“ (D3). Također, drugi nastoje unuke upoznati s njihovim okruženjem („(...) vozimo ih na svakojako ovo upoznavanje, s vlakom smo išli, na primjer, nekaj takvega“ (...) (B5)) i stvarima iz okoline koje su sudionicima istraživanja poznate („A slušaj, gle, ona sad, ona je već malo veća onako, znaš, i onda sad ona veli: „Deda, ajd' idemo dole.“, znaš, pa onda gleda traktor, gleda aute i tak', znaš, ne, to ju već sad malo, ono, zanima, znaš, ne.“ (D4)). Osim toga, neki bake i djedovi podučavaju unuke i vještini kuhanja („Dok ovaj drugi, on je zapamtio sve šta ide u palačinke, znači, od mlijeka do jaja, šećera, do soli.“ (B1); „(...) ako ja nešto mijesim, mijese sa mnom (...)“ (B2); „Baka kad radi rizance il' to, onda obavezno nji mora dat' onu lopticu tijesta malo, znaš, onda ti ona to mijesi i tako, znaš. Već se, već se uči polako.“ (D4)), te vještinama popravljavanja i održavanja („I ustvari oni vrlo rado sudjeluju u aktivnostima koje su moje radno područje, pa oni vole biti tu neposredno pa da, ako ništa drugo, promatraju, pitaju, i tako dalje (...) Pa bilo koji, uglavnom su to neki građevinski, odnosno manji kućanski poslovi popravka, održavanja, izgradnje, i tako dalje.“ (D1); „X popravlja, on s menom popravlja neki put... A X mu pomaže.“ (D2)). Iz prikazanog se može zaključiti kako mnogi bake i djedovi imaju i ulogu mentora svojim unucima, kojima prenose različita znanja i mudrosti, što je i jedna od uloga baka i djedova koju su Kornhaber i Woodward (1981, prema Wilton i Davey, 2006) utvrdili svojim istraživanjem. Zanimljivo je spomenuti i kako su istraživanja Viguer i sur. (2010) i Bernal i De la Fuente Anuncibay (2007) pokazala kako su bake i djedovi ti koji često svojim unucima nešto objašnjavaju, te ih 58,5% prema mišljenju djece, to radi često (Viguer i sur., 2010), dok iz perspektive baka i djedova, njih 20,7% to radi svakodnevno (Bernal i De la Fuente Anuncibay, 2007). Dobiveni rezultati se u velikoj mjeri podudaraju s rezultatima drugih provedenih istraživanja. Primjerice, bake i djedovi u Smith-ovom (2003) istraživanju također uče unuke praktičnim vještinama, prenose im različite informacije o njihovom okruženju i obitelji, kao što je to već i navedeno u teorijskom dijelu rada i što se može uočiti iz prethodnih izjava sudionika istraživanja. Osim toga, prema istraživanju Thang i sur. (2011) oni unuke nastoje podučiti i vrijednostima i moralnim načelima, te prema Yusuf-u (2014), između ostalog, i čestitom ponašanju, što se također može iščitati iz izjava sudionika istraživanja. Potrebno je navesti i kako Yusuf i sur. (2016) ističu da bake i djedovi svoje unuke podučavaju znanjima i vještinama koje možda neće imati prilike naučiti u školi, poput kuhanja, ulaganja novca i štednje, i slično.

Nadalje, rezultati istraživanja su pokazali kako pojedini bake i djedovi ne pomažu unucima u izvršavanju njihovih školskih obaveza jer smatraju kako su roditelji kompetentniji u tome, na što ukazuju izjave četiri sudionika istraživanja: „*I tako, osim zadaće, to ne volim pisat' s njima jer tu ima mama i tata kompetenciju.*“ (B1); „*A to pa, to u vezi sa školom više da roditelji (...) Jer danas je drugi kao sistem nego kad smo mi išli u školu. Evo, ja do četvrtog razreda nemrem njima već pokazat', kaj smo mi drugačije učili, sad jako puno imaju opširno gradivo imaju kaj bake danas jako teško mogu shvatit.*“ (B3); „*Ja sam rekla, ja ću sve, samo za školu, za učenje, to se nek' sami.*“ (B6); „*(...) bogme ne da bumo mi danas njim kazali neke u školi ili nekaj takvega, kaj danas su drugi predmeti, danas je to sve i kaj ja znam, matematika i to...*“ (D3). No, iz pojedinih izjava je vidljivo kako neki bake i djedovi ipak u manjoj mjeri pomažu svojim unucima u izvršavanju obaveza vezanih uz školu, i to na način da ih nadgledaju dok pišu zadaće i uče, kako bi svoje obaveze do kraja izvršili („*I kad zadaće piše on, onda više put ja sam polak ak' ni mame da barem da sam polak, ono, da piše, da se ne krevelji, i tak'.* (...) *Da, da, ne puno, ne puno, više mama, ali tak' barem da sedi pri knjigi, da se uči, da sam ja blizu kadi.*“ (B7)), dostave im školski pribor i knjige ukoliko su ih zaboravili („*Pomažem u toj mjeri kada zaboravi, ovaj, bilježnicu ili knjigu, pa mu ju treba dostavit'. Znači, moraš ju, ovaj, dostavit'.*“ (B1)), te ih potiču na izvršavanje njihovih školskih obaveza („*To ja neću s tim da stalno prigovaram i stalno, znaš, jesi napisal, jesi ovo, jesi. Neki put mu rečem (...)*“ (B6); „*(...) onda ja velim da ide zadaću pisat' (...)*“ (B7)). Vezano uz školu, jedna sudionica istraživanja ističe kako nastoji prisustvovati školskim priredbama unuka i na taj način ih podržati: „*(...) i kakva priredba, želim sudjelovat', želim prisustvovat' (...)*“ (B2), što također pokazuje i istraživanje Griggs i sur. (2010), koji navode kako bake i djedovi, posebno oni s čestim kontaktima s unucima redovito prisustvuju, između ostalog, i njihovim školskim priredbama, kao što je već i istaknuto u teorijskom dijelu rada. Također, ovo istraživanje je pokazalo kako neki bake i djedovi pomažu unucima oko izvršavanja njihovih školskih obaveza, što pak sudionici u ovome istraživanju navode u vrlo maloj mjeri. Vidljivo je kako su ovakvi rezultati u skladu s rezultatima istraživanja Viguer i sur. (2010), prema kojima najviše djece, njih 38,1% navodi kako im bake i djedovi nikada nisu pomagali u vezi škole, nakon čega slijedi 37,5% onih kojima su bake i djedovi rijetko pomagali u navedenome, te najmanje onih, odnosno 24,4% djece kojima bake i djedovi često pomažu u izvršavanju školskih obaveza.

Različite izjave sudionika istraživanja su također pokazale kako bake i djedovi dok provode vrijeme s unucima, iste uključuju u različite radne zadatke primjerene njihovom

uzrastu. Naime, vidljivo je kako sudionici istraživanja uključuju svoje unuke u obavljanje različitih poslova kako izvan kuće („Znači, ako trebamo slagat' drva, evo pred jedno tjedan i pol', pomagali su svi, znači, jesu, ali ih treba poticati.“ (B1); „Ak' je kaj tako za radit' vani i onda mi pomognu drva, oko drva, u vrtu (...)“ (B3); „A bi mi, i drva mi bi til i svašta ovak...“ (B6); „Ili u šumi, ili i peljam ga sa seбом, nek se uči, da bu, da bu dete znalo kaj je ipak (...)“ (D3)), tako i u kućanstvu („(...) po kući da, suđe mi pomogne oprat', pa tak' te kućne.“ (B3); „(...) pomaganje u kuhinji ova starija iiii obaveze već imaju. (...) Pomaže ona meni tu stol pripremit' na nedjeljni ručak i tako, većinom ih uključujem u poslove.“ (B5); „(...) skupa surađujemo u poslu ako je treba, u pospremanju (...)“ (B5); „Da, da, da, to da, usisava sobu i onda ja njemu pomažem, onda mi to skupa zajedno. (...) I ovak' kad, znaš, ujutro se sprema i sve, i onda kad dojde onda mora to pospremiti, tu robu kao. Onda sam ja tu negdi blizu (smijeh).“ (B6); „Ha, čuj, neki put se malo ono probamo, „Ajde malo pospremi igračke“ (...)“ (B8); „Ako ti njega ne učiš redu, barem nek, nekim osnovnim stvarima, da se, da se recimo neke stvari kada pojede da odnese za sudoper (...)“ (B8)). Rosić (1998:49) navodi kako se upravo na taj način, odnosno „uključivanjem djece u različite zadatke u okviru obiteljskog života“, efikasno ostvaruje obiteljski radni odgoj, te ističe kako bi im roditelji trebali zadavati zadatke s obzirom na njihove mogućnosti, što je iz prikazanih rezultata istraživanja vidljivo da rade i bake i djedovi, čime i oni daju svoj doprinos razvoju radnih navika i sposobnosti, dakle radnom odgoju djece.

Potrebno je spomenuti i kako nekolicina sudionika istraživanja navodi i kako sa svojim unucima razgovaraju („Ovi manji, s njima jednostavno pričam.“ (B1); „Razgovaramo o, da (...)“ (B2); „(...) i s njim razgovaram malo i tak'.“ (B6); „(...) u nedjelju recimo obavezno nađemo se svi skupa i popričamo (...)“ (D1); „(...) mi z njima i brbljamo (...)“ (D3)), daju im savjete („Dajem im savjete (...)“ (B3); „(...) da im se nekaj, nekaj savjet da (...)“ (B8)), te im pružaju i emocionalnu podršku („Pa podršku, podršku bi mu ja dala uvijek. Možda više nego kaj bi trebala.“ (B1)). Osim toga, jedna sudionica navodi i kako unucima ona i djed daju i džeparac, dakle pružaju im i financijsku podršku („(...) a da dobije i novac kad veli: „Deda daj za čips.“ ili to, to nema problema.“ (B1)), čime također sudjeluju u odgoju svojih unuka. Također, rezultati istraživanja ukazuju i na to da bake i djedovi svojim unucima pomažu i u rješavanju njihovih problema – slušaju ih, daju savjete, razgovaraju s njima, primjerice, kada dođe do sukoba između generacije roditelja i djece, što potvrđuje ova izjava:

„Od X ova velika, da, ona ako ima, mama i tata nešto imaju, znaš, onda čuj, devetnaest godina, onda „Baka oni meni ne vjeruju“, baka ovo baka ovo baka ono. Ja sam rekla: „Ajd', samo se smiri i oni su bili mladi pa su zaboravili“. Ne, nekako kako ću drugačije ispeljat', ne možeš ako, ako budeš ti svoje dijete aaa jednostavno bum rekla špotala, po domaće, ne, onda ako bude ga špotala još tvoja mama i tvoj tata i onda bude dijete mislilo Bože pa šta ću, šta, ni ne, ni'ko me ni, ni'ko nije uz mene, ne. Malo, ali moraš opet malo cimat'. „Tata i mama su prvi, oni ti daju kruh, oni te uzdržavaju i baka ti, ja i deda te ne budemo na fakultet slali. Ti moraš njih slušat', aaa možeš ti dojt k nam tu se požalit' i porazgovarat' ako te oni nećeju saslušat', ali oni su ti prvi i od njih živiš...“ (B8).

Do sličnih rezultata su došli i drugi autori u svojim istraživanjima. Primjerice, Ross i sur. (2005) ističu kako su međusobni razgovori, pružanje podrške i davanje savjeta aktivnosti koje bake i djedovi rade sa starijim unucima, te isto tako im daju i financijsku podršku. Poput njih, i ispitanici u istraživanju Evason i sur. (2005) daju financijsku podršku unucima o kojoj izvještava 41% ispitanika, te savjetodavnu, o kojoj izvještava njih pola. Zanimljivo je spomenuti i kako prema Bengtson (1985, prema Schaie i Willis, 2001), te Ross i sur. (2005), bake i djedovi mogu imati ulogu „sudaca“ između druge i treće generacije, dakle oni mogu imati ulogu u smanjenju tenzija između roditelja i djece, tj. rješavanju njihovih sukoba, tako što budu ti koji pregovaraju u njihovim konfliktima i tumače generaciju roditelja unucima, što se jasno može uočiti i u prethodno istaknutoj izjavi jedne od sudionica istraživanja.

Zanimljiva je i činjenica da jedna sudionica istraživanja uočava kako je dob unuka čimbenik koji utječe na njihove zajedničke aktivnosti, primjerice, dok je unuk bio manji, češće su se igrali, a sada unuka zanimaju druge aktivnosti (mobitel, televizija), što potvrđuje sljedeća izjava: *„(...) a sad kaj ću ti reć', igrice, sad su mobiteli, sad su televizije (...) Da, a prije smo, na primjer, dok je bil manji onda smo se volili i kartat' (...)“ (B7).* Navedeno potvrđuju i Triadó i sur. (2005), koji ističu kako se s povećanjem dobi unuka mijenjaju i zajedničke aktivnosti njih i baka i djedova, odnosno da su neke aktivnosti koje se tiču odgoja unuka karakteristične samo za unuke mlađe dobi. Zaključno, iz prikazanih rezultata istraživanja može se primijetiti kako bake i djedovi zapravo sudjeluju u raznolikim područjima odgoja svojih unuka, od tjelesnog, do intelektualnog, moralnog, radnog, i slično. S druge strane, može se uočiti kako niti jedan sudionik istraživanja nije naveo kako svoje unuke podučava vjeri, odnosno religiji, što je suprotno rezultatima drugih provedenih istraživanja, poput istraživanja Viguer i sur. (2010), koje je pokazalo kako trećina djece

izvještava o tome da s bakama i djedovima često sudjeluju u vjerskim slavljinama, dok su bake i djedovi, sudionici u Yusuf-ovom (2014) istraživanju, naveli kako svoje unuke podučavaju religiji od njihove najranije životne dobi.

Nadalje, izjave sudionika ukazuju na to da bake i djedovi svoje unuke za dobro ponašanje nagrađuju na različite načine, no među njima dominira kupovanje poklona, odnosno različitih stvari, „sitnica“ i slatkiša. Konkretnije, oni ih za dobro ponašanje nagrađuju kupovinom stvari koje su im potrebne, izrazili su želju za istima ili kupovinom karakterističnih poklona za djecu, kao što su igračke („(...) *ali ako već kad imam novac, kad idem nekud onda im nekaj kupim kaj, kaj mislim da bi im trebalo, recimo, i da im donesem znam da bi ih razveselilo, da su mi nekad možda rekli da bi oni to htjeli, pa onda se sjetim toga i onda ih na taj način...*“ (B2); „(...) *a i kupim kada nekaj... Kakvu igračku i kaj takvega.*“ (D2); „*Ja ti velim, danas je X i dobila je sanjke (smijeh). (...) Ha slušaj, kupiš nekaj takvoga, znaš, igračke, pa baka majice nekakve i to, iii, čuj, to kaj je potrebno za djecu, ne.*“ (D4); „*Ja uvijek kad idem onda velim, uvijek nešto, neku sitnicu nekaj ili uzmeš kakve čarapice ili nekaj takvog, u biti ono što je djeci potrebno.*“ (B8)). Osim toga, neki od njih u tom kontekstu govore o kupnji „sitnica“ za unuke („*Nešto mu kupim, onda mu nešto kupim. (...) Neku sitnicu, on je skroman (...)*“ (B4); „*Da, da, nekaj, ne, nije on da bi ne znam kaj, tol'ko da ja rečem evo nekaj ću ti kupit' i tako je.*“ (B7)), a da bake i djedovi unucima kupuju slatkiše kao nagradu za dobro ponašanje, potvrđuju sljedeće izjave: „*Pa nagrađujem, nagrađujem da će dobit' čokoladu il' kaj takvoga, pa više uživaju u tim stvarima nego da im ja rečem: „E, sad ćete dobit' novaca.“, ili kaj.*“ (B3); „(...) *slatkiš (...)*“ (B5); „(...) *veli jedno večer: „A, baka ja bi tak' nešto slatkega (smijeh), da li ti imaš?“, reko: „Znaš da imam uvek zate“.*“ (B6); „*A s čim, ja ne znam, saz čokoladu, bomboni. Ha, nekaj im moraš obećat' ako ćeš da, da ih privoliš. Ajde, daj, dobit' ćeš čokoladu, ajde (...)*“ (D3). Istraživanje autora Ross i sur. (2005) potvrđuje kako bake i djedovi svoje unuke, osim što ih nastoje razmaziti, o čemu je više riječi bilo u prethodnim dijelovima teksta, daju im i različite poslastice, slatkiše. Nadalje, gotovo u istoj mjeri sudionici istraživanja svoje unuke za dobro ponašanje nagrađuju i pohvalom, o čemu svjedoče izjave poput sljedećih: „*A, to sigurno. „E sine moj“, to je moja riječ za moje unuče. „Sine moj, kak si mi dobar, kaj si mi lep“.*“ (B1); „*A to ih pohvalim obavezno svaki dan. Pitam najprije kad dođu iz škole kak' je bilo u školi, kad su sve ok, pohvalim obavezno svaki dan.*“ (B2); „*Riječ, riječ, možda kakva (...)* Pohvalim ih i to (...)“ (B5); „*Hah, malo ga više i pohvalim i tak'. (...) A, kak' je dobar, kak' je poslušan (...)*“ (B6); „*I pohvalim kad je dobar (...)*“ (B7); „*To znači uglavnom ih verbalno podržavam.*“ (D1);

„Pohvalim ga.“ (D2). Prema Stevanoviću (2000), pohvala je u odgojnom djelovanju češća, ali isto tako ima i veću vrijednost od same materijalne nagrade. Osim toga, uz neke od prije spomenutih načina nagrađivanja, jedna sudionica istraživanja navodi i kako unuke nagrađuje kroz svoje svakodnevne postupke, poput pripremanja željene hrane za njih („*Pa ako on dođe k meni, veli (...): „Stara, ja bi sad jednog brzića!“*, *pa to je nagrada njemu za ono što je dobro.*“ (B1)), a jedan sudionik navodi kako pomazi unuka kao nagradu za dobro ponašanje („*Pobožam ga (smijeh) (...)*“ (D2)). U konačnici, neki bake i djedovi izražavaju stav kako unuke nije potrebno nagrađivati za (svako) dobro ponašanje, odnosno davati im nagrade ukoliko se ponašaju dobro jer bi im takvo ponašanje trebalo biti uobičajeno: „*Ne treba njima nagrada za nekakav dobri postupak.*“ (B1); „*Pa baš ono specijalno nekakvu nagradu da bi za svako, baš nekakvu nagradu ne, jer to je sve za, mislim da je to za njihovo dobro (...)*“ (B2); „*Nisam osoba koja misli da ih treba nagrađivat' k'o nešto sad za to što su dobili, dobit' ćeš čokoladu, nego otprilike oni moraju znat' da dobro nešto nije, aaa, dobrota nije zato da bi bila nagrađena nego dobrota je nešto što treba biti uobičajeno čovjeku. Znači, to bi trebala normalna pojava bit', a ne ako budeš dobar dobit' ćeš to.*“ (D1). U tom kontekstu zanimljivo je navesti mišljenje autora Stevanovića (2000), koji navodi kako se djecu ne bi trebalo nagrađivati za izvršavanje njihovih određenih dužnosti jer bi oni sami trebali biti svjesni da nešto trebaju napraviti, što se može uočiti i u izjavama sudionika istraživanja.

Kako postoje različiti načini na koje bake i djedovi nagrađuju unuke kada se dobro ponašaju, tako postoje i različiti načini na koje bake i djedovi nastoje unuke upozoriti na ponašanje koje je neprihvatljivo. Najčešći način upućivanja unuka na njihove loše postupke jest kroz razgovor, odnosno upozorenjem, što navodi većina sudionika, a potvrđuju izjave poput: „*To im uvijek govorimo: „Da li si vidil kak' se to dogodilo, nemoj sinko tako, čuvaj se kad ideš u školu, nemoj trčat' preko ceste, vidiš da tamo auti brzo idu, pazi se.“* Znači uvijek ih upućujemo na ono kaj ti taj momenat je prisutno.“ (B1); „*(...) nego samo razgovorom i to i roditelje molim. Pričajte, pričajte, pričajte s njima. (...) Recimo, on se penje po štajngi, recimo, ide na opasne stvari, mislim na opasnosti koje ja vidim da bi on mogal stradat', normalno da ga uputim na dobro i da mu, da mu sugeriram da to ne smije. (...)*“ (B2); „*Riječima i razgovorom. Razgovorom ćeš ti najprije dijete naučit', i roditelji i bake i dede, sve razgovorom. I ako im ti lepo dokažeš, tak' to ne smijete, tako i tako, budu poslušali. Ako budeš ti malo grublju riječ rekla, a-a...*“ (B3); „*A ja velim da ne smi to tak' radit', da to je ružno, aaa, da ne bu imal prijatelja ako bu tak' ružno radil i na taj način onda. (...) Da, više razgovorom i sluša on, sluša.*“ (B4); „*Pa rečem im. (...) Ja velim, X moraš slušat', moraš*

ovak' napraviti, ne smiješ ovo, ne smiješ ono. (...)“ (B7); „Rekal sam: „Nemoj X više to.“ (...)“ (D2); „A više razgovorom nego ovako da, nešto, kaj ja znam da sad galamiš ili... Znaš.“ (D4). Jedna sudionica istraživanja navodi kako to čini konkretno kroz ukazivanje unucima na negativne primjere iz okoline:

„Ah, baš na... na više načina recimo, možda kaj ne bi ni trebala, s neakvim lošim, probam im reć' loš primjer od nekog drugog, recimo. Kaj vidim, pa im rečem: „Evo, vidiš to kaj se to dogodilo, to je, to se ne smije tak', to bi trebalo ovak'.“, i na, na, pa tak' ih probam recimo najviše. Ma da to nije dobro, mislim da nije dobro na tuđim primjerima, ali, eto, tako je najlakše...“ (B2).

U manjoj mjeri bake i djedovi podižu glas kako bi unuke upozorili na neprihvatljivo ponašanje („Pa uglavnom podizanjem glasa, to definitivno, to je i uobičajen način.“ (D1); „Aaa, izviknem više put.“ (B5); „Ha, čuj, samo vičem, ništa drugo. Baka samo viče.“ (B8); „A slušaj, kak', ne možeš ti vikati na djecu, razumiješ, ajd', ono, malo digneš ton, i to, ali... Da.“ (D4)), no osim toga, pokazalo se kako postoje i drugi načini kojima oni ukazuju unucima na takvo ponašanje, poput prijetnje kaznom („A malo se slobodno, ono, malo, zastrašiš ga malo il' neke stvari, a čuj to ti je. (...) Da bude vani završil (smijeh). Plašim, ako ne bude dobri, ideš van ili u drvarnicu (smijeh). Da ću ih zaprit, znaš (smijeh).“ (D3)), fizičkog sprječavanja da nešto učine („Rijetko kad ga malo i probam fizički spriječiti ako nešto radi što nije primjereno.“ (D1)), te izricanja kazne, ali i nepridržavanja iste („(...) ja se samo razljutim jako, onda velim ne buš ovo, ne buš ono, a drugi dan ja to zaboravim (smijeh), pa je opet isto...“ (B7)), što navodi po jedan sudionik istraživanja. Zanimljivo je spomenuti i kako dvije sudionice istraživanja navode kako, ukoliko se unuci neprihvatljivo ponašaju, navedenu situaciju nastoje riješiti „ucjenom“ tj. da će roditeljima prenijeti kako se ponašaju: „Da, ne može baš savršen biti, da, normalno, neki put ima on svoje, pa, posvađamo se, mislim ne posvađamo, neg' znam neki put reći: „Čekajte malo, stanite na loptu, tati, mami budem rekla sve!“, to ne štima i idemo drugačije. I mislim da nema problema.“ (B2); „Ak' me ne sluša, velim: „Budem rekla mami da me ne slušaš.“ (Unuk kaže:) „Tužibabo jedna“.“ (B7). Također, u kontekstu ove teme, sudionici istraživanja su izrazili svoj stav i o kažnjavanju kao načinu upozoravanja unuka na loše ponašanje, tj. bake i djedovi ne kažnjavaju unuke jer to smatraju neučinkovitim, čemu svjedoče sljedeće izjave: „Ne kaznom, ja nikada kaznom ne. (...) Pogotovo prema unucima nikad kaznom ne, nego samo razgovorom i to i roditelje molim. Pričajte, pričajte, pričajte s njima. Više je vrijedno razgovor nego ne znam kakva kazna.“ (B2); „Nema nikakve, to moraš sve danas lijepo. Danas je valda takav tempo kaj ga moraš ti

saz riječima, lepim rečima reć', tako, da.“ (B3); „*Ja, ja ne, ja ga ne kažnjavam, da. Nisam svoje, nisam svoje, onda ne smim ni njega.*“ (B4); „*A ne, to, to kad bi kažnjaval to bi bil veliki bedak. (...) Mislim, ali treba lepo z detetu, a nemreš ga odma kaznit', ak' ga buš odma kažnjaval onda bude još gore, znaš, i kaj ja znam.*“ (D3). Dobiveni rezultati su u skladu s navodom autora Moro i Nemčić Moro (2010), koji također ističu da bake i djedovi uglavnom ne primjenjuju kazne kada je riječ o ponašanju njihovih unuka, ali isto su u skladu s istraživanjem koje je proveo Townsend (1957, prema Timonen i sur., 2009). Naime, rezultati spomenutog istraživanja pokazuju kako su sudionici istraživanja, kada je riječ o discipliniranju djece, svoja uvjerenja „omekšali“ kako su postali bake i djedovi, postali su popustljiviji, te su svoje unuke nastojali više razmaziti nego djecu (Townsend, 1957, prema Timonen i sur., 2009).

Potrebno je istaknuti i kako bake i djedovi uočavaju mnoge razlike u tome kako su odgajali vlastitu djecu u odnosu na to kako sada odgajaju svoje unuke. Ono što velik broj sudionika istraživanja ističe jest činjenica da su imali manje vremena za svoju djecu, nego što imaju sada za unučad. Navedeno potvrđuju izjave poput: „*(...) imaš više vremena za, za unuke nego za svoju djecu. (...) Prvo i prvo, ti do svoje, kad imaš dijete, ti nemaš toliko vremena š njim, kol'ko imaš vremena sa unucima. I provodiš više vremena i sve, kaj sam ja provodila, išla na posal, došla iz posla, pa kaj, možda, možda moraš doma radit', pa kaj provodiš jedan sat ako da s njima, dok s unucima je sasvim drugo.*“ (B3); „*(...) dok sam radila, za svoje nisam imala tol'ko vremena, k'o za njih sada na primjer. (...) Sad imam više vremena (...)*“ (B4); „*Za odgoj naše djece nije bilo vremena. (...) Sad se više posvetiš, više imaš vremena.*“ (B5); „*Znaš kaj, ja sam, maa, jako malo bila sa svojom djecom, to su samo bili moji ovi, baka i deda. (...) A da, sad imam puno više, puno više. Ha, imam taj vrt i tak', imam kuhanje, imam svašta po kući. Ali imam više neg' sam prije. Prije je bila velika izgradnja, izgrađivali smo i to i tu bratu kuću i delala sam tu 25 godin' u ovi tvornici (...) poljoprivreda, pa to je, ja sam bila samo radna, znaš...*“ (B6); „*Da, više, jer sam doma cele dane i onda više morem s njimi...*“ (B7); „*Djecu, mislim, ne da ti ne voliš svoju djecu, ali ti jednostavno nemaš za njih vremena dok radiš (...)*“ (B8); „*Sad je puno više vremena s djecom, samo s djecom (...)*“ (D2). Slično, neke sudionice istraživanja ističu i kako unucima mogu posvetiti više pažnje nego što su mogle svojoj djeci, na što ukazuju izjave poput: „*(...) pažnje (...)*“ (B1); „*(...) nisam mogla tol'ko pažnje posvetit' svoji djeci, a sada njima mogu jer ne radim (...)*“ (B4). Navedene izjave ne čude s obzirom na to da više od polovine sudionika ovog istraživanja više nije radno aktivno i stoga vjerojatno imaju i više slobodnog vremena za provoditi s unucima. Poput ovih

sudionika, može se uočiti kako i sudionici u istraživanju Clarke i Roberts (2004), te Michličkove i Španielove (2016) isto tako navode kako za svoje unuke imaju više vremena nego što su imali za svoju djecu, što Michličková i Španielová (2016) objašnjavaju činjenicom da je većina sudionika njihovog istraživanja umirovljena, odnosno nisu više radno aktivni.

Nadalje, razlika je i ta što su bake i djedovi u odgoju sada popustljiviji prema unucima, nego što su to bili prema svojoj djeci, o čemu govori također mnogo sudionika istraživanja, a potvrđuju izjave poput:

„Aaaa pa i jesam zato kaj mislim to kaj ja popustim da budu roditelji nadoknadili (...) sad si mislim, ak' mene nećeju poslušat' budu mamu i tatu, a dok si ti roditelj, decu učiš, aa moraš pa imat' drugi pristup nego danas pri unucima. Jer unuci, pa si mislim, budu mama i tata. Dok sam ja svoju djecu odgajala morala sam malo strožija bit', i tako bude tak' i gotovo. Malo strožija neg' sam sad prema unucima.“ (B3)

„Pa razlika je u tome da sam bio slobodniji što se tiče strogosti, strožine, kak se to veli... Ono (...) discipline, strogoće. Sigurno da sam bio nad njima, ajde recimo stroži, u svim situacijama, nego, nego nad unucima (...)“ (D1)

„Pa mislim da sam, da, tu sam popustljiviji, više, više popuštam normalno (...)“ (D2).

Navedeno se može objasniti time što bake i djedovi ne osjećaju, odnosno nemaju odgojnu odgovornost prema unucima kao što su ju kao roditelji imali prema vlastitoj djeci: *„(...) zato kaj mislim to kaj ja popustim da budu roditelji nadoknadili (...) sad si mislim, ak' mene nećeju poslušat' budu mamu i tatu, a dok si ti roditelj, decu učiš, aa moraš pa imat' drugi pristup nego danas pri unucima.“ (B3); „(...) što je mislim da je to sasvim normalno jer to ne smatram da je to primarna zadaća, međutim, eto, kod djece je to bila primarna zadaća, i ako neće nitko drugi morao sam sam.“ (D1); „(...) mislim popuštam, ne, ja ih ne odgajam, odgajaju ih tata i mama, ja samo pripazim.“ (D2); „(...) prije sam bil roditelj, sad sam djed, ne. Onda sam moral odgajat', a sad samo (smijeh) (...) Zabavljam se s njima. Da, to je razlika, da.“ (D2). Osim toga, i sljedeća izjava također potvrđuje odsutnost odgojne odgovornosti prema unucima u odnosu na vlastitu djecu: *„I ako kaj ne štima, rečem roditeljima to i to ni dobro, a ako ja imam problem, ja sam ga morala svoji djeci sama riješit'. A ovak' ak' je kakvi problem, rečem roditeljima, oni rješavaju taj problem.“ (B3). Dakle, navedena sudionica istraživanja smatra kako ne mora rješavati probleme vezane uz unuke, već**

kako je to dužnost roditelja, zbog čega roditeljima samo ukaže na iste i prepusti im njihovo rješavanje, dok je probleme svoje djece morala rješavati sama. Dobiveni rezultati su u skladu s navodom autora Petter-a (2009, prema Smorti i sur., 2012), koji ističe kako oni, upravo zbog toga što u njihovom odnosu s unucima izostaje roditeljska, odnosno odgojna odgovornost, između ostalog, ostvaruju nježniji odnos s njima, te su popustljiviji u odnosu na roditelje. Upravo „nepostojanje izravne odgovornosti, svagdanjih briga i svađa oko djetetova odgoja“, navodi Szentmartoni (1984:472), mijenja stavove pojedinaca, te su mnogi od njih konzervativnost i strogoću u odgoju vlastite djece zamijenili opuštenošću i tolerancijom kada je riječ o nestašlucima unuka. Osim toga, oni se slažu i s nalazima autora Rico, Serra i Viguer (2001, prema Viguer i sur., 2010), koji su pokazali kako su bake i djedovi popustljiviji prema unucima koji ne žive u istom kućanstvu, tj. koji žive odvojeno s jednim ili oba roditelja, jer su u tom slučaju roditelji odgovorni za odgoj djece, a ne bake i djedovi, iako i oni sudjeluju u brizi i socijalizaciji unuka.

Jedna sudionica istraživanja također navodi kako, dok je bila mlada, nije shvaćala ozbiljnost svoje roditeljske uloge: „*Tad sam bila mlada, recimo, pogotovo ovu dvojicu nisam ja to tak' shvaćala tak' ozbiljno i sve da bi to baš tak išlo...*“ (B2), a druga kako sada ima više iskustva u odnosu na prije dok je sama bila roditelj: „*(...) više iskustva, al' prije ni bilo tako.*“ (B5). Navedeno svakako može doprinijeti tome da bake i djedovi osjećaju više straha i strepnje za unuke, nego što su osjećali prije dok su bili roditelji i odgajali svoju djecu, što potvrđuju ove izjave: „*(...) i danas za unuke imaš daleko više strepnje (...)*“ (B1); „*Recimo, nije me tol'ko bilo niti strah, nisam vidila niti jednu tak situaciju da, da, recimo, da neko, da si on može nekaj napraviti'. Uvijek sam mislila, dok sam ja mlađa, imala sam više sigurnosti i u njih i u sebe tak' da se nisam bojala tak'. Dok sad, recimo, me je više strah i, i više se bojim za ove, nego sam se bojala svoje. (...) Tako je, više je straha i više je strepnje nad njima, da...*“ (B2); „*Ooo, to je, strah kad sam ja doma s njimi, onda, da ideju van nekam. Ijoj, mislim, samo mi to dela, da se im ne bu kaj dogodilo, ja bum kriva jer sam ih ja pustila (smijeh). To je, to je, a pri svoji dici, makar je bil strah isto veliki i kaj se veli i ne spiš i u strahu si uvijek, ali nekako za njih je bol' to, za vnuke, neki veći strah dojde...*“ (B7). Osim toga, jedna sudionica istraživanja navodi kako osjeća veću odgovornost za unuke, zbog čega sve svoje obaveze odgodi kada joj je prepuštena briga o njima, također iz straha da im se nešto ne dogodi: „*Daaa, da, osjećam veću odgovornost i zato se bojim da se ne bi kaj dogodilo i onda pustim sve neka čeka. Kad oni dođu, onda će oni pazit', a ja ću si poslije napraviti' svoj posal.*“ (B4). Slične rezultate su dobile Michlíčková i Španielová (2016) u svome istraživanju,

a oni pokazuju kako bake i djedovi brigu za unuke u odnosu na svoju djecu povezuju s većim strahom ili brigom, te se pokazalo da je bakama i djedovima jako važno da se unucima ništa loše ne dogodi dok ih oni čuvaju. Oni, između ostalog, smatraju da je to rezultat njihovog većeg životnog iskustva i veće svjesnosti različitih opasnosti koja dođe s godinama, ali isto tako i vlastitog zdravlja i fizičke kondicije, koji mogu umanjiti njihove sposobnosti za pružanjem adekvatne brige o djeci. Također, i Clarke i Roberts (2004) u svome istraživanju potvrđuju spomenuto, odnosno ističu kako neki sudionici osjećaju veću odgovornost i brigu za unuke, nego što su osjećali za svoju djecu, te im najveći strah predstavlja da se unucima nešto loše dogodi dok oni brinu za njih. Zanimljivo je i to što neki bake i djedovi ističu kako je odgoj njihove djece bio usputan, odnosno nisu „znali“ i „shvaćali“ da imaju djecu (*„Mi današnji djede i bake i bivši roditelji se zapitat', da smo svoju djecu odgajali ne shvaćajući da smo opće imali djecu. (...) Pa, tada to ne da nisam, da to nitko nije htjel, ali mislim da je to tada prohujalo s vihorom, kako bi sada rekao onaj film. Da je to tada, jednostavno, život nas tada tako odnesal, da djecu nismo toliko, toliko, toliko pazili možda, i to.“ (B1); „(...) a prije su bila djeca usput (...)“ (D2); „(...) mi nismo znali da smo imali djecu svoju, nam su nahranili moj otac i mati (...)“ (D3)), dok danas unuke, kako to uprizoruje jedna sudionica istraživanja, *„(...) odgajaš kao nešto, kao pero na dlanu, tako je (...)“ (B1)*. Navedeno ne čudi s obzirom na činjenicu da je većina sudionika istraživanja istaknula kako za odgoj svoje djece nisu imali toliko vremena kao što imaju sada za unuke jer su bili zaokupljeni poslom i drugim životnim obavezama. Također, navedeno se može objasniti i time što im biti u ulozi baka/djedova, kako to navode sudionici istraživanja Taubman-Ben-Ari (2012), zapravo daje mogućnost da budu bolji u toj ulozi nego što su bili u onoj roditeljskoj, odnosno da isprave pogreške koje su eventualno radili kao majke i očevi. Posljednja razlika koju navodi jedan sudionik istraživanja jest ta da je sada u boljoj financijskoj situaciji nego prije, te da unucima može mnogo više materijalno priuštiti nego što je to mogao svojoj djeci:*

„Danas ti djeca svega imaju, kad gledaš, dok mi, kad smo naše imali, čuj, onda, gledaj, ni toliko novac bilo, ni kaj ti ja znam kaj, bili smo po stanovima, kuće smo delali, čuj, teže se je živilo nego danas, znaš, tak' da (...) Dok danas, čuj, danas lako djeci kupiš kaj 'oćeš. U stvari, inače roditelji puno više kupuju tak' da svega imaju, znaš, ne. Al' opet, lipše im se vidi kad nekaj doneseš i tako, znaš, da.“ (D4).

Zaključno, prikazani rezultati istraživanja ukazuju na to da bake i djedovi glavnima i odgovornima za odgoj djece smatraju njihove roditelje, a njihova uloga je takva da prema potrebi pomažu i povremeno se uključuju u njihov odgoj. S obzirom na to da su njihovi

kontakti veoma česti, bake i djedovi sa svojim unucima sudjeluju u raznolikim i mnogobrojnim aktivnostima kojima doprinose njihovom odgoju u različitim područjima i utječu na njihov cjelokupni razvoj. Također, istraživanje je pokazalo kako bake i djedovi u najvećoj mjeri za dobro ponašanje unuke nagrađuju kupnjom poklona i pohvalama, dok ih na neprihvatljivo ponašanje upozoravaju razgovorom, to jest upozorenjem, no uočeni su i drugi načini nagrađivanja za dobro i upozoravanja na negativno ponašanje. Isto tako, pokazalo se kako postoje određene razlike i u kontekstu toga kako su oni odgajali svoju djecu i kako se sada odnose prema unucima.

7.3. Značaj odgojne uloge baka i djedova za odraslu djecu

U nastavku će biti prikazani rezultati dobiveni u istraživanju koji se odnose na treću organizirajuću temu, to jest treće specifično istraživačko pitanje kojim se pokušalo saznati kakav značaj, prema mišljenju baka i djedova, odrasla djeca pridaju svojim roditeljima kada je riječ o odgoju njihove djece.

O tome kakvu važnost odrasla djeca pridaju svojim roditeljima u kontekstu brige i odgoja unuka, govore različiti razlozi zbog kojih oni istima prepuštaju brigu o svojoj djeci. Analizom odgovora sudionika istraživanja je utvrđeno kako su radne obaveze odrasle djece najčešći razlog zbog kojeg oni njima prepuštaju brigu o svojoj djeci. Navedeni razlog možemo prepoznati u izjavama većine sudionika istraživanja, poput sljedećih: „Aaa, ili kad idu na... radit', onda mi ostaviju.“ (B4); „(...) kad oni imaju svoje obaveze prema poslu...“ (B5); „Ha, sad je mama u Njemački onda moram to ja više neg' sam možda prije, jes' i prije kad je ona delala i tu.“ (B6); „A X je bila uvijek s nama, ona velika, mislim, mislim kad, normalno kad je mama počela radit'. (...) X isto, da, radi jedan dan ujutro, jedan dan popodne (...)“ (B8); „(...) kad su oni na poslu, pa recimo ovi su... Dođu iz škole, pa se malo s njima (...)“ (D1); „Recimo ako tata radi popodne, mama dopodne, međusat, kol'ko ih nije u vrtiću (...)“ (D2); „(...) i kad su na poslu (...)“ (D3). Nadalje, prisustvovanje odrasle djece društvenim događajima je više od polovine sudionika istraživanja prepoznalo kao razlog zbog kojeg brinu o svojim unucima umjesto njihovih roditelja, što potvrđuju izjave poput: „(...) ili onda kada idu na neakve, ajde sad ćemo mi po seljački reć', na svadbu, na neakve takve domjenke.“ (B1); „(...) pa neke, da izlaze, kakve svadbe il' to da, da ih baš nema, onda sam, onda ih prepuštaju definitivno meni i ostaju sa mnom.“ (B2); „(...) ili ide kam' van...“ (B7); „(...) da slučajno mama i tata kam' projdeju i kad su imali motor su prošli (...)“ (B8); „Velim,

kad odu roditelji ili van (...)“ (D2). Osim navedenih, manje od polovine baka i djedova kao razloge prepuštanja brige od strane roditelja navodi i obavljanje različitih osobnih obaveza odrasle djece („Kao na primjer kada oni moraju nešto sebi osobno obaviti“ (B1); „Ha, recimo kad imaju neke obaveze (...)“ (B2); „(...) ili obaveza neka i tak'“ (D2); „(...) jedino to ako prođe u trgovinu i tak' nešto si obaviti, onda, onda ostanaju oni, ne.“ (D4)). Osim toga, bolest unuka zbog koje su oni spriječeni ići u dječji vrtić, a roditelji tada nisu u mogućnosti brinuti o njima također predstavlja razlog preuzimanja brige baka i djedova o unucima, što navodi dvoje sudionika: „Aaa, situacijama kad su bolesna pa ne moreju u vrtić (...)“ (B5); „(...) danas nisu u vrtiću jer je bolestan (...)“ (D2). Zanimljivo je spomenuti i izjavu jednog sudionika istraživanja prema kojoj baka i djed vode brigu o unucima i kada su njihovi roditelji kod kuće („(...) a i kad su doma, kaj. Sad non stop su tu (smijeh).“ (D3)) jer kako navodi: „Pri baki i pri dedi je najlipše, to je...“ (D3).

Prikazani razlozi zbog kojih sudionicima istraživanja njihova djeca prepuštaju brigu o unucima se u određenoj mjeri slažu s razlozima koji su identificirani i u drugim provedenim istraživanjima. Naime, i drugi autori su u svojim istraživanjima kao primarni razlog, odnosno onaj kojeg navodi najviše ispitanika utvrdili upravo zaposlenje roditelja, odnosno njihove radne obaveze (Goodfellow i Lavery, 2003; Gray i sur., 2005), dok se drugi razlozi u određenoj mjeri razlikuju od onih koje navode sudionici u ovome istraživanju. Bake i djedovi u istraživanju Goodfellow i Lavery (2003), uz navedeni, navode i bavljenje odrasle djece rekreativnim aktivnostima, te zdravstvene poteškoće koje im onemogućavaju adekvatnu brigu o djeci. Uz zaposlenost ili fakultetske obveze roditelja, kojeg navodi najviše roditelja djece dojenačke dobi i koja imaju 4-5 godina u istraživanju Gray i sur. (2005), druga dva najzastupljenija razloga, iako u mnogo manjoj mjeri nego prvi, u kontekstu prepuštanja bakama i djedovima brige za dojenčad jesu sportske i društvene aktivnosti, te odlazak u kupovinu i davanje roditeljima vremena za njih same. Kada je riječ o 4-5-godišnjacima, to su pružanje mogućnosti da bake i djedovi i unuci uspostave odnos, te razlog koji je prema odgovorima roditelja dojenčadi na drugom mjestu (Gray i sur., 2005).

Prema rezultatima istraživanja, vidljivo je da među sudionicima istraživanja dominira mišljenje kako su njihova odrasla djeca zadovoljna njima kao bakama i djedovima i time kako oni obavljaju svoju ulogu. Navedeno potvrđuju izjave poput sljedećih: „Pa, mislim, oni se ne miješaju ako ja nešto rečem, recimo, oni se, oni se ne miješaju da bi meni nešto proturječkali da nisam, da to ja ne smijem ili kaj, nisu recimo, nisu takvi da bi, da bi ih to smetalo. (...) Zadovoljni, ne, ne smeta ih to.“ (B2); „(...) ja mislim za sad su zadovoljni, ne prigovaraju, još

za sada ne. (smijeh)“ (B3); „Paa, mislim da su zadovoljni.“ (B5); „Ja mislim ako ne budu zadovoljni da onda budu rekli da im, da ji mi ih više nećeju dat', da ih budu otpeljali. Nekaj mislim takvo da bi to bilo razlog, ako, ako nisu oni zadovoljni...“ (B8); „Ha, valjda su. (smijeh) Prva liga (smijeh). (...) Mislim, kad bi ih pital ne'ko ovako pojedinačno, baš osobno njih, ja mislim da ne bi nijedan rekal da smo, kaj ja znam, zločesti, da smo nastrani, da smo nekaj takvega, i bolj' damo, i kaj velim, sve bi dali za njih i velim i za njih živimo i za njih kaj ja znam.“ (D3); „A pa slušaj, ona je zadovoljna, znaš, da.“ (D4). Uz navedeno, izjave dvije sudionice istraživanja ukazuju i na zahvalnost odrasle djece prema svojim roditeljima na pruženoj pomoći i potpori njima i unucima: „Ha, kaj ti ja znam kak' se oni s tim. Oni su zahvalni...“ (B6); „Ja mislim da bi mogla bit' jedino zahvalna za to sve kaj se, kaj ji pomoremo...“ (B7). No, s druge strane, neki bake i djedovi navode kako im odrasla djeca prigovaraju da su preblagi prema unucima („Da. Da, da to snaha više. Ona to više normalno brigu vodi, onda „koke ovo, koke ono“, tak' me zna zafrkavati (smijeh). Da sam preblaga, znaš.“ (B6)) ili u situacijama kada se razilaze njihova mišljenja i mišljenja baka i djedova („Moja djeca? Pa, tu ću bit' dosta, mislim, i oštra možda. Moja djeca su tu ovakva, onda kad njima to odgovara je dobro, ali ako baka nešto napravi mimo njihovih, ajde, pogleda, onda je već na baku i na dedu... Znači, prigovara se.“ (B1)). Osim toga, jedan sudionik istraživanja pak misli kako odrasla djeca smatraju da svoju ulogu obavlja loše, zbog pretjerane popustljivosti prema unucima: „Mislim da loše. (...) Zato ja djeci sve dopuštam, a oni baš to ne bi radi.“ (D2). U tom kontekstu je zanimljivo spomenuti i rezultate istraživanja autora Žorža (2008), koje je pokazalo upravo kako ispitanici svojim roditeljima zamjeraju to što su popustljivi prema njihovoj djeci, što zanemaruju neke njihove upute, uobičajene međugeneracijske nesuglasice, i drugo, što se također može u određenoj mjeri prepoznati i u prethodnim izjavama sudionika istraživanja. Ipak, ne čudi i to što su odrasla djeca u najvećoj mjeri zadovoljna bakama i djedovima i time kako obavljaju svoju ulogu, s obzirom na to da se pokazalo kako bake i djedovi u mnogočemu pomažu i pružaju različite oblike podrške njima i njihovoj djeci.

Davanje savjeta odrasloj djeci u vezi odgoja svakako je jedan od načina njihovog neizravnog utjecaja na odgoj unuka, o čemu je bilo riječi u teorijskom dijelu ovoga rada, a stavovi sudionika istraživanja o savjetovanju svoje odrasle djece o roditeljstvu, tj. odgoju njihove djece, prihvaćanju ili neprihvaćanju njihovih savjeta ako ih daju, te opisi situacija u kojima to čine mogu govoriti o značaju koji odrasla djeca pridaju bakama i djedovima u kontekstu odgoja unuka. U tom kontekstu zanimljivo je spomenuti rezultate istraživanja

Sandel i sur. (2006). Ono je naime, pokazalo da se neki bake i djedovi ne ustručavaju davati savjete svojoj djeci i njihovim partnerima/partnericama po pitanju odgoja unuka, što je u istraživanju bilo karakteristično za većinu baka iz Tajvana, dok s druge strane, američke bake taj segment smatraju problematičnim, jer time oni zapravo potencijalno krše prava roditelja da odgajaju svoje dijete kako žele. Ipak neke bake iz Tajvana ističu kako je i za njih to problematično, ali ne zato što ne žele savjetovati, već zato što se od njih savjeti ne traže. Iz odgovora sudionika istraživanja može se zaključiti kako bake i djedovi obuhvaćeni istraživanjem gotovo u podjednakoj mjeri savjetuju svoju djecu u vezi odgoja unuka kada je potrebno, ali isto tako se i suzdržavaju od navedenog. Naime, od ukupno jedanaest sudionika istraživanja koji su iznijeli svoj stav o ovoj temi, šest ih je odgovorilo kako (ponekad) savjetuje djecu, što potvrđuju izjave poput: „Savjete neki put dam, neki put dam kaj vidim da ni dobro (...)“ (B3); „Pa, ne bi se ja htjela mješat' u to, znaš, najbolje je da si oni to sami. Ako vidim da ne valja, ja prigovorim, a sad da li ćeju oni mene slušat' ili ne, to je sad o njima ovisno.“ (B4); „Pa dam, dam im, ali ne znam da li to drži poslije.“ (B7), a pet kako ne savjetuje: „Pa, gledajte, u današnje vrijeme ne možete dat' savjet svojoj djeci jer su djeca pametnija od vas, tako da ja ne mogu savjetovat' svoju djecu. Nažalost...“ (B1); „Ne, ne. (...) Pa, mislim, vidim da to delaju okej, i da nije potrebe.“ (B5); „A kaj ću ja, oni su dost' pametni, školovani, ja nisam školovana, kaj ću ji ja davat'.“ (B8); „Ne. (...) Pa, oni su punoljetni, školovani su bolje nego ja, i nemam, nemam, ne dozvoljavam si to pravo nekog učit' kak' djecu nek', ovaj, odgaja. (...) Ne, nema potrebe.“ (D2); „Pa mi ne još tako. (...) Znaš, ipak, čuj, to kaj smo mi jedanput na tjedan kaj ju vidiš, možda dva tri sata, onda kaj buš sad tu, znaš, ne.“ (D4). Iz prethodnih izjava sudionika istraživanja vidljivi su različiti razlozi nedavanja savjeta odrasloj djeci – djeca su pametnija, obrazovanija od njih, adekvatno obavljaju svoju roditeljsku ulogu ili to zbog rijetkih kontakata smatraju nepotrebnim. Osim toga, jedna sudionica istraživanja smatra i kako odrasla djeca uglavnom ne bi pozitivno reagirala na njezine savjete, te se zbog toga suzdržava davati ih: „(...) ja im mogu nešto reć', ali se onda odmah i povlačim jer ne bih dobila pozitivno mišljenje od svojih kćeri. (...) Aaaa, sigurno da u nekim momentima možda i bi ali mislim manje – više ne bi.“ (B1). Navedeno potvrđuju rezultati istraživanja koje je provela Ljubičić (2016), a koji su pokazali kako roditelji većinom ipak nerado prihvaćaju savjete svojih roditelja.

Analiza izjava onih sudionika istraživanja koji kada smatraju da je potrebno, daju savjete svojoj djeci o roditeljstvu, je pokazala kako su razlozi njihova davanja savjeta raznoliki. S jedne strane, tiču se ponašanja odrasle djece prema njihovim unucima, odnosno

nekih njihovih konkretnih odgojnih postupaka, poput nepružanja pomoći djeci u izvršavanju školskih obaveza, neslaganja majke i oca oko korištenja određenih odgojnih metoda, strogoće, nepuštanja djece da samostalno obavljaju neke zadatke, kao što je npr. odlazak u trgovinu, te nedovoljnog nadzora nad djetetom. Navedeno potvrđuju sljedeće izjave:

„Recimo pogotovo sad kad je krenul, kad su krenuli u školu. X kad je krenul u prvi razred onda je lepo snaha rekla: „Nek' uči sam, tako je, nek' uči sam i ja sam učila sama“. E, međutim, on je dobio par put dvojke i trojku je dobio i onda je mene, ovaj, primilo. Malo sam se razmislila, skulirala, i rek'o čekaj malo, sad ćemo obaviti jedan razgovor i lipo sam ju pozvala na razgovor. Reko': „X, tako ne može ići, ti nemaš doma nikakav posal, niti vrt, niti živinu, ništa nemaš, nigdi niš. Tvoje dijete ako bude loše u školi, odgovorna si osobno ti“. Ona veli: „X je isto tak'“. „Da, i X je isto tak', ali ti pogotovo kao mati prva“. To znaš, u svakoj obitelji sve matere potežemo više nego recimo otac, on prejde i sim i tam, mati mora biti. Reko' i ii „ak si prava mati, primila se budeš da tvoje dijete ne bude loše u školi“ i od tada nema problema, ona dela s njimi i sve je pet.“ (B2)

„(...) ako na primjer X ga straši, a X onda, njoj je krivo. Onda sam rekla: „X, nemoj to raditi, ako X njega postraši, ti budi neutralna, ne smiš to.“, jer onda on vidi da je jači od njih i on, on to koristi, on to koristi, da. (...) to im prigovaram da to ne valja, da moraju biti, kak' bi rekla, složni u tome i da ako jedan reče „ne“, ne drugi popusti pa reći „pusti mu“, jer to ne valja. To nije dobro, da.“ (B4)

„Da. Kad ne sluša (unuk), onda ja velim, onda je ona to, a ja velim možda bi ovak' ili možda je prestroga malo, pa ja kaj rečem, je to ni dobro, kad se ja javim.“ (B7)

„Ja sam rekal za ovu najmanju (...) sam rekal „X, pusti.“. Ja sam ji rekal: „Dijete je najslobodnije kad ide samo.“, na primjer. A sam rekal: „Kad dojdeš do ceste, stani, pogledaj levo-desno, pretrči preko ceste, i polako“. (...) mora se opustiti i mora se snalaziti dete da bude znala (...) Lepo, dobar dan, dobro jutro u trgovinu, trebam kruh, trebam ovo, trebam ono. Ili napišemo i kaj ima, kaj treba il' to i donese. I ona sva sretna i dite sretnije je nego je ono. Dobro, ono dok je bilo malo ne moreš baš od dve godine il' nekaj, ali sad već ono razumi i zna, zakaj ne bi išla sama.“ (D3)

„Kol'ko put ja velim X doli na Kupi isto: „X, kadi mala?“, „A, tu je negde, tu je negde.“, „Nemoj tu je negde“, ali a nemoj pusti to, nema to, ona mu mora bit' na na na oku (...)“ (D3).

S druge strane, razlozi zbog kojih bake i djedovi daju savjete svojoj odrasloj djeci tiču se i ponašanja samih unuka, odnosno njihovog neprimjerenog ponašanja (*„U kakvim, kakvim situacijama... Aaa ak' se grdo ponašanju i ako imaju proste riječi ili ako imaju kak' bi ti rekla, kak' bi se sad izrazila, aaa, kak' bi se ja sad to izrazila, amm nepristojno ponašanje.“ (B3)*) ili pretjeranog provođenja vremena na računalu, što potvrđuje izjava jedne sudionice istraživanja: *„A ovak' ako, za taj kompjuter uvijek se nekak' ja bunim. Ja to ne shvaćam da to, njega to vuče, ali kaj imaš od tega.“ (B6)*. Može se uočiti kako odrasla djeca različito reagiraju na te savjete, odnosno neka ih prihvaćaju, tj. dobro reagiraju (*„Pa isto, velim, nemam nikakvih problema s tim. (...) Oni to prihvaćaju, da, to nema.“ (B2)*; *„Dobro, dobro.“ (B3)*; *„Ha, mislim da da, mislim da da. Da.“ (B4)*), neka ne uvažavaju savjet odmah, već ga uzmu u razmatranje i reagiraju kada sami primijete da nešto nije u redu u vezi djeteta (*„Ne, oni kad oni vidiju da je previše, onda oni reagiraju na njega. A kaj ja rečem, to malo imaju u vidu, ono, da malo popratiju, onda se oni postaviju, znaš. I tak'.“ (B6)*), a neka usprkos savjetima nastoje određene situacije riješiti samostalno s djetetom (*„Ha, niš', veli mi: „Mama, čuj, to bumo mi riješili.“ (B7)*), no većina odrasle djece ipak prihvaća savjete roditelja.

Koliko su bake i djedovi važni u odgoju i brizi o unucima njihovoj odrasloj djeci, pokazuje to što oni upravo njih traže za pomoć u čuvanju djece kada su spriječeni činiti to iz različitih razloga. Oni prema mišljenju roditelja imaju vrlo značajnu ulogu u odgoju i brizi o djeci i smatraju ih adekvatnim pružateljima skrbi njihovoj djeci i odgajateljima, a navedeno pokazuje činjenica što roditelji upravo njih izabiru u odnosu na neke druge oblike skrbi za redovitu skrb o djeci. Naime, neka djeca ne idu u dječji vrtić već ih čuvaju bake i djedovi dok su roditelji na poslu, a primjerice, majka koja radi u drugoj državi povjerava brigu o djetetu, između ostalog, i baki. Također, iako postoje situacije kada djeca prigovaraju roditeljima u kontekstu njihova odnosa prema unucima, vidljivo je kako su oni, prema mišljenju baka i djedova, uglavnom zadovoljni njima kao bakama i djedovima i njihovim odnosom s unucima. Osim toga, suzdržavanje baka i djedova od davanja savjeta odrasloj djeci u vezi odgoja i prepuštanje da svoju djecu odgajaju na način koji žele, je zasigurno nešto što roditelji cijene, a s druge strane, prihvaćanje dobivenih savjeta u vezi odgoja znači da neki od njih uvažavaju

mišljenja svojih roditelja i da im ne smeta što se upliću u njihovo roditeljstvo i savjetuju ih, već im to dapače, pomaže i olakšava odgajanje vlastite djece.

7.4. Značaj odgojne uloge baka i djedova za unuke

U ovome dijelu rada ćemo prikazati rezultate istraživanja koji se tiču četvrte organizirajuće teme, to jest četvrtog specifičnog istraživačkog zadatka kojim se ispitivao značaj koji unuci, prema mišljenju baka i djedova, pridaju njima u odgojnoj funkciji.

Za početak valja istaknuti kako rezultati istraživanja upućuju na to da unuci svoje bake i djedove prema njihovu mišljenju, doživljavaju na veoma pozitivan način. Izjave sudionika istraživanja poput sljedećih sugeriraju prije spomenuto: „*Jako lijepo, dobro, poštuj me, i to kol'ko dosta put veliju: „Baka, prav si nam rekla.“, i ovoga, oćeju oni ako ja kaj rečem, veli: „Dobro baka, poslušat' ćemo te, dobro, prav si rekla.“ (...)“ (B3); „Ja mislim da me dobro, kaj ja znam. Dakle, volimo se i X ni čut' nekaj. (...)“ (B7); „Mislim da pozitivno.“ (D2); „Pa dobro, mislim, kao deca, ha, čuj, ni da bi, kaj ja znam, da bi nekaj pričali prema, izražavali se (...)“ (D3). Nadalje, izjave nekih sudionika istraživanja također ukazuju na to da bake i djedovi za unuke, prema njihovu mišljenju, predstavljaju veoma značajne osobe u njihovom životu, što se može prepoznati kroz iskazanu ljubav i privrženost istih prema bakama i djedovima. To potvrđuju sljedeće izjave: „*O, dobro. Moj najstariji unuk, svojevremeno, ovaj, kad je išal u vrtić, je rekao: „Najviše volim jednu osobu, a to je moja baka.“ (...) E, to može potvrdit' i moja kćerka i to su se svi pitali kako.“ (B1); „Aaa, moj X, mislim da mu ni mama ni tata ne predstavljaju niš' kao baka (smijeh). I on to reče: „Mama, ja, nažalost, volim baku više.“ (smijeh)“ (B2); „(...) I X veli: „Budeš X ti gori z menom sobu imal?“ „No, no,“ veli on, „ja nejdem od bake i dede nikam.“ Mislim ima svoju sobu, ni z nami. Ja velim: „Pa nejdeš nikam, samo ideš gori na kat.“ „No, no.“ (smijeh).“ (B7). Također, da bake i djedovi, konkretnije, u ovom slučaju baka, unucima znači mnogo, jedna sudionica istraživanja doživljava na sljedeći način:**

„I obavezno svako večer, „bakice“, bilo kud da prejde. On dojde pet put k meni, pet put bu mi rekao: „Bakice, dobar dan, kaj delaš, bakice?“. „Bako“ on mene zove, „bako, kaj delaš, kak' si, bako?“ Kad sam vadila krumpir, on došal meni na njivu: „Bako daj prestani, odi gori, ja to, ja te nemrem gledati na njivi. Je l' ti to možeš, je

buš ti izdržala?“ Da (...) Brine, strašno on brine za mene i boji se i baš je ono, on je... X je isto takva.“ (B2).

Zanimljivo je spomenuti i kako jedan sudionik istraživanja smatra da su neki unuci možda više povezani s bakom i djedom nego s roditeljima, upravo zbog količine vremena kojeg provode zajedno, što potvrđuje sljedeća izjava:

„Velim, više možda čak ii vezani su na nas nego na roditelje jer su više s nama, ne, i to. Kad bi ih pital, ja mislim da bi, dobro, X je sad već stariji, sad je i sam gore, ima kompjutor i onda on je najrađe na kompjutoru, dok X, ona ima svoju sobu, ona je dole, on je gore, tak da ona je više vezana tu jer je opet još više s nama, ne. A mala isto, čim prođe mama na posal ona već i prije znala, sad dežura onda kad je i X doma, pita tata kaj je već kol'ko sati, je već cajt doli pojt, da ne bi vušli ji školu, znaš, ovi da ih mora ispratit'.“ (D3).

Također, dvije sudionice istraživanja smatraju kako su unuci zadovoljni njima kao bakama: *„Pa, mislim da su zadovoljni. Da su zadovoljni...“ (B5); „Ja mislim da su oni zadovoljni s menom i da su, mislim ne s menom, oni su zadovoljni s nama, saz bakom i saz dedom, jer, velim, da nisu zadovoljni onda ne bi ni, jel oni uvijek ako, ako neće nać' nekaj pri mami, oni budu došli tu. „Budeš baka, budeš...“ ili „Deda, budeš me ti otpeljal, aaa, trebam to i to, trebam na taekwondo, ovaj, trebam na nogomet.“ Uvijek je to, uvijek je... tu se nikada nije se reklo tu ako se može da se to neće, da to imaš, kao, rekli bi: „Imaš mamu i tatu, pa nek vodiju brigu o tome.“, tamo nema, to nema, kod nas tega ni.“ (B8).* Iz prethodne izjave se također može uočiti kako bake i djedovi za neke od njih predstavljaju osobe na koje se oni mogu osloniti i koje traže pomoć kada ju trebaju, ukoliko roditelji nisu u mogućnosti pružiti im ju jer znaju da će od njih tu pomoć sigurno i dobiti. Također, da unuci bake i djedove doživljavaju dobro i pozitivno pokazuje i izjava sudionika istraživanja prema kojoj unuka, iako je mala, već pokazuje interes za posjećivanjem bake i djeda: *„A slušaj, mala ti sad ono, ona sad već ispituje kad idemo dedi, baki, znaš ono, ne.“ (D4).* Na kraju, jedna sudionica istraživanja navodi kako je odnos između baka i djedova i unuka zapravo rezultat načina na koji se odnose jedni prema drugima, tj. ona smatra kako ponašanje unuka ovisi o njezinom ponašanju prema njima: *„Ha, (smijeh), kad si bolji prema njima, onda su ti, onda baka dobra, dobra, sve je dobro, a kad tak malo... „Daj, baka, dosadna si.“ (smijeh) I tak', možeš svašta čuti, znaš.“ (B6).* Do sličnih rezultata je došao i Smith (2003) u svome istraživanju, odnosno ono je, između ostalog, pokazalo kako je emocionalni stav unuka, to jest srednjoškolaca i

studenata obuhvaćenih istraživanjem, prema bakama i djedovima općenito pozitivan, te ukazuje na njihovu snažnu povezanost. Oni svoje bake i djedove cijene ne samo kao starije osobe, već i kao one koji se trude držati obitelj na okupu, te upravo zbog toga što im pružaju ljubav, privrženi su im i odani, oni to njima jednakom mjerom i vraćaju, dakle voljeni su od strane svojih unuka. Također, istraživanje je pokazalo i kako oni iznimno cijene to što bake i djedovi žrtvuju svoje vrijeme za njih.

Zanimljivo je spomenuti da izjave sudionika istraživanja ukazuju na činjenicu da bliskiji odnos bake i djedovi ostvaruju s unucima s kojima imaju učestalije kontakte i koji su mlađi. Iz navedenog proizlazi da na odnos baka i djedova i unuka utječe učestalost kontakata baka i djedova i unuka, te dob unuka, što potvrđuju i drugi autori (Ross i sur., 2005; Stelle i sur., 2010). Autorica Dujmović (2008) je objasnila učestalost kontakata kao čimbenika spomenutog odnosa što je već prije navedeno, dok drugi pak autori navode kako ulaskom unuka u adolescenciju, koju obilježavaju različite promjene i fokus na uspostavljanje novih odnosa izvan obitelji, može doći do toga da oni odnos sa svojim bakama i djedovima u određenoj mjeri žrtvuju, no isto je karakteristično i za odnose s ostalim članovima obitelji (Roberto i Stroes, 1992; Tyszkowa, 1993, prema Triadó i sur., 2005). Činjenicu da dob unuka utječe na odnos između baka i djedova i unuka potvrđuju ove izjave sudionika istraživanja: „Ovi tri veliki, oni su već veći, oni to tak ne doživljavaju više.“ (B2); „Čuj, sega je bilo dok je bil manji. Sad je već veći i sad već tol'ko ni, ono, na mene, da bi bil obavezan, da bi bil...“ (B7); „Dobro ja... što su oni manji, normalno, pokazuju više emocija tih, veselja, nego recimo ovi koji su stariji, to je sasvim normalno.“ (D1), a da učestalost kontakata također predstavlja čimbenik odnosa baka i djedova i unuka može se prepoznati u sljedećim izjavama:

„A da, drugačiji je odnos. I nismo svaki dan zajedno tol'ko i to je, odma je to drukčije, ja vidim da to nije tak'. Nemaju oni taj osjećaj recimo k'o ovi dva.“ (B2)

„On je još jako vezan na nas. (...) I više je z nami. Više je z nami, mislim dobro je sad kad je X doma, i tako, ali ovako preko dana kad ona radi, onda se mi dva borimo (smijeh).“ (B7)

„Djeca isto znaju svoje, nisu oni više da oni ne znaju neke stvari ocijenit', (...) Ali nikad ne bude dijete koje je saz menom na primjer, oni koji su z menom, aa, imali tako osjećaj prema oni baki koje vide možda jedanput na mjesec ili eventualno na tri mjeseca jedanput. (...) Ali vidiš to je, s kim ti jesi nekako si bolje na njega navezan, ne.“ (B8)

„Ja sam rekao, X, nisu dica nisu vezana na njega k'o su na mene. Na primjer, ja i X se tu, ona taekwondo trenira, ne, onda se mi tu zezamo, ne, a ovaj iz X se ne bude z njom zezal zato kaj on ni tol'ko vezan na njih, a mi smo vezani na njih kaj su tu svaki dan i, ili ova, aaa ovo čudo (smijeh), i kaj ja znam. Ha, čuj, tak da smo, to je normalno. Ili ovi iz X, ali oni idu tamo, ali to kaj je sat-dva, to ti već ni tako kak' su i oni nam više, i slobodni su oni prema nama, znaš, jer su više vezani na nas (...)“ (D3).

Nadalje, vidljivo je i to da se unuci prema sudionicima istraživanja, odnosno svojim bakama i djedovima, prema njihovu mišljenju, dok zajedno provode vrijeme ponašaju pozitivno. Prema Stevanoviću (2000:388), pozitivno ponašanje djeteta jest ono ponašanje koje se temelji na „odgojnom stavu i karakteru djeteta da se prema svakoj osobi odnosi prijateljski, uviđavno, kulturno, službeno, korektno, zavisno od osobe s kojom komunicira“. Da sudionici istraživanja smatraju da se unuci prema njima ponašaju na navedeni način, potvrđuju mnoge njihove izjave, poput sljedećih: „Pa mi se izvrsno dogovorimo, mi si rasporedimo radni dan, radni taj period dok smo mi sami (...)“ (B2); „Lijepo, slušaju, slušaju i mislim da te riječi da dost' i upotrebljavaju, da ovega, kao, kao deca aaa vidim da ako kaj im rečem, poslušaju, ne odgovaraju.“ (B3); „Lijepo se ponašaju prema meni, poštivaju me i pogotovo X (...)“ (B4); „Dobro, pozitivno, aaa, isto razgovor, okej tak da, nema tu vrijeđanja, ma ni čut'.“ (B5); „A dobar je, uu, dobar je i poslušan je, samo velim, taj kompjutor, to bi bil na igrice (...) Jako dobro, jako dobro. Ouu, ne budu tak' malo imali da ti ne budu ono i ponudili, ma kakvi, stvarno...“ (B6); „X je dete koje ne bude, tata i mama budu mu rekli, on ne čuje, da mu deda reče, ništa, nema problema. On je za sekundu se spušća dole i on mislim, tol'ko je navezan na njega da je više mu kao... jer ima kao nek, ne da ima strah, nego valjda osjeća, „Ja to njemu moram vratit' nekako na neki način“. Mislim tako da on misli (...)“ (B8); „Poštivanje više možda nego... To i s tim sam vrlo zadovoljan, mislim da su, posebno ovi stariji, izuzetno korektno, i izuzetno pristojni, i tako dalje. Ovi su još malo razigraniji, življi, ali ne znači da su prema meni bezobrazni, to ne mislim. (...)“ (D1). Pokazalo se kako unuci (uglavnom) uvažavaju mišljenja baka i djedova („Pa da. Recimo, neki put im dođe, neki put znaju oni, ono, imaju svoje, ali u pravilu me slušaju.“ (B2); „Ako se njim sviđa, tak' ću reć'. To kaj rečem ako je to za njih, onda bude. Ako kaj ovak rečem protiv, da im ne paše, onda već teško ide to.“ (B7); „Na žalost njihovu da i to dosta često, mislim da su, da vrlo dobro reagiraju na moje bilo kakve sugestije (...)“ (D1); „Pa, 80-90 posto.“ (D3)) i (uglavnom) poslušni su prema njihovim zahtjevima („Pa, manje-više da.“ (B2); „Jesu, jesu, jesu.“ (B3); „Ha, poslušni su, velim ti, samo neki put ga vuče to taj, igrice i to, a ovak', ouu, poslušni.“ (B6);

„Da, to bude slušal. (...) Da, sad ak' ide kam' van da ga ja pustim, na primjer, na igralište kad ide, ja velim: „X u tol'ko doma.“, i dobro sad možda zakasni minutu, kaj ja znam, ali dojde.“ (B7); „Ha, slušaj, nisu, nisu baš da su tako jako neposlušni, ma ono, čuj, neki put imaju, znaš, k'o djeca imaju svoje manire ali više-manje...“ (B8); „Više da, nego ne.“ (D1); „Da, da, poslušna je, to nemaš kaj.“ (D4)). Osim toga, mišljenja baka i djedova o tome predstavljaju li autoritet svojim unucima su raznolika – neki smatraju da predstavljaju („O, da (...)“ (B1); „Ja mislim da da.“ (B2); „Pa ja mislim da da.“ (D1)), neki ne znaju, odnosno nisu sigurni („E, to sad nisam baš sigurna, da.“ (B4); „Ha, čuj, to je, ja ne znam da li smatraju ili ne smatraju (...)“ (B8)), a neki smatraju da ne predstavljaju ili predstavljaju u manjoj mjeri („Ne, ne, ne, ne.“ (B5); „Mislim ne.“ (B7); „Pa, 30 posto.“ (D2)). No, iz njihovih izjava je jasno da bake i djedovi smatraju kako ih unuci poštuju („Oni... Da, apsolutno. Pogotovo taj mali X, ne mogu, nemam riječi...“ (B2); „(smijeh) Pa ja mislim da da.“ (B7); „Da, da, to da.“ (D2)) i da oni za njih predstavljaju osobe od povjerenja, osobe s kojima razgovaraju o svojim problemima i s kojima dijele tajne: „Pa to mislim da da. (...) Moj najstariji unuk, on nevjerojatno, „Baka nemoj, nemoj reć““, „Ne bum“.“ (B1); „Da, da, da, da. Pogotovo X, ona da, one bude mene sve pitala i i sve. Da.“ (B4); „Je, da. Jer čuda put ak' mi nekaj rečeju: „Ne buš mami rekla.“, ma nema šanse. I onda gleda, onda me gleda kad dojde mama doma. Ak' sam ja obećala da ne bum rekla, ja to ne bum rekla. (...) Ne, ne, ne, ma kaki, to tako ono između nas, a inače, oće mi povjerit' se i reče. I X priji' isto znala tak' ako kaj. Nisam nikad X rekla, ono, ak' je ona meni rekla, to smo mi dve imale (smijeh).“ (B7); „Ovi mlađi da, normalno. Ovi stariji kad imaju potrebu, oni dođu, pitaju, i tako dalje, ali imaju povjerenja u mene što se tiče pomoći, uvijek kada trebaju pomoć, oni znaju da od mene mogu dobit' pomoć.“ (D1). Ipak, jedna sudionica istraživanja ističe kako, ukoliko smatra da je potrebno, prenese ono što joj je unuka rekla njezinoj majci, čime zapravo pokazuje poštovanje prema svojoj djeci kao roditeljima, odnosno potvrđuje činjenicu da oni imaju glavnu ulogu u odgoju djece i koji samim time trebaju biti upućeni u sve važno što se događa s njima:

„(...) ali ja ju izdam. Ako je kaj takvega, ja to dalje. Ona veli to i to je baka, ali ako vidim da bi to treba dalje provest', ja to prevedem dalje (...) Veli: „Čuj, baka to i to je, ali nemoj to dalje.“, i sad ja, ako vidim da to nije dobro, dalje ide to do mame (...) Možda ne odma', ali kad se stvar ohladi onda. (smijeh)“ (B5).

Usprkos tome, kao i u svim odnosima, postoje i situacije u kojima dođe do konflikata između baka i djedova i unuka, no oni se brzo razriješe, o čemu govori jedna sudionica istraživanja:

„Pa dobri, dobro, X ona je super, mislim, nema problema, a X on, ako kaj ne dam, da ni po njegovo, onda bude se razljutit i prošal bude u sobu, ali bude za čas: „Bakice“ (smijeh) (...) Da, da, nije onak' da bi se sad duril ili kaj ja znam. Ja velim: „X, tega nije bilo treba, ali mi smo prijatelji dalje.“ „Može“. I mi to rješavamo ovak', ni to nekaj.“ (B7).

U tom kontekstu zanimljivo je navesti kako jedan sudionik istraživanja, upravo kako bi izbjegao konflikte s unucima, preuzme neke njihove zadatke na sebe: *„Ah, kad bi malo stroži bil, ali premlaki smo još prema njima. A zato velim, onda mu rađe popustim, onda idem ja napraviti' mesto njega samo da je, da ne dojde do konflikta jer opet meni se smili dite da ga bum maltretiral ili nekaj (...)“ (D3).*

S obzirom na to da je istraživanje pokazalo kako odnos baka i djedova prema unucima karakterizira upravo nesebičnost i požrtvovnost s njihove strane, iskazivanje razumijevanja prema njima, nepravljene razlike između unuka, održavanje danih obećanja, udovoljavanje njihovim različitim zahtjevima, ne čudi to što ih unuci doživljavaju upravo pozitivno i što se prema njima ponašaju na takav način. Dakle, pozitivno ponašanje je uzajamno, odnosno za njihovu dobrotu unuci im uzvraćaju na isti način – poštuju ih, slušaju, uvažavaju, povjeravaju im se, i slično. Također, činjenica jest da bake i djedovi, za razliku od roditelja, nisu opterećeni nekim uobičajenim odgojnim obavezama koje se tiču djece i samim time mogu si dozvoliti da budu ležerniji i neopterećeni kada je riječ o njihovom odnosu, te ih stoga ona i bolje prihvaćaju (Dujmović, 2008). Osim toga, potrebno je istaknuti kako je istraživanje Ross i sur. (2005) pokazalo kako unuci upravo sa svojim bakama i djedovima mogu podijeliti ono što ih zabrinjava i predstavlja im probleme, o čemu je više riječi bilo u teorijskom dijelu, a na što također ukazuju izjave sudionika u provedenom istraživanju.

Nadalje, iz izjava sudionika istraživanja je vidljivo kako bake i djedovi uočavaju razlike u ponašanju unuka prema njima kao odgajateljima i roditeljima u toj funkciji u nekoliko segmenata. Jedna od razlika je poštovanje unuka prema bakama i djedovima i svojim roditeljima, budući da se nekoliko sudionika istraživanja u kontekstu razlika u ponašanju unuka prema njima i njihovim roditeljima usmjerilo na usporedbu iskazanog poštovanja njihovih unuka prema njima i roditeljima. Naime, dvoje sudionika istraživanja ističe kako unuci prema njihovu mišljenju, pokazuju više poštovanja prema baki i djedu nego prema svojim roditeljima, čemu svjedoče sljedeće izjave:

„Ja mislim da ipak, bez obzira koliko roditelji imali autoritet nad djecom i koliko se djeca moraju roditeljima, ipak na neki način, ovaj i slušati i to, ali da ipak imaju više prema dedi i baki poštovanja nego prema roditelju. (...) Možda zato jer smo stvorili jedan takav nekakav odnos, a taj odnos je taj da se mora poštivat' nečija riječ. Ako ja velim „Sine sada operi ruke, idemo večerat'“, ja ne bum pet puta rekla „Sine, to napravi.“. Znači, to je tak', a kod roditelja je drugačije. E, onda je tamo možda i vike i krike, ali kod mene toga nema.“ (B1)

„Da, ja mislim da su oni ipak slobodniji prema roditeljima nego prema meni. (...) U smislu da ih manje respektiraju, mislim na mamu, nego na tatu, ovi dva manji (...) da ja sad ne pričam da mamu manje uvažavaju, vjerojatno ju ne doživljavaju tako ozbiljno kao tatu i, i, i djedu.“ (D1).

Za razliku od njih, skoro pola sudionika istraživanja je izrazilo stav kako unuci tijekom provođenja zajedničkog vremena pokazuju jednako poštovanje i prema bakama i djedovima kao odgajateljima i prema svojim roditeljima, što potvrđuju izjave poput: *„Jednako me poštivaju, da. Stvarno ne, ne mogu reć' da, da me ne poštivaju (...)“ (B4); „Da, da oni, isto, isto sve. (...) Da, njih kao roditelje, nas kao baku i dedu.“ (B5); „Je, je. Poštuju da (...)“ (B6).* Nadalje, drugi segment koji su neki bake i djedovi uzimali u obzir prilikom iskazivanja razlika u ponašanju unuka prema njima i roditeljima jest pitanje autoriteta. Dok jedna sudionica istraživanja smatra kako ona za razliku od roditelja (konkretno majke), predstavlja autoritet unucima (*„Da, mene ne izigravaju, recimo, ne ismijavaju, mater znaju bome nju, ona ni stekla taj autoritet, nažalost, ali (...) Pa to da recimo pogotovo mamu, ono i ismijavaju i zafrkavaju, i to. X se boje, on je baš autoritet, on samo pogleda i to se zna, dok nju nisu, nije se postavila, nije se u početku postavila kak' bi trebala.“ (B2)),* nekoliko sudionica prepoznaje svoju odraslu djecu kao veće autoritete unucima. Navedeno se može prepoznati iz toga što, prema mišljenju tih sudionica istraživanja, unuci više slušaju roditelje i uvažavaju njihove riječi, traže njih za dopuštenje ukoliko žele ići nekamo, više ih se boje, i slično:

„Baku i dedu oni ćeju poslušat', samo oni ćeju to zanemarit', više ćeju zanemarit', nek od roditeljov. Znaš kaj mislim, više ćeju te riječi zanemarit', „Ah, to mi baka rekla, to ni, to je vrlo, to ni bitno“, ali ono kaj roditelj reče (...) oćeju oni ako ja kaj rečem, veli: „Dobro baka, poslušat' ćemo te, dobro, prav si rekla“, ali opet aa ako otiđu kam, „Ali, pitat' ćemo mamu i tatu“, opet nisu oni odlučni kao, znaš, da bi ovo baki bili...“ (B3)

„Ha, malo sam možda, ono, preblaga nek' roditelji su drugačije i dica slušaju roditelje drugačije neg' bake. (...) A to je valjda tak prirodno, ja ne znam (smijeh). Kaj mama reče to je nekak' drugačije neg' kaj baka.“ (B6)

„Ipak se mame boji više nego mene. (...) To je ono, to je ono. Mene izveslaju, kaj veliju stari ljudi, joj mene.“ (B7).

Isto tako, troje sudionika istraživanja prepoznaje i razliku u tome što se unuci slobodnije ponašaju dok provode vrijeme s njima nego kada su sa svojim roditeljima: *„Popušta baka, daaaa, baka popušta i to ti je, onda su oni slobodni uz baku.“ (B6); „Da... Tak' ću ti reć, s menom su malo pop...onak, kak bi rekla, ležerni (...) Dok je, kad su, kad je mama doma, onda je to drugačije. Ali prema meni ni tako, mislim, ne da me ne bi slušali, kaj ja znam, ali opet ima, zna da baka ne bu stroga, da ne bu kaznila (smijeh)... I tako.“ (B7); „Da, normalno (...) Jer oni znaju da je, kad su s menom da im je, da je slobodnije neke stvari.“ (D2).* Na kraju, dvoje sudionika istraživanja prepoznaje i kako unuci ostvaruju bliskiji fizički kontakt s roditeljima zbog specifične obiteljske situacije, odnosno dulje odsutnosti oca zbog radnih obaveza: *„Možda, možda bom, ne budu oni sad skakali po meni tako k'o po tati kada ga vidiiju na 14 dan...“ (B8); „Dobro, kad dojde tata, daleko od toga, ova mala na primjer i oni. A čuj, onda je to maza, znaš, odma, jer se ne vidiiju cijeli tjedan, ha, čuj, normalno (...)“ (D3).* To što neki bake i djedovi predstavljaju veće autoritete unucima i oni im pokazuju više poštovanja nego roditeljima, može se pripisati samoj kvaliteti odnosa koju su pojedini roditelji stvorili sa svojom djecom, odnosno bake i djedovi s unucima. Nadalje, literatura govori da bake i djedovi svoje unuke u većini slučajeva ne kažnjavaju (Moro i Nemčić Moro, 2010), odnos im je nježnije prirode, popuštaju više od roditelja (Petter, 2009 prema Smorti i sur., 2012), maze ih i ugađaju im (Bernal i De la Fuente Anuncibay, 2007), stoga ne čudi da nekim unucima roditelji predstavljaju veće autoritete i slobodnije se ponašaju upravo dok provode vrijeme sa svojim bakama i djedovima.

U konačnici, dobiveni rezultati pokazuju kako bake i djedovi, prema mišljenju sudionika, predstavljaju važne osobe svojim unucima, koji svojim dominantno pozitivnim ponašanjem prema njima, iskazanom ljubavlju i povezanošću daju do znanja kako shvaćaju da su oni ti koji, uz roditelje, zadovoljavaju njihove različite potrebe, pomažu im, pružaju podršku i uvijek su tu za njih, te se trude doprinijeti što više i na pozitivan način njihovom odgoju, kako bi odrasli u dobre ljude i imali što bolju budućnost. Konačno, može se uočiti kako bake i djedovi uviđaju razliku u ponašanju unuka prema njima i prema svojim

roditeljima. Roditelji su generalno glavni odgojni autoriteti i to je vidljivo iz činjenice da neki od njih roditelje smatraju većim autoritetima i zbog toga su s druge strane, slobodniji u odnosu s bakama i djedovima. Također, koliko važni su bake i djedovi za pojedine unuke govori i to da neki od njih ipak pokazuju više poštovanja prema njima i za neke od unuka su, prema mišljenju baka i djedova, oni sami veći autoritet nego njihovi roditelji.

7.5. Ograničenja, smjernice za nova istraživanja i praktične implikacije rezultata

Iako je provedeno istraživanje doprinijelo proširenju i produbljivanju postojećih spoznaja o temi baka i djedova i njihovoj ulozi u odgoju unuka, ali i njihovim životima općenito, mogu se primijetiti određena ograničenja istraživanja koja su mogla utjecati upravo na dobivene rezultate. Ona se tiču uzorka istraživanja, protokola intervjuja, same provedbe istraživanja, te analize dobivenih podataka. Za početak valja istaknuti kako, kao što je i vidljivo iz opisa uzorka, on je homogen prema spolu, odnosno prevladavaju ženske sudionice u odnosu na muške. Osim toga, s obzirom na to da su sudionici istraživanja traženi preko poznanika ili su i sami bili dalji poznanici istraživaču, poznanstvo, iako ne blisko, moglo je doprinijeti tome da sudionici istraživanja daju društveno poželjne odgovore, no s druge strane navedeno je potencijalno moglo doprinijeti i njihovoj opuštenosti i otvorenosti prilikom razgovora o pojedinim temama. Nadalje, postoji mogućnost da u listi s pitanjima nisu obuhvaćena sva pitanja koja bi bilo važno postaviti kako bi se dobili što adekvatniji i precizniji odgovori na postavljena specifična istraživačka pitanja. Kada je riječ o samoj provedbi intervjuja, nedostatak iskustva i trema kao rezultat toga, usprkos pripremi za provedbu, doprinijeli su striktnom pridržavanju istraživača pitanjima iz protokola, što je u nekim trenucima moguće smanjilo fokus i pažnju istraživača na sam tijek razgovora i ispitanici nisu poticani da više pričaju o nekim potencijalno važnim temama. To je moguće dovelo do toga da nisu prikupljeni detaljniji podaci o nekim temama, odnosno one nisu produbljene, čime je intervju poprimio više formu strukturiranog nego polustrukturiranog intervjuja, kao što je to bila prvotna zamisao. Isto tako, tijekom provedbe nekih intervjuja, tijekom istog su u nekoliko navrata prekidali drugi ukućani što je moglo utjecati na fokusiranost i sudionika i istraživača i u konačnici i na kvalitetu prikupljenih podataka, što bi se ubuduće moglo spriječiti odabirom adekvatnijeg prostora za provedbu intervjuja. Nadalje, sudjelovanje samo jednog istraživača u obradi podataka i nedostatak iskustva u korištenju metode tematske analize, mogli su također narušiti kvalitetu prikazanih rezultata.

Dobiveni nalazi pokazuju da su bake i djedovi važni u kontekstu obiteljskog života i odgoja unuka, što svakako može doprinijeti većoj senzibilizaciji i uvažavanju starijih osoba od strane drugih članova obitelji, ali i društva u cjelini kao članova društva čija uključenost u život mlađih generacija pozitivno utječe na obitelj, a samim time doprinosi i razvoju društva. Osim toga, istraživanje je pokazalo kako su bake i djedovi značajni resursi koji prenose različita znanja, vještine, vrijednosti i navike svojim unucima, stoga je primjena dobivenih rezultata vidljiva i u području odgoja i obrazovanja, na njihovim različitim razinama. Kenner i sur. (2007) upravo u tom kontekstu ističu kako bi odgojno-obrazovne institucije, konkretno škole, trebale osvijestiti poseban i drugačiji odnos koji izgrađuju bake i djedovi i njihovi unuci i kako kroz taj odnos oni stječu i proširuju svoja različita znanja. Upravo zbog toga bi bake i djedove, prema mišljenju ovih autora, trebalo uključivati u rad navedenih institucija na način da tamo dijele svoja znanja i iskustva, koja su zasigurno drugačija od onih mlađih generacija (Kenner i sur., 2007). Nadalje, suradnja odgojno-obrazovnih institucija (dječjih vrtića, škola) i obitelji se ne bi trebala ograničavati samo na roditelje djece, već bi trebala uključivati i širu obitelj, odnosno bake i djedove koji su značajni pružatelji neformalne skrbi o djeci, a uloga stručnih suradnika pedagoga i drugih odgojno-obrazovnih djelatnika je u tome da umrežavaju, koordiniraju i organiziraju različite aktivnosti u kojima bi subjekti bili djeca i bake i djedovi (radionice, projektni dani, gostujuća predavanja), a čija je svrha, ne samo međugeneracijsko učenje, već i jačanje međusobnog razumijevanja, pomoći i suradnje različitih generacija u obitelji.

Osim toga, ovo istraživanje otvara i neke nove ideje koje bi se mogle primijeniti u budućim istraživanjima, poput toga da se prilikom provedbe istraživanja ove tematike uključi i perspektiva drugih članova obitelji koji su usko povezani s temom, a to su unuci i njihovi roditelji. Također, značajno bi bilo i obuhvatiti veći uzorak, te uključiti i bake i djedove iz urbanih područja, kako bi se vidjelo postoje li određene razlike u ulozi baka i djedova u odgoju i životima unuka, ali i obiteljskog života u cjelini. Isto tako, u buduća istraživanja bi značajno bilo i uključiti više muških ispitanika, odnosno djedova kako bi se više saznalo o toj temi iz njihove perspektive. Osim toga, posebno zanimljivo i korisno za praksu pedagoga bilo bi saznati što o međugeneracijskoj razmjeni znanja i iskustava između baka i djedova i unuka misle odgojno-obrazovni djelatnici i posvećuje li se i kolika pozornost tome u odgojno-obrazovnim institucijama.

8. Zaključak

Cilj ovog diplomskog rada bio je proširiti spoznaje o bakama i djedovima i njihovoj ulozi u odgoju unuka i kako bi se to ostvarilo, osim što je dan pregled dosadašnjih teorijskih i empirijskih spoznaja o ovoj problematici, intervjuirani su bake i djedovi koji žive u ruralnom području Karlovačke županije, kako bi se saznalo njihovo mišljenje o ulozi koju oni imaju u odgoju svojih unuka.

Prvim specifičnim istraživačkim pitanjem željelo se saznati kako sudionici istraživanja opisuju svoju ulogu baka, odnosno djedova. Rezultati istraživanja su pokazali kako sudionici navedenoj ulozi pripisuju različita simbolična značenja, te ju opisuju kroz različite pozitivne emocije i ponašanja koja se prema njihovom mišljenju odnose na nju, no općenito gledajući riječ je o ulozi koja je pozitivna i važna za bake i djedove. Bake i djedovi navedenoj ulozi pripisuju emocije, poput veselja, zadovoljstva, ljubavi i ona ih potiče na ispoljavanje pozitivnih osobina, kao što su požrtvornost i nesebičnost, pokazivanje razumijevanja prema unucima, nepravljenje razlika između istih, i slično. Postanak bakom/djedom pokazao se kao generalno pozitivna promjena u životima sudionika, no kada je riječ o promjenama u načinu njihova života, te odnosu s partnerom ili partnericom, djecom i prijateljima vidljivo je da oni iste različito percipiraju, pri čemu neki uviđaju promjene u tim segmentima i to u pozitivnom smjeru, dok ih većina ipak ne uviđa nikakve promjene.

Drugim specifičnim istraživačkim pitanjem nastojalo se saznati kako sudionici opisuju svoju ulogu u odgoju unuka, te se pokazalo kako oni glavnima u odgoju djece smatraju roditelje, dok se njihova uloga ogleda u povremenom uključivanju i prema potrebi pružanju pomoći roditeljima u vezi odgoja. Pokazalo se kako oni svoj doprinos odgoju unuka ostvaruju kroz raznolike zajedničke aktivnosti, što im omogućuju njihovi vrlo česti kontakti. Svojom uključenosti u različite sfere života unuka, odnosno zadovoljavanjem njihovih različitih potreba i vođenjem brige o njima, različitim zajedničkim aktivnostima u slobodno vrijeme, prenošenjem znanja, vještina i vrijednosti, razgovorima, davanjem savjeta, te pružanjem financijske podrške, oni svakako doprinose njihovom odgoju i razvoju u različitim područjima. Vidljivo je kako oni na različite načine nagrađuju svoje unuke za njihovo dobro ponašanje, pri čemu dominiraju kupnja poklona i pohvale, dok im na neprihvatljivo ponašanje najčešće ukazuju razgovorom, odnosno upozorenjem. Uočava se i kako bake i djedovi za svoje unuke imaju više vremena nego što su imali za svoju djecu i posvećuju im više pažnje, te su prema njima popustljiviji, osjećaju veći strah i strepnju za njih, što ukazuje na postojanje

određenih razlika u tome kako su sudionici odgajali svoju djecu i kako sada pristupaju unucima.

Trećim specifičnim istraživačkim pitanjem ispitivalo se mišljenje baka i djedova o tome kakav im značaj pridaju njihova odrasla djeca u odgoju unuka. Rezultati su pokazali kako oni bakama i djedovima prepuštaju brigu o svojoj djeci zbog različitih razloga, pri čemu je najučestaliji njihov posao, odnosno radne obaveze. No, oni brinu o unucima i kada roditelji prisustvuju društvenim zbivanjima, obavljaju osobne obaveze, i drugo. Bake i djedovi većinom smatraju kako su njihova djeca zadovoljna njima i time kako obavljaju svoju ulogu, no postoje i oni koji misle da odrasla djeca imaju negativno mišljenje o tome, jer unucima previše dopuštaju, te neki od njih ističu kako im odrasla djeca prigovaraju da su, primjerice, u odnosu prema unucima preblagi ili u situacijama kada se njihova mišljenja razilaze. Istraživanje je također pokazalo da, kada je riječ o davanju savjeta odrasloj djeci u vezi odgojnih pitanja, što predstavlja oblik neizravnog utjecaja na razvoj unuka, više sudionika savjetuje djecu u vezi toga nego ne, i to čine zbog određenih odgojnih postupaka svoje djece s kojima se ne slažu, ali i ponašanja unuka. Iako postoje oni koji ne prihvaćaju ili djelomično uvažavaju dobivene savjete, pokazalo se kako ih većina ipak prihvaća.

Na kraju, četvrtim specifičnim istraživačkim pitanjem se nastojalo saznati mišljenje sudionika istraživanja o značaju koji im unuci pridaju u odgojnoj funkciji. Rezultati istraživanja ukazuju na to da unuci, prema mišljenju sudionika, svoje bake i djedove doživljavaju kao pozitivne i važne osobe u njihovim životima, s kojima osjećaju povezanost i na čiju se pomoć oslanjaju. Pokazalo se kako se prema bakama i djedovima ponašaju pozitivno, odnosno prema istima pokazuju poštovanje, slušaju ih, uvažavaju njihove riječi, povjeravaju im svoje probleme i tajne, i slično. Osim toga, može se uočiti i kako bake i djedovi uviđaju da se oni prema njima kao odgajateljima i svojim roditeljima u nekim segmentima ponašaju drugačije. Dok neki smatraju da unuci prema njima pokazuju veće poštovanje i smatraju ih većim autoritetima od roditelja, drugi pak uočavaju da su roditelji ti koji su veći autoriteti i djeca se onda ponašaju slobodnije dok su s bakama i djedovima. Ipak, gotovo polovina ispitanika smatra kako unuci njih i roditelje jednako poštuju, a neki uočavaju i bliskiji fizički kontakt s ocem zbog njegove odsutnosti.

Dobiveni rezultati istraživanja potvrđuju kako su bake i djedovi važne osobe u životima i odgoju unuka, koji i njima i odrasloj djeci mnogo i nesebično pomažu, te vjerojatno ni sami nisu svjesni koliko uistinu znače mlađim generacijama. Upravo zbog navedenog bi se

više pažnje trebalo posvetiti detaljnijem istraživanju ove teme, čijim bi se nalazima i u samome društvu istaknula važnost uloge koju bake i djedovi imaju u obiteljima i odgoju svojih unuka.

Popis tablica i slika

Popis tablica

Tablica 1. Sociodemografski podaci sudionika istraživanja.....	30
--	----

Popis slika

Slika 1. Suvremeno određenje odgoja (Matijević i sur., 2016:95).....	3
--	---

Slika 2. Trorazinska tematska mreža.....	33
--	----

Popis literature

1. Attride-Stirling, J. (2001). Thematic networks: an analytic tool for qualitative research. *Qualitative research*, 1(3), 385-405.
2. Barber, C. E., & Tremblay, K. R. (2004). Grandparents, styles and satisfactions. Consumer series. Colorado State University, Cooperative Extension Service, no. 10.239. Dostupno na: https://dspace.library.colostate.edu/bitstream/handle/10217/183367/AEXT_ucsu20622_102392004.pdf?sequence=1.
3. Bernal, J. G., & De la Fuente Anuncibay, R. (2007). Intergenerational Grandparent/Grandchild Relations: The Socioeducational Role of Grandparents. *Educational Gerontology*, 34(1), 67-88.
4. Blažeka, S., Janković, J., & Ljubotina D. (2004). Kvaliteta obiteljskih odnosa u seoskim i gradskim obiteljima. *Sociologija i prostor*, 42(1/2), 45-68.
5. Breheny, M., Stephens, C., & Spilsbury, L. (2013). Involvement without interference: How grandparents negotiate intergenerational expectations in relationships with grandchildren. *Journal of Family Studies*, 19(2), 174-184.
6. Brezinka, W. (2005). Svrha odgoja u obiteljima i u javnim školama u pluralističkoj situaciji. *Kateheza*, 27(1), 5-9.
7. Buljan-Flander, G., & Karlović, A. (2004). *Odgajam li dobro svoje dijete: savjeti za roditelje*. Zagreb: Marko M. usluge doo.
8. Clarke, L., & Roberts, C. (2004). The meaning of grandparenthood and its contribution to the quality of life of older people. U C. Hagan Hennessy, & A. Walker, (Ur.), *Growing Older: Quality Of Life In Old Age* (str. 188-209). London: Open University Press.
9. Drew, L. M., Richard, M. H., & Smith, P. K. (1998). Grandparenting and its relationship to parenting. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 3(3), 465-480.
10. Dujmović, M. (2008). Tata, mama, postajete djed i baka. *Dijete, vrtić, obitelj*, 14(52), 4-11.
11. Đuranović, M. (2013). Obitelj i vršnjaci u životu adolescenata. *Napredak*, 154(1-2), 31-46.
12. Evason, E., Lloyd, K., & Dowds, L. (2005). *Raising Grandparents*. Research Update Number 39. ARK Northern Ireland, Northern Ireland Social and Political Archive. Dostupno na: <http://www.ark.ac.uk/publications/updates/update39.pdf>.

13. Gauthier, A. (2002). The role of grandparents. *Current Sociology*, 50(2), 295-307.
14. Goodfellow, J., & Lavery, J. (2003). Grandparents supporting working families: Satisfaction and choice in the provision of child care. *Family Matters*, 66, 14-19.
15. Gray, M., Misson, S., & Hayes, A. (2005). Young children and their grandparents. *Family Matters*, 72, 10-17.
16. Griggs, J., Tan, J. P., Buchanan, A., Attar-Schwartz, S., & Flouri, E. (2010). 'They've Always Been There for Me': Grandparental Involvement and Child Well-Being. *Children & Society*, 24(3), 200-214.
17. Hagestad, G. O. (2006). Transfers between grandparents and grandchildren: The importance of taking a three-generation perspective. *Zeitschrift für Familienforschung*, 18(3), 315-332.
18. Hank, K., & Buber, I. (2009). Grandparents caring for their grandchildren: Findings from the 2004 Survey of Health, Ageing, and Retirement in Europe. *Journal of Family Issues*, 30(1), 53-73.
19. Hughes, M. E., Waite, L. J., LaPierre, T. A., & Luo, Y. (2007). All in the family: The impact of caring for grandchildren on grandparents' health. *Journal of Gerontology: Social Sciences*, 62(2), 108-119.
20. Jane, B., & Robbins, J. (2007). Intergenerational learning: grandparents teaching everyday concepts in science and technology. *Asia-Pacific Forum on Science Learning and Teaching*, 8(1), 1-18.
21. Janković, J. (2008). *Obitelj u fokusu*. Zagreb: etcetera d.o.o.
22. Jendrek, M. P. (1993). Grandparents who parent their grandchildren: Effects on lifestyle. *Journal of Marriage and the Family*, 55(3), 609-621.
23. Jurčević-Lozančić, A. (2005). *Izazovi odrastanja – predškolsko dijete u okruženju suvremene obitelji i vrtića*. Petrinja: Visoka učiteljska škola u Petrinji.
24. Kenner, C., Ruby, M., Jessel, J., Gregory, E., & Arju, T. (2007). Intergenerational learning between children and grandparents in East London. *Journal of Early Childhood Research*, 5(3), 219-243.
25. Kivnick, H. Q. (1982). Grandparenthood: An overview of meaning and mental health. *The Gerontologist*, 22(1), 59-66.
26. Lakó, J. H. (2014). The Issues of The Relationship of Grandparents and Grandchildren in the Light of Physical Activity. *European Journal of Mental Health*, 9(2), 178-194.
27. Leopold, T., & Skopek, J. (2015). The demography of grandparenthood: An international profile. *Social Forces*, 94(2), 801-832.

28. Lou, V. W., & Chi, I. (2012). Grandparenting roles and functions. U K. K. Mehta, & L. L. Thang (Ur.), *Experiencing grandparenthood: an Asian perspective* (str. 47-59). Netherlands: Springer Science & Business Media.
29. Ljubičić, M. (2016). Normativna i funkcionalna dimenzija intergeneracijske solidarnosti u narativima mladih majki. *Sociologija*, 58, 306-323.
30. Maleš, D. (Ur.) (2011). *Nove paradigme ranoga odgoja*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Zavod za pedagogiju.
31. Matijević, M., Bilić, V., & Opić, S. (2016). *Pedagogija za učitelje i nastavnike*. Zagreb: Školska knjiga i Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
32. Michlíčková, E., & Španielová, M. (2016). The parent and grandparent roles from the perspective of contemporary Czech grandparents. *Studia paedagogica*, 21(2), 131-145.
33. Mitchell, W. (2008). The role played by grandparents in family support and learning: considerations for mainstream and special schools. *Support for learning*, 23(3), 126-135.
34. Moro, L., & Nemčić Moro, I. (2010). Odnos više generacija u obitelji. *Medicina Fluminensis*, 46(3), 284-291.
35. Mrnjavac, A. (2014). Utjecaj jednoroditeljske obitelji na emocionalne i ponašajne probleme djece predškolske dobi. *Školski vjesnik: časopis za pedagoškijsku teoriju i praksu*, 63(3), 433-452.
36. Mueller, M. M., Wilhelm, B., & Elder Jr., G. H. (2002). Variations in Grandparenting. *Research on aging*, 24(3), 360-388.
37. Neugarten, B. L., & Weinstein, K. K. (1964). The changing American grandparent. *Journal of Marriage and the Family*, 26(2), 199-204.
38. Ochiltree, G. (2006). *Grandparents, grandchildren and the generation in between*. Camberwell: ACER Press.
39. Pebley, A. R., & Rudkin, L. L. (1999). Grandparents caring for grandchildren: What do we know?. *Journal of Family Issues*, 20(2), 218-242.
40. Pečjak, V. (2001). *Psihologija treće životne dobi*. Zagreb: Naklada prosvjeta.
41. Pećnik, N. (2013). *Kako roditelji i zajednice brinu o djeci najmlađe dobi u Hrvatskoj*. Zagreb: UNICEF Hrvatska.
42. Pernar, M. (2010). Roditeljstvo. *Medicina Fluminensis*, 46(3), 255-260.

43. Raboteg-Šarić, Z., Pećnik, N., & Josipović, V. (2003). *Jednoroditeljske obitelji: osobni doživljaj i stavovi okoline*. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
44. Ramirez Barranti, C. C. (1985). The grandparent/grandchild relationship: Family resource in an era of voluntary bonds. *Family Relations*, 34, 343-352.
45. Robertson, J. F. (1977). Grandmotherhood: A study of role conceptions. *Journal of Marriage and the Family*, 39(1), 165-174.
46. Rosić, V. (1998). *Obiteljska pedagogija*. Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci (Odsjek za pedagogiju).
47. Rosić, V. (2005). *Odgoj – obitelj – škola*. Rijeka: Žagar.
48. Rosić, V., & Zloković, J. (2002). *Prilozi obiteljskoj pedagogiji*. Rijeka: Grafrade; Filozofski fakultet u Rijeci.
49. Ross, N., Hill, M., Sweeting, H., & Cunningham-Burley, S. (2005). Relationships between grandparents and teenage grandchildren. Research Briefing Number 23. Edinburgh: The University of Edinburgh. Dostupno na: <https://www.era.lib.ed.ac.uk/handle/1842/2778>.
50. Sandel, T. L., Cho, G. E., Miller, P. J., & Wang, S. H. (2006). What it means to be a grandmother: A cross-cultural study of Taiwanese and Euro-American grandmothers' beliefs. *The Journal of Family Communication*, 6(4), 255-278.
51. Schaie, K. W., & Willis, S. L. (2001). *Psihologija starenja i odrasle dobi*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
52. Share, M., & Kerrins, L. (2009). The Role of Grandparents in Childcare in Ireland: Towards a Research Agenda. *Irish Journal of Applied Social Studies*, 9(1), 33-47.
53. Smith, P. K. (2003). *The psychology of grandparenthood: An international perspective*. London and New York: Routledge.
54. Smorti, M., Tschiesner, R., & Farneti, A. (2012). Grandparents – grandchildren relationship. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 46, 895-898.
55. Stelle, C., Fruhauf, C. A., Orel, N., & Landry-Meyer, L. (2010). Grandparenting in the 21st century: Issues of diversity in grandparent–grandchild relationships. *Journal of Gerontological Social Work*, 53(8), 682-701.
56. Stevanović, M. (2000). *Obiteljska pedagogija*. Varaždinske Toplice: Tonimir.
57. Szentmartoni, M. (1984). Problemi suvremene obitelji. *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, 39(6), 468-477.

58. Taubman–Ben-Ari, O. (2012). Becoming and developing: Personal growth in the wake of parenthood and grandparenthood. U P. R. Shaver, & M. Mikulincer (Ur.), *Meaning, mortality, and choice: The social psychology of existential concerns* (str. 163-181). Washington: American Psychological Association.
59. Thang, L. L., Mehta, K., Usui, T., & Tsuruwaka, M. (2011). Being a good grandparent: Roles and expectations in intergenerational relationships in Japan and Singapore. *Marriage & Family Review*, 47(8), 548-570.
60. Timonen, V., Doyle, M., & O'Dwyer, C. (2009). *The role of grandparents in divorced and separated families*. Dublin: Family Support Agency.
61. Tomin, Z. (1979). Izvanobiteljska sredina i odgoj djeteta. *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, 34(6), 530-541.
62. Triadó, C., Villar, F., Solé, C., Osuna, M. J., & Pinazo, S. (2005). The meaning of grandparenthood: Do adolescent grandchildren perceive the relationship and role in the same way as their grandparents do?. *Journal of Intergenerational Relationships*, 3(2), 101-121.
63. Vandell, D. L., McCartney, K., Owen, M. T., Booth, C., & Clarke-Stewart, A. (2003). Variations in child care by grandparents during the first three years. *Journal of Marriage and Family*, 65(2), 375-381.
64. Viguer, P., Meléndez, J. C., Valencia, S., Cantero, M. J., & Navarro, E. (2010). Grandparent-grandchild relationships from the children's perspective: shared activities and socialization styles. *The Spanish journal of psychology*, 13(2), 708-717.
65. Vukasović, A. (1999a). *Pedagogija*. Zagreb: Hrvatski katolički zbor „Mi“.
66. Vukasović, A. (1999b). *Obitelj – vrelo i nositeljica života*. Zagreb: Hrvatski katolički zbor "Mi".
67. Weston, R., & Qu, L. (2009). Relationships between grandparents and grandchildren. *Family Matters*, 81, 58-60.
68. Wilton, V., & Davey, J. A. (2006). *Grandfathers: their changing family roles and contributions*. Wellington: Families Commission.
69. Yusuf, M. (2014). The role of grandparents in grandchildren totality development. *Teacher Education*, 4(2), 73-81.
70. Yusuf, M., Mai, M. Y., & Salih, M. (2016). Gender Differences in Perceptions of Grandchildren towards Grandparent Nurturing. *International Review of Management and Marketing*, 6(4S), 185-189.

71. Zloković, J. (2014). *Obiteljski diskurs u kontekstu nasilja maloljetne djece nad roditeljima*. Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci.
72. Žorž, B. (2008). *Stari starši in njihovo vzgojno poslanstvo*. Celje: Društvo Mohorjeva družba.

Popis priloga

Prilog 1. Protokol intervjua

1. Što za Vas znači biti baka/djed, to jest biti u ulozi bake/djeda?
2. Kakvi se osjećaji javljaju kod Vas prilikom obavljanja te uloge?
3. Koliko često vidate svoje unuke? Koliko vremena provodite s njima?
4. U kojim situacijama Vam djeca prepuštaju brigu o unucima?
5. Što mislite o svojoj ulozi u odgoju unuka? (Smatrate li da biste trebali biti više uključeni u odgoj unuka ili je odgoj djece primarno uloga njihovih roditelja? Obrazložite svoj odgovor.)
6. Na koje sve načine sudjelujete u odgoju svojih unuka? (Možete li opisati kako izgleda vrijeme koje provodite zajedno? Koje vrste aktivnosti obavljate zajedno? Na koje načine vodite brigu o unucima? Na koje načine doprinosite njihovu razvoju (intelektualni, tjelesni, moralni, estetski razvoj, razvoj dječjih radnih sposobnosti)?)
7. Na koji način nagrađujete unuke za „dobro“ ponašanje, to jest dobre postupke?
8. Na koji način upozoravate unuke na „loše“ ponašanje, odnosno odvrćate ih od loših postupaka?
9. Što misle Vaša djeca o tome kako obavljate navedenu ulogu?
10. Dajete li svojoj djeci savjete vezane uz odgoj njihove djece? U kojim situacijama? Kako Vaša djeca reagiraju na Vaše savjete?
11. Pokušajte se prisjetiti kako ste Vi odgajali svoju djecu. Razlikuju li se načini na koje ste odgajali svoju djecu od načina na koje sada odgajate unuke? Obrazložite.
12. Što mislite kako Vas doživljavaju Vaši unuci kao baku/djeda?
13. Kako se ponašaju prema Vama tijekom provođenja zajedničkog vremena? (Uvažavaju li Vas i Vaša mišljenja? Jesu li poslušni prema vašim zahtjevima? Smatraju li Vas autoritetom? Poštuju li Vas? Smatraju li Vas osobom od povjerenja?)
14. S obzirom na to da sudjelujete u odgoju svojih unuka, uočavate li određene razlike u ponašanju Vaših unuka prema Vama kao odgajateljima i prema svojim roditeljima?
15. Kako se promijenio Vaš život otkako ste postali baka/djed? (Koje su Vam se promjene u načinu života dogodile otkako ste postali baka/djed i počeli se baviti unucima? Koje su Vam se promjene u odnosima s Vašim partnerom/partnericom, djecom i prijateljima dogodile otkako ste postali baka/djed i počeli se baviti unucima?)
16. Želite li još nešto podijeliti vezano uz Vaše sudjelovanje u odgoju unuka, a da niste do sada spomenuli?